

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEVÂHİRÜ'L-BELÂGA Fİ'L-MEÂNÎ VE'L-
BEYÂN VE'L-BEDÎ' KİTABININ İNCELENMESİ

Şemsettin UÇKAN

2501170011

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr.Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ŞEMSETTİN UÇKAN Numarası : 2501170011
Anabilim Dalı / Anasat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ Danışmanı : DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN
SÖZÜDOĞRU
Tez Savunma Tarihi : 25.11.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "CEVÂHİRÜ'L-BELÂĞA Fİ'L-MEÂNİ VE'L BEYÂN VE'L BEDÎ ' KİTABININ İNCELENMESİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		Kabul
2- DOÇ. DR. ZİYAD ALRAWASHDEH		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ BENLİ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ BULUT		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ SULTAN ŞİMŞEK		

ÖZ

CEVÂHİRÜ'L-BELÂGA Fİ'L-MEÂNÎ VE'L-BEYÂN VE'L-BEDÎ' KİTABININ İNCELENMESİ

Şemsettin UÇKAN

Çalışmada 1905 yılında Ahmed Hâşimî tarafından (ö.1943) kaleme alınmış olan *Cevâhiru'l-belâga* eseri incelenmeye çalışılmıştır. Eser incelenmesinden önce Modern Mısır döneminde ortaya çıkan ekollerin belâgata bakış açıları ortaya konulmuş ve bu ekollerden yenilikçilerin belâgatın çehresini değiştirme çabaları olduğu gözlemlenmiştir. Klasikçilerin ise belâgatın çehresini değiştirmeden kolaylaştırma amaçları olduğu görülmüştür.

Cevâhiru'l-belâga eseri muhteva, üslup ve istişhâd açılarından incelenmiş, eserin klâsik dönemde yazılan bazı eserler ile kendi döneminde yazılan bazı eserlerle karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda *Cevâhiru'l-belâga*'nın klâsik dönemde yazılan *Telhîs* ve *el-Meselü's-sâir* gibi eserlerden etkilendiği görülmüş ve kendisinden sonra yazılan '*Ulûmu'l-belâga* ve *el-Belâgatü'l-vâziha* eserleri ise etkilediği saptanmıştır.

Eser incelendiğinde müellifin, belâgatın bütün konularını sade, anlaşılır bir dille metin kısmında ifade ettiği görülmüş, dipnotta konu ile ilgili detaylı bilgiler verdiği saptanmıştır. Ayrıca kitap incelendiğinde müellifin belâgatı herhangi bir şekilde yenileme düşüncesi olmadığı görülmüştür.

Eserde müellifin kendisinin belâgat ile ilgili görüşlerinin az olduğu görülmüş, aynı zamanda belâgat ile ilgili ihtilaflara eserinde pek değinmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, Mısır, Üslup, meânî

ABSTRACT

EXAMINING OF BOOK “ GAWAHİR AL-BALÂGA Fİ’L- MA‘ANÎ WA’L-BAYÂN WA’L-BADÎ’”

Şemsettin UÇKAN

In this study, Gawahiru’l-balâga, which was written in 1905, was studied. Before examining the work, the perspectives of the schools that emerged during the Modern Egyptian period were tried to be explained. It was observed that innovators from these schools had efforts to change the face of rhetoric. The classicalists have the aim of facilitating the rhetoric without changing the face.

Gawaahiru’l-balâga's work was examined in terms of content, style and quotation, and the work was compared with some works written in classical period and some works written in its own period. As a result, it was found that the work was influenced by some works written in the classical period and influenced the works written after him.

When the work was examined, it was seen that the author explained all the subjects of eloquence in the text part in a simple, understandable language and it was found that he gave detailed information about the subject in the footnote. In addition, when the book was examined, it was seen that the author did not have any idea of renewal regarding rhetoric in any way.

In the work it was seen that the author himself had little opinion about rhetoric, at the same time he didn't give place to disputes in his work very much.

Key Words: Ahmad al-Hashimî, Gawahir al-balâga, Egypt, Style, Maânî

ÖNSÖZ

Arap dil ilimleri arasında sayılan belâgatın İslâm'ın ilk asrından itibaren pek çok âlim tarafından incelendiği bir vâkıdır. Bunun temel nedeni hiç şüphe yok ki Kur'ân'ı Kerîm'in mu'ciz oluşunu, belâgat ilmi aracılığıyla ortaya koyma düşüncesi yatmaktadır. Belâgat ilmi ilk başta sarf ve nahiv içerisinde kendine yer bulmuş, daha sonraki dönemlerde müstakil bir ilim olarak günümüze kadar gelmiştir. Belâgat ilmi diğer ilimler gibi her dönemde güncel tutulmaya çalışılmış ve bununla ilgili olarak âlimler pek çok eser ortaya koymuşlardır. Belâgatın güncel tutulma isteğinin tezâhür ettiği bir diğer dönem ise Modern Mısır dönemidir. Bu dönemde belâgat ilmi ile ilgili farklı ekoller ortaya çıkmış ve her ekol belâgatı kendi çizgisine çekmeye çalışmıştır. Bu ekoller arasında klâsik ekolün temsilcilerinden biri sayılan Ahmed Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga* eserini incelemeye çalıştık. Zira bu eserle Modern Mısır döneminde belâgatın bir nebze de olsa nasıl ele alındığını ortaya koymak istedik.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında belâgat ilminin ortaya çıkış serüveni, belâgatın gelişmesine katkısı olan ilimler ile belâgat ilminin ekollerine öz bir şekilde değinmeye çalıştık. 1. bölümde, Modern Mısır döneminde belâgat alanında yenilik yapılmasının nedenleri ve yapılması istenen yenilikler ile bu dönemde ortaya çıkan iki ekolün belâgata bakış açıları incelenmiş, daha sonra her ekolün önemli temsilcilerinin eserlerindeki belâgata bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. 2. bölümde incelemekte olduğumuz eserin müellifinin hayatı, eserleri ve hocaları işlenmiştir. 3. bölümde ise tez konusu olan eserin kaynakları ortaya konulmuş, daha sonra eser muhteva, üslup ve istişhâd yönünden incelenmiş, son olarak Hâşimî'nin eserde tespit ettiğimiz belâgat ile ilgili görüşleri ile Hâşimî'nin eserde yer verdiği âlimler arasındaki ihtilaflı konular irdelenmiştir.

Çalışma metodu olarak aslî kaynaklara bakılmış, konularla ilgili yazılmış, tez ve makalelerden istifade edilmiştir. Özellikle son bölümde eserin klasik dönemde yazılan *Telhîs*, *Şerhu'l-Bâbertî*, *Mutavvel* gibi bazı eserlerle ve kendi döneminde yazılmış 'Ulumu'l-belâga gibi bazı eserler ile karşılaştırılmış ve farklılıklar çoğunlukla ifade edilmeye çalışılmıştır. Eser incelendiğinde *Telhîs*'in

açıklamalı bir şerhi olarak göze çarpmaktadır. Zira *Telhîs* metninde anlaşılması zor olan yerleri *Cevâhir* eseri ile anlaşılabilmesi mümkündür. Eser diğer birçok kitaptan farklı olarak belâgat kavramlarını dipnotta açıklaması ve belâgat ile ilişkili yönlerini örneklerle ifade etmesi esere ayrı bir önem atfetmemizi gerekmektedir. Eserin kendi içerisinde bir bütünlük arz etmesi, belâgat ile ilgili ihtilaflara çok az yer vermesi de belâgat alanında belli birikimi olup da kendini geliştirmek isteyen kimselere faydalı olacağı kanısındayım.

Son olarak tez yazma sürecimde desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç.Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU'ya şükranlarımı sunarım.

Şemsettin UÇKAN

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	9
Modern Mısır Dönemi Belâgat İle İlgili Yenileme Çabaları	9
1.1.Belâgat Alanında Başlıca Yenilik Yapma Sebepleri	9
1.2.Yenilikçilerin Genel Olarak Belâgat İle İlgili Yapmak İstedikleri	13
1.3.Modern Mısır Belâgat Ekolleri	14
1.3.1.Yenilikçi-Modern Ekol	14
1.3.2.Gelenekçi-Klasik Ekol	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
Ahmed Haşimi'nin Hayatı ve Belâgattaki Konumu	32
2.1. Hayatı.....	32
2.1.1. İsmi ve Nesebi.....	32
2.1.2. Eğitim Hayatı	32
2.1.3. Çalışma Hayatı.....	32
2.1.4.Vefatı.....	33
2.2.İlmî Kişiliği	33
2.3.Hocaları.....	33
2.3.1.Cemaleddin Efganî.....	33
2.3.2.eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Enbabî.....	34
2.3.3.Muhammed Abduh	34
2.3.4.Abdülkâdir er-Rafî.....	35
2.3.5.eş-Şeyh Selim el-Bişrî.....	35

2.3.6.Hassune en-Nevavî	36
2.3.7.Hamza Fethullah	36
2.4.Eserleri	37
2.4.1.el-Müfredü'l-'alem fi resmi'l-kalem.....	37
2.4.2.es-Saâdetü'l-ebediyye fi'd-diyâneti'l-İslamiyye.....	37
2.4.3.İnşâü'l-mükâtebeti'l-'asriyye ve'l- murâselâtü'l-Arabiyye	38
2.4.4.el-Kavaidü'l-esâsiyye li'l-lügati'l-Arabiyye.....	38
2.4.5.Muhtârü'l-ehâdisi'n-Nebeviyye ve'l-hikemi'l-Muhammediyye	39
2.4.6.Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'	39
2.4.7.Cevâhiru'l-edeb fi's-sinâ'ati-lugati'l-Arab	39
2.4.8.Sultanu'l-ğaram hubbun ve aşkun ve heyam	41
2.4.9.es-Sihru'l -halal fi'l -hikemi ve'l-emsâl.....	41
2.4.10.Uslûbu'l-hakîm fi menheci'l-inşai'l-kavîm	43
2.4.11.Mizanü'z-zehab fi sinâ'ati'ş-şî'ri'l-Arab	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî' Kitabının Tahlili.....	45
3.1.Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî' Kitabına Genel Bir Bakış.....	45
3.2.Yazılış Gayesi	46
3.3.Kaynakları.....	47
3.4.Bölümlerin Yapısı	53
3.4.1.Muhteva	53
3.4.2.Üslup	64
3.4.3.İstişhâd	69
3.5.Hâşimî'nin Cevâhiru'l-Belâga Eserindeki Görüşleri.....	78
3.5.1.Tenâfuru'l-hurûf	78
3.5.2.Muhâlefetu'l-kıyas	79
3.5.3.Kesretü't-tekrâr ve Tetâbuü'l-izâfât.....	79
3.5.4.İnşâu't-talebînin Arz ve Tahdîd İfade Edişi.....	80
3.5.5.Za'fu't-te'lif Meselesi.....	80
3.5.6.Te'kid'in Hükümü Pekiştirmesi.....	80
3.5.7.هل'in Menfî Gelmeşi	80

3.5.8.İnkârın Olumlu Cümlede Gelişi.....	81
3.5.9.Her mecâz Kelimenin Hakikî Anlamının Olmayışı	81
3.6.Hâşimî'nin Cevâhir'de Yer Verdiği Farklı Görüşler	81
3.6.1.Fesâhat ve Belâgatın Birbiri Yerine Kullanılıp Kullanılmama Meselesi.....	81
3.6.2.Fiilin Takyîd Edilmesi	82
3.6.3.İstiâre-i Mekniyye Konusunda Mezhep Farklılıkları	82
3.6.4.Tahyîliyye Konusunda Ayrılıklar	83
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	85
KAYNAKÇA.....	87

KISALTMALAR

a.e	: Aynı eser
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım sayısı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	:Hicrî
İFAV	: Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
ö.	: Ölüm
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Yayın tarihi yok
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

İslâm'ın ilk asırlarından itibaren Kur'ân'ı Kerîm'in mu'ciz oluşunu ortaya koymak amacıyla bir nev'i savunma tekniği olarak kullanılan belâgatın kendi gelişim sürecini tamamlaması diğer ilimlerden sonra olmuştur. Nitekim Sibeveyh'ten başlayarak Cürçânî dönemine kadar devam edegelen belâgat ilminin gelişimi, Sekkâkî dönemi ile birlikte ilmî anlamda hüviyet kazanmış, meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ilme ayrılmıştır. Daha sonra Kazvinî, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* eserinin üçüncü bölümü olan belâgat kısmını *Telhîs* adlı kitabında özetlemiştir. Kazvinî'den sonra gelen âlimler daha çok *Telhîs* üzerine şerh, hâşiye ve ihtisâr eserleri yazmışlardır. 18.yüzyılın sonlarına gelindiğinde İslâm dünyasının özellikle Mısır'ın Avrupa ile yakın teması dil ilimlerinde yenileme çabalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ilimlerden bir tanesi de Belâgat'tır. Nitekim Mısır'da bir takım âlimler belâgata yeni bir veçhe verme yarışına girerken; buna karşılık belâgatı klâsik usulün yolundan ayırmadan kolaylaştırma yoluna giden âlimler de olmuştur.¹ İşte bu âlimlerden biri de Mısır klâsik ekol içerisinde sayılan Ahmed Hâşimî'dir. Biz de Ahmed Hâşimî'nin belâgat alanındaki eseri *Cevâhiru'l-belâgâ'yı* incelemeye gayret edeceğiz.

Tezimizde eserin klâsik kitaplarla olan ilişkisine, kendi döneminde yazılan eserleri etkilemesi ve eserin Arap dili sahasındaki önemini ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca eseri muhteva ve üslup açısından da değerlendireceğiz.

Tez olarak bu eseri seçmemizin nedenlerinden biri modern Mısır döneminde okullarda okutulan derslerden biri olan belâgattaki değişimleri incelemektir. Aynı zamanda araştırdığımız kadarıyla bu eser üzerinde daha önce Türkiye ve Arap dünyasında herhangi bir makale ve tezin olmayışı, bizi bu eseri incelemeye sevk eden bir diğer neden oldu. Türkiye'de sadece 2015 yılında yine müellife ait olup

¹ Belâgat ilminin tarihi süreci hakkında geniş bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, "Belâgat", **DİA**, İstanbul,1992,V,380-381;Ali Bulut, **Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî'**, İFAV, İstanbul,2017,7.bs, s.20-32

nahiv alanında yazmış olduğu *el-Kavâidu'l-esâsiyye* eseri üzerine bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.²

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde genel mahiyeti itibari ile eserin yazılış dönemine kadar belâgat ilminin oluşum süreci, belâgat ilmine katkısı olan âlimler ve belâgat ekollerinin kısaca genel portresi çizilmeye çalışılacak. 1. bölümde modern Mısır döneminde bazı âlimlerin belâgat alanında yenilik yapmayı istemelerinin sebepleri, bu dönemde belâgat alanında iki gruba ayrılan gelenekçi ve yenilikçi ekollerin belâgata bakış açıları ve önemli temsilcileri eserleriyle birlikte ifade edilmeye çalışılacaktır. 2. bölümde Ahmed Hâşimî'nin hayatı, eserleri, ilmî konumu ve hocaları üzerinde durulacaktır. 3. ve son bölümde *Cevâhiru'l-belâga* eserinin genel mahiyeti, eserin kaynakları, muhtevası, üslûbu, istişhâd yönü ve Hâşimî'nin eserdeki görüşleri irdelenmeye gayret edilecektir. Aynı zamanda eserin klâsik dönemde kaleme alınmış olan kitaplardan bazıları ile Modern Mısır döneminde kendisinden on yıl sonra kaleme alınmış olan, gerek belâgat konularını ele alırken belâgatla ilgili detayları ve belâgat ile ilişkili kavramların açıklamalarına dipnotta yer vermesi, gerekse de eserin konu diziliminin Kazvî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ı gibi olması sebeplerinden ötürü Mustafâ el-Merâğî'nin *Ulûmu'l-belâga* eseri ile değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Lisânü'l-Arab'ta بلاغا / بلوغا - يبلغ - بلغ'den türeyen belâgat kelimesi varmak, ulaşmak manasındadır. بلغ fiilinden türemiş olan البلاغ kelimesi, kendisi aracılığı ile istenilen şeye ulaşmak anlamında iken البلاغة ise fesâhat anlamında kullanılmıştır. رجل بليغ ise fasih konuşması güzel olan anlamındadır.³

Belâgatın meleke ve ilim olmak üzere iki terim anlamı vardır ki bunlardan meleke olanı, Batı dillerinde éloquence olarak karşılanırken ilmî olanı ise rhétorique olarak karşılanmıştır. Meleke olarak belâgat, sözün, fasih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olması iken; düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini

² Mustafa Mukadder İnce, "Ahmed el-Hâşimî ve el-Kavâidu'l-esâsiyye li'l-lugati'l-Arabiyye adlı eseri" (yayımlanmamış tez), Antalya, 2015

³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 2015, III, s.880-881

inceleyen ve meânî, beyân ve bedî olmak üzere üç kısma ayrılması ilmî tarafını oluşturmaktadır.⁴

Belâgat ilmi, diğer İslâmî ilimler içerisinde gelişimini en geç tamamlayan ilimdir. Belâgat ilminin gelişimine katkıda bulunan birçok âlim bulunmakta olup bunların mensup olduğu alanlar da elbette farklıdır. Bunlara öz bir şekilde değinmekte fayda vardır.

Bilinmektedir ki Câhiliye döneminde hitâbet, şiir ve şâire verilen değer paha biçilmezdi. Zira şâirler kendi kabilelerini irâd ettikleri şiirlerle övüyorlardı. Mekke’de yılın belirli dönemlerinde kurulan panayırlarda şâirler şiirlerini îrad ederlerdi. İrad ettikleri şiirlerinde belâgî unsurlarının olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Şâirlerin İslâmî dönemde de belâgata katkıları olmuştur. Bu şâirlerden biri de belâgatın temellerini ortaya koymuş ve ilkelerini kaleme alanların ilki olan İbn Mu‘tez (ö.296/908) sayılabilir.⁵

Belâgat ilminin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri, Kur’ân’ın mu‘ciz yönünün anlaşılmasını ortaya koyma düşüncesi olduğu söylenebilir. Zira Müslümanlar, Kur’ân’ı Kerimin âyetlerini doğru anlamak, üslûbundaki incelikleri görebilmek için belâgata başvurmuşlardır. Buna binaen Kur’ân’daki belâgî incelikleri ortaya koyabilmek için ilk dönemlerde eserler yazılmıştır. İlk dönemlerden itibaren Kur’ân’ın belâgî yönünü ortaya koyabilmek için meâni’l-Kur’ân, mecâzü’l-Kur’ân ve müşkilü’l-Kur’ân isimlerinde eserler te’lif edilmiştir. Bu eserlerden bir tanesi de Ferrâ’nın (ö. 207/822) kaleme almış olduğu *meâni’l-Kur’ân* adlı eserdir.⁶

Belâgat ilminin tefsir ve fıkıh ilimleriyle ilişkisi vardır. Zira müfessirler, Kur’ân âyetlerindeki incelikleri ifade edebilmeleri için belâgat ilminden faydalanmaları gerekmektedir. Beri taraftan usulcülerin fıkıh ilminde kullandıkları kavramların çoğu belâgat ilminde kullanılan kavramlardan müteşekkildir. Tefsir

⁴ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, **DİA**, s.380-381

⁵ Mustafa Kırkız, **Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları**, Beyan Yayınları, 2014, s.27; Hasan Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, **İslâm Medeniyetinde Dil İlmleri Tarih ve Problemler**, ed. İsmail Güler, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s.219

⁶ Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi” , s.220

alanında belâgatın Kur'ân'ı Kerîme tatbik edilmiş en önemli eserlerden biri Zemahşerî'nin (ö.538/1144) kaleme almış olduğu *el-Keşşâf*'tır. Fıkıh usulünde ise kullanılan mecâz, emir ve nehiy gibi kavramlar belâgat ile fıkıh usulünün kullandıkları ortak kavramlardır.⁷

Belâgat ilminin gelişmesinde katkıları bulunan bir diğer grup ise kâtipler olmuştur. Çünkü kâtipler yazılarının çoğunu belâğî bir anlatımla yazmışlardır. Hasan b. Vehb ve Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyat bu kâtiplerden birkaçıdır.⁸

Felsefe, mantık ve kelâm ilimlerinin belâgat ilminin gelişmesi konusundaki katkıları inkâr edilemeyecek derecede çoktur. Zira belâgat ilimlerinin tasnifi, tertibi ve târifinde bu ilimler etkili olmuştur. Kelamcılar arasında belâgatı en çok kullananlar Mu'tezile mezhebine mensup âlimler olmuştur. Bunun sebebi bu âlimlerin hem kendi görüşlerini hem de islâm dinini felsefî yöntemlerle savunma ve kabul ettirme arzuları olmuştur. Belâgatın kelâm alanında tartışılmasının ilk sebebi Kur'ân'ın i'câz'ı meselesidir. Zira İbrâhim en-Nazzâm (ö.231/845) Kur'ân'ın i'câzı'nın fesahat ve belâgattan kaynaklanmadığını, nazım ve terkiibinin de Kur'ân'ın mu'ciz oluşuna katkıları olmadığını iddia ederek Sarfe teorisini ortaya koymuştur. Felsefenin belâgata katkısına bakıldığında Yunan felsefenin belâgat ilimlerinin tasnif edilmesinde etkisi olduğu görülmektedir. Zira Aristo'nun (m.ö 384-322) *Poetika* ve *Retorika*'sı belâgat ilmi ile alakalıdır. *Poetika* eseri İslâm filozofu Kindî (ö.252/866) tarafından Arapçaya tercüme edilmiş daha sonra Farabi (ö.339/950), İbn Sina (ö.428/1037) ve İbn Rüşd (ö. 595/1198) gibi diğer İslâm filozofları tarafından esere şerh ve telhisler yazılmıştır. *Retorika* eseri ise ilk defa İshak b. Huneyn tarafından tercüme edilmiş, daha sonra Fârâbi ve İbn Sinâ tarafından da tercüme edilmiştir.⁹

Dil bilimleriyle meşgul olmuş olan âlimler dil bilimleriyle ilgili konuları ele alırken belâgat ilminin bazı kavramlarına değinmişler ve bu kavramları

⁷ Taşdelen, "Belâgat İlmi veTarihi", s.221-222

⁸ Taşdelen, "Belâgat İlmi veTarihi", ,s.222-223

⁹ Taşdelen, "Belâgat İlmi veTarihi",s.223-225

açıklamışlardır. Nitekim Sibeveyh (ö.180/276) *el-Kitâb*'ında mûsned, mûsnedun ileyh, takdîm, te'hîr, ta'rîf ve tenkîr gibi belâgat kavramlarına değinmiştir.¹⁰

Belâgat ilmi, diğer ilimler gibi ortaya çıkış, gelişme, olgunlaşma, duraklama gibi süreçleri olmuştur. Biz de bu süreçleri kısa bir şekilde ifade etmeye çalışacağız.

Câhiliye dönemi bilindiği üzere Arap toplumunun kabileler halinde yaşadığı dönemdir. Bu dönemde her kabilenin en az bir şairi bulunurdu. Zira bu şairler kendi kabilelerini övmekte ve kendi kabilelerine karşı yapılan yergilere şiirle cevap vermekteydiler. Bu sebeple de kendi kabileleri arasında saygın konumları vardı. Nitekim şair ve hatiplerin şiir ve hutbelerinde kullandıkları dil belâğî idi. Câhiliye dönemi Araplarının dilleri son derece fasîh idi ve bu dönem Arapları yılın belirli dönemlerinde kurulan panayırlara gider ve orada düzenlenen şiir meclislerine katılırlardı. Burada şâirler şiirlerini bir hakem huzurunda söyler ve söyledikleri şiirler hakem tarafından değerlendirilirdi. Hiç kuşku yok ki bu değerlendirmelerde şiirlerdeki belâğî yöne de temas edilirdi. Mâzîn el-Mübârek, Câhiliye dönemindeki belâgatın nazarî olarak olmasa da amelî olarak şiir ve hutbelerde bâriz olarak görüldüğünü, zirâ şiirlere yapılan tenkitlerde belâgatın önemli bir yeri olduğunu ifade ettikten sonra yapılan tenkitlerin ta'lilden uzak olduğunu söyler. Aynı zamanda bu dönemdeki belâgat tamamen Arapların selikâları ve zevk-î selîmlerinden öte bir şey olmadığını dile getirir.¹¹

Kur'ân'ı Kerîm nâzil olduğu sıralar, Araplar fesâhat ve belâgatta en üst konumdalardı. Fakat Kur'ân dili karşısında hayretlerini gizleyemerek yenilgiyi kabul etmişlerdir. Zira şiir ve söz sanatlarında ustalaşmış olan Araplar Kur'ân'ın i'câzı karşısında duramadılar. Kur'ân'ın i'câzı ile ilgili daha sonraki dönemlerde yazılan eserler vasıtasıyla belâgat ilminin şekillenmesi ve gelişmesi büyük bir ilerleme kaydetti. Nitekim İ'câzu'l-Kur'ân'a dair eserler yazılmaya başlandı. Ferrâ'nın (ö.207/822) kaleme aldığı *Meâni'l-Kur'ân* eserinde her ne kadar âyetleri sarf ve nahiv konusunda incelese de eserinde belâgat ile ilgili teşbih, kinâye, mecaz, istiâre, hazîf gibi konulara da yer vermiştir. Kur'ân'ın i'câzına dair bir diğer eser ise Ebû Ubeyde

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Zafer Kızılkı, "Sibeveyhi'nin "el-Kitâb"'ında Belâgat İlminin Temelleri", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006, VI, sayı:23, s. 52-58

¹¹ Mâzîn el-Mübârek, *el-Mûcez fi târihi'l-belâga*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1999, s.25-32

Mâ'mer b. Müsennâ'nın (ö. 209/824) kaleme aldığı *Mecâzü'l-Kur'ân* adlı eserdir. Bu dönemde sadece Kur'ân'ı Kerîm'in i'câzı ile ilgili eserler ortaya konulmamıştır. Nitekim Câhız (ö.286/900) tarafından te'lif edilen dil ve edebiyata dair eserlerde beyân, fesâhat ve belâgat kavramlarına da yer verilmiştir. Bu dönemde belâgat ilmi ile ilgili yazılan en önemli eser İbnü'l-Mu'tez'in (ö. 296/908) kaleme aldığı *kitâbu'l-Bedî'* adlı eserdir. Zira bu kitabın en önemli özelliği belâgatın bazı konularının nazârî olarak ortaya konulmasıdır. Bu dönem ile ilgili yazılmış diğer eserler ise şunlardır: Kudâme b. Ca'fer'in (ö.337/948) *Nakdü's-Şi'ri*, Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö.400/1009) *Kitâbu's-Sinâateyn*'i, İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (ö.456/1064) *el-'Umde*'si ile İbn Sinân el-Hafâcî'nin (ö.466/1073) *Sırru'l-Fesâhâ*'sı belâgat ilminin bu dönemde gelişmesine katkı sağlayan kitaplar olarak söylenebilir.¹²

Bu dönemin en önemli isimleri Abdulkâhîr Cürcânî (ö. 471/1078-1079) ve Zemahşerî'dir (ö. 538/1144).

Nitekim hicrî 5.asır, belâgat ilimlerinin zirve yaptığı dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde Cürcânî'nin kaleme aldığı *Esrârü'l-belâga* ile *Delâilü'l-i'câz* eserleri belâgatın olgunlaşmasında önemli yer tutmaktadırlar. Zira Cürcânî, *Delâil*'de meânî ilmini temellendirirken *Esrâr*'da da daha sonra beyân ilmi olarak bahsedilecek hususlardan söz etmiştir. Cürcânî'nin eserlerinde ifade ettiği belâgî hususları *el-Keşşâf* adlı tefsirinde Kur'ân'ı Kerîme uygulayan Zemahşerî de belâgatın olgunlaşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu dönemde belâgat ilmîni meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç kısma ayıran ve yazdığı eser olan *Miftâhu'l-'ulûm'un* üçüncü kısmını belâgata ayıran Sekkâkî de önemli bir yer işgal etmektedir.¹³

Bu dönem belâgat âlimleri, selef âlimlerin ortaya koyduğu eserlerden ilkeler çıkarıp kendi ilmî birikimleriyle bazı bilgiler tasnif etmek ve bunları detaylandırmaktan öteye geçememişlerdir. Bu durumla ilgili olarak Mâzin el-Mübârek, Cürcânî ve Zemahşerî'den sonra gelen âlimlerin bu ikisinin eseri üzerine telhis ve şerh yapmak dışında başka bir şey ortaya koyamadıklarını ifade etmiştir.¹⁴

¹² Bu dönemle ilgili detaylı bilgi için bkz. Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi", s.231-260

¹³ Bu dönemle ilgili detaylı bilgi için bkz. Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi" , s.261-271; Kırkız, **Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları**, s.159-162

¹⁴ el-Mübârek, **el-Mûcezz**, s.99-100

Sekkâkî'den sonra şerh, hâşiye ve telhîs dönemine geçilmiştir. Zira Sekkâkî'den sonra gelen Kazvinî (ö. 739/1338) Sekkâkî'nin *Miftâh* eserinin üçüncü kısmı olan belâgatı *Telhisu'l-Miftâh* adını verdiği kitabından özetlemiştir. Kazvinî'den sonra gelen âlimler ise *Telhis*'teki sistemi benimsemişler ve *Telhis*'in ortaya koyduğu sistemin dışına pek çıkamamışlardır. Fakat 19.yy'da İslâm dünyasının Batı ile olan etkileşiminin bir neticesi olarak edebiyat ve nahiv alanında olduğu gibi belâgat alanında yenileme çabaları meydana gelmiştir. Özellikle Mısır'da bu yenileme çabaları ortaya çıkmış ve sonuç olarak Mısır'daki âlimler, gelenekçi ve yenilikçi olarak ikiye ayrılmışlardır.¹⁵

Belâgat alanında tarihî süreç içerisinde farklı ekoller ortaya çıkmış, bu ekollerin belâgat ilmine bakış açıları birbirinden farklılık arz etmiştir. Biz de bu ekollerin özelliklerini, önemli simalarını ve eserlerini öz bir şekilde vermeye çalışacağız.

Edebî okul olarak da bilinen bu ekolün metodolojisi câhiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Bu ekolün temel özelliklerine bakıldığında felsefî kaidelerden uzak durması, daha çok edebî yoruma ağırlık vermesi, felsefe ve kelâmcıların ortaya koyduğu kaidelerden uzak durması, şiirlerin ve nesirlerin daha çok edebî olması ve edebî bir şekilde yorumlamasıdır. Belâgatı kaideler yığına dönüştürmekten ve belâgatı tanımlara boğmaktan ve bölümlere ayırmaktan mümkün olduğu kadarıyla uzak dururken, eserlerde daha çok zevke ve tasvirlerle yer verme ve eserlerde edebî değerin önemine vurgu yapması bu ekolün diğer özellikleri olarak göze çarpmaktadır. Ekolün önemli eserlerine bakıldığında İbnü'l-Mu'tez'in *Kitâbu'l-bedî*, el-Askerî'nin *Sinaâteyn*, el-Kayrevânî'nin *el-'Umde* ile İbn Sinân el-Hafâcî'nin *Sırru'l-fesâha*'sı sayılabilir.¹⁶

Felsefî okul olarak da bilinen bu ekolün özelliklerine bakıldığında belâgat konularında akla dayalı bazı meseleleri ön planda tutma, lafızların anlamını daraltıp

¹⁵ el-Mübârek, *el-Mûcezz*, s.101-104

¹⁶ Kırkız, *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Evreleri*, s.129-130

tartışmaya açma, tanım ve kaidelere fazlaca yer verme olarak görmekteyiz. Edebî şiirlere daha az yer vermek, getirilen örneklerin edebî yönüne önem vermeme, belâgatta mantığa dayalı kıyasları kullanma ve belâgatı bazı ölçütlere tabi tutma, diğer özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu ekolün meşhur eserleri arasında Kudâme'nin *Nakdü's-şi'ir*, Cürcânî'nin *Delâili'l-i'câz*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Sekkânî'nin *el-Miftâh*, Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh* ile bu *Telhîs* üzerine yazılmış şerh, hâşiye ve muhtasârlar zikredilebilir.¹⁷

Bu ekolün en önemli temsilcisi İbn Reşîk el-Kayrevânî'dir. Zira bu ekolün diğer temsilcileri Kayrevânî'nin eseri olan *el-Umde*'yi kendilerine rehber olarak almışlardır. Bu ekolün en bâriz özelliği eserlerinde bedî' sanatına ağırlık vermeleridir.

¹⁷ Kırkız, a.e.s.130-131

BİRİNCİ BÖLÜM

Modern Mısır Dönemi Belâgat İle İlgili Yenileme Çabaları

1.1.Belâgat Alanında Başlıca Yenilik Yapma Sebepleri

Belâgat ilminin yenilenmesi, kolaylaştırılması ve geliştirilmesi meselesi modern döneme özgü bir durum değildir. Hicrî 3.yüzyılda belâgat ilminin yenilenmesi ile ilgili *eş-Şi'r ve's-şu'arâ* kitabının yazarı İbn Kuteybe şunları söylemektedir:

“Şüphesiz ki Allah şiir, ilim ve belâgatı herhangi bir zamana hasretmemiştir ve herhangi bir millete de has kılmamıştır. Bilâkis her dönemde bu ilimleri kulları arasında taksim etmiş ve her eskiyi yeni olarak değiştirmiştir.”¹⁸

Hicrî 6.Yüzyıl'da ise İbn Bessâm,¹⁹ Mağrib ekolünde okutulan belâgat derslerinin donukluğu ve buradaki âlimlerin Meşrik ekolünü taklid etmeleri ile ilgili şikâyetini dile getirip şunları söylemektedir:

“Keşke bilsem kimin ilmi belli bir zamanla kayıtlı olduğunu ve ihsanı Meşrik ekolüne hasrettiğini ki ihsan kısıtlı değildir ve fazilet de belli bir zamana münhasır değildir. İster mutekaddim isterse de muteahhir dönemde olsun faziletin inkâr edilmesi güçtür. Faziletin mutekaddim âlimleri için olduğunu söyleyenlere yazıklar olsun. Ki böyle demekle nice ihsanı gömmüştür ve nice kişinin sönmesine neden olmuştur. Şayet muteahhir dönemi âlimleri belâgatı mutekaddimin yazdığı şeylere hasrederse ilmin çoğu gider ve yüce olan edebiyat yok olur.”²⁰

Gerek İbn Kuteybe'nin gerekse İbn Bessâm'ın belâgat ilmi ile ilgili sözlerine bakıldığında, belâgat ilmini kendi dönemlerinde güncel tutma isteklerinin olduğu görülecektir. Ele alınacak olan Modern Mısır dönemindeki âlimlerin belâgat ilmini yenileme çabalarının altında yatan temel faktör, belâgat ilminin çağın gereksinimlerine uygun olarak güncelleme isteğidir.

¹⁸ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, Dâru'l-hadis, Kahire,2002,s.64

¹⁹Ebû'l-Hasen Alî b. Bessâm eş-Şenterînî, Endülüs'ün batısında bulunan Batelyevs civarındaki Şenterîn denilen yerde doğmuştur. Endülüsün en büyük eleştirmenlerinden biri olarak sayılan İbn Bessâm'ın ez-Zahira adlı Endülüs edebiyatına dair ansiklopedik bir eseri vardır. İbn Bessâm, 1147 yılında İşbiliyye (Sevilla)'da vefat etmiştir.

²⁰ İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, thk. İhsan Abbas, Dâru's-sekâfe, Beyrut,1997,s.13-14

19.Yüzyıl'ın sonlarından başlamak üzere günümüze kadar devam eden İslâm dünyasının Batı ile temasa geçmesinin ardından özellikle Mısır'da başlayan ilimlerde yenileme çabaları nahiv sahasında olduğu gibi belâgat alanında da bazı âlimlerin yenileme girişimleri olmuştur. Bir tarafta kendi dönemlerine kadar te'lif edilen *Telhîs*'in metin, şerh ve hâşiyelerinden faydalanarak belâgatın genel görünümünü değiştirmeden belâgat öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla kitaplar te'lif eden âlimler; diğer tarafta belâgata yeni bir isim vermek dâhil olmak üzere belâgatın genel çehresini değiştirmek isteyen âlimler olmuştur. Birinci gruptaki âlimler kitaplarını *Telhîs*'in yöntemini esas alarak oluştururken belâgatın bazı konuları ile belâgat ile ilgili tartışmaları dipnotlarda verme yoluna gitmişlerdir. İkinci gruptaki âlimler ise belâgatla ilgili amelî sahada yeni bir kitap ortaya koyamazlarken sadece belâgatı yenileme ile ilgili düşünceleri olmuş ve bu düşüncelerini bazen yazdıkları makalelerde bazen de belâgat ile ilgili müstakil kitap veyahut belâgat meselesini de ele aldıkları bazı kitaplarında dile getirmişlerdir. Belâgatın yenilenmesi, kolaylaştırılması ve geliştirilmesi ile ilgili Ahmed Emin'in (ö. 1954) Arap dergilerinde yayımlanmış bazı makaleleri, Ahmet Matlûb'un makaleleri ve kaleme aldığı *Üslup* kitabı, Selâme Musa'nın kaleme aldığı *el-Belagatü'l-'asriyye ve'l-luğatü'l-Arabiyye*, Bekrî Şeyh Emîn'in *el-Belâgatü'l-Arabiyye fî sevbiha'l-cedîd* ve Tâhâ Hüseyin'in *el-Beyanü'l-Arabiyyi mine'l-Câhiz ilâ Abdulkâhir Cürcânî* gibi makale ve kitaplar vardır. İkinci gruptaki âlimlerin belâgatı yenilemeyi istemelerinin nedenleri her ne kadar birbirinden değişiklik arz etse de genel olarak şöyle sıralanabilir:

1. Arap belâgatının donuklaşması. Yenilikçiler Arap belâgatının üretkenlik vasfını son dönemde kaybettiğini, bu dönemin âlimlerinin belâgattaki yöntemlerinin tekrar ve ta'kid'ten (kapalılık) ibâret olduğunu ifade etmektedirler. Bu dönemde donuklaşmanın sebepleri arasında belâgat ilminin usulcülerin ve mütekellimlerin arasında gelişmesi, belâgat ilmiyle iştigal eden âlimlerin çoğunluğunun Arap olmaması sayılmaktadır. Yine Arap belâgatının daha çok Kur'an'ın i'câzıyla uğraşması, özellikle beşinci yüzyıl'da Arap edebiyatının gerilemesi, mantık ve

felsefenin belâgata etkisi ve bedî' ilminin meâni ve beyân ilmi kadar değer görmemesi de bu donukluğun sebepleri arasında sayılmaktadır.²¹

2. Arap belâgatının ilmileşmesi ve edebî metinleri tahlil etmeden uzak oluşu. Bu durum, belâgatın zevk-i selîmden uzaklaşmasına ve kendi doğallığından sıyrılıp kurallar yığınına dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Yenilikçiler bu durumun özellikle Sekkâkî döneminde başladığını söylemişlerdir.²²

3. Arap belâgatının cüz'îyyât ile uğraşmış olması. Bunun sonucu olarak metnin tamamının değil sadece bir kısmının edebî açıdan tahlil edilmesi yenilikçilerin eleştiri noktalarından biri olmuştur. Örnek teşkil etmesi bakımından îcâz, itnâb ve müsâvat mebhasında sadece bu mebhasla alakalı metin kısmının incelemiş olması geri kalanının ise incelenmemesi.²³

4. Belâgat ilminde ayrıntıların çokluğu. Bazı yenilikçiler istiârenin birçok kısma ayrılmasını eleştirmişlerdir.²⁴

5. Yenilikçilerin eleştiri noktalarından bir diğeri de belâgatın 20.Yüzyılda ortaya çıkan tiyatro gibi edebî sanatların gölgesinde kalmasıdır. Yenilikçiler, bu ilmin münazara, tiyatro ve makale ile yarışabilmek için yeni kuralların ihdas edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.²⁵

²¹ Neval Câsim Muhammed, "Cuhûdü üstâd Emîn el-Hûlî fî tecdîdi'l- belâgati'l-Arabiyye", **Mecelletü külliyyeti't-terbiyyeti'l-esâsiyye**, 2013, sy.14, s.423; Mâzin el-Mübârek, **el-Mûcez fî târihi'l-belâga**, s.10-11; Muhammed el-Ümrî, **el-Belâgatü'l-Arabiyye el-usûl ve'l-imtidât**, nşr. Muhammed Vakîdî, İfrîkya eş-Şerk, Beyrut, 1999, s.10-11; Cemîl Abdulmecîd, **el-Bedi' beyne'l belâgati'l-Arabiyye ve'l-lisaniyyâti'l-nassiyye**, İskenderiyye, 1998, s.30-36; Muhammed Abdulmuttalib, **el-Belâga ve'l-üslubiyye**, ed. Muhammed Ali Mekkî, nşr. Mektebetü Lübnan, Dâru'n-nûbar, Kâhire, 1994, s.260-267

²² Neval Câsim Muhammed, "Cuhûd-ü üstâd Emîn el-Hûlî", s.423; Muhammed Abdulmuttalib, **el-Belâgatü'l-Arabiyye: kırâatü'n uhrâ**, nşr. eş-Şeriketü'l-Mısriyyetü'l-Arabiyye, Dâru'n-nûbari Kâhire, 2.bs, 2007, s.119-20

²³ Ben İsa Betâhir, **İşkâliyyetü tecdîdi'l-belâgati'l-Arabiyye (Rü'yetü fi'l-menhec ve terâikî et-ta'lim, el-Mihverü'r-râbî'**, ty, yy, s.41-42; Sa'd Maslûh, **fi'l-Belâgati'l-Arabiyye ve'l-üslûbâti'l-lisâniyye** Âfâkun-cedîdetün, nşr. Meclisü'n-neşri'l-ilmî, Kuveyt, 2003, I, s.70-71

²⁴ Neval Câsim Muhammed, "Cuhûdü üstâd Emîn el-Hûlî", s.424; Muhammed Abdulmuttalib, **el-Belâgatü'l-Arabiyye kırâatü'n uhrâ**, s.26

²⁵ Ben İsa Betahir, "İşkâliyyetü tecdîdi'l-belâgati'l-Arabiyye", s.43-44; Ahmed Şâyib, **el-Üslûb: dirâse belâgiyye tahliliyye li usûli'l-esâlibi'l-edebiyye**, Mektebetü nahdatü Mısır, Kâhire, 2000, XI, s.38-39

6. Belâgatın kuralların oluşturduğu bir ilim hâline gelmesi. Yenilikçiler belâgatın edebî yönünün zayıfladığını, bunun yanı sıra teşbih, müfred, mürekkeb, istiâre temsîliye vs. terimlerle bu ilmin edebî zevkten uzak, kurallarla doldurulmuş bir ilim haline getirildiğini ifade edip bu durumu eleştirmişlerdir.²⁶

7. Belâgat ilminin, edebiyatın diğer ilimlerinden tam olarak ayrılması. Burada şiir, makâmât ve kıssânın kudema tarafından tamamen birbirinden ayırt edilmediğini iddia edip eleştirmişlerdir.²⁷

8. Belâgat sanatında birçok taksimin olması. Burada yenilikçilerin eleştiri noktaları, teşbihin yedi kısma ayrılması, istiârenin otuz yedi çeşidinin olması, cinas kısımlarının altmış iki çeşide ayrılmasıdır.²⁸

9. Belâgat ilminin mânâdan çok; şekilci bir ilme dönüştüğünü söyleyip bu şekilciliğin son dönemde oluştuğunu dillendirmişlerdir.²⁹

10. Arap belâgatının sadece edebî kelâm ile ilgilenip, diğerleriyle ilgilenmemesini belâgatta bir kusur saymışlardır.³⁰

11. Belâgatın mütakellim içinde bulunduğu durumdan (muktezâ-i hâl) az bahsedilmesini de eksiklik olarak görmüşlerdir. Yani mütakellimin psikolojik ve sosyolojik gibi kişinin durumunu belli eden hâllerden az bahsedilmesi.³¹

²⁶ Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.424; Muhammed İ'd, **Kadâyâ muâsıra fi'd-dirâsâti'l-lugâviyye ve'l-edebiyye**, 'Âlumu'l-kutub, Kâhire, 1989, s.111

²⁷ Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.425; Ali el-Ferec, **Tekvînü'l-belâga: kırâetü'n uhrâ ve menhecün muktereh**, Dâru'l-Mustafa lihyâi't-turâs, İran, 1999, s.30

²⁸ Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.425; Senâe Hâmidî el-Beyâtî, **Nahve menhecün cedîdin fi'l-belâga ve'n-nakdi: dirâsetün ve tatbîkun**, Menşûrâtu câmiati Tunus, Bingâzi, 1998, s.12, 16

²⁹ Ben İsa Betâhir, “İşkâliyetü tecdîdi'l-belâgati'l-Arabiyye”, s.45; Ahmed Şâyib, **el-Üslub**, s.38

³⁰ Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.50

³¹ Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.46; Şükrî Muhammed 'iyâd, **“İtticâhâtü'l-bahsi'l-üslûbî”**, Asdikâû'l-kitâb, Kâhire, 1999, III, s.235

1.2.Yenilikçilerin Genel Olarak Belâgat İle İlgili Yapmak İstedikleri

Yenilikçilerin belâgat ile ilgili yapmak istedikleri yenilikleri genel olarak şöyle sıralayabiliriz:

1. Birçok Yenilikçi, Aristo mantığının ve felsefenin belâgata etkisinin sonucu olarak belâgatın birçok bâba ve kısma ayrılmasına sebebiyet verdiğini ifade edip bu iki ilmin belâgata olan etkilerinin izale edilmesini istemişlerdir.³²
2. Belâgat yönteminin kuralcı yöntem olmasından çok betimleyici olmasını istemişlerdir. Bu konuda belâgatta birçok tanımın ve terimin olmamasını istemişlerdir. Belâgat ilminde hangi kuralların olması ile ilgili olarak da belâgat ilminde işlenen metinlerin kaliteli olup olmamasını ölçen bazı kıstasların ihdas edilip bu kıstaslara binâen belâgata kuralların konulması gerektiğini söylemişlerdir.³³
3. Belâgat konularına şahid getirilirken sadece cümlelerin değil, konuyla ilgili metnin tamamının getirilmesini istemişlerdir.³⁴
4. Belâgat yönteminin sadece lafzı değil, lafızla beraber mânâyı da ele alması gerektiğini dile getirmişlerdir.
5. Yenilikçilerin önem verdiği bir diğer husus da kadîm ulemânın belâgat ile ilgili kullandığı istişhâdlarla yetinilmemesi gerektiği, edebî metinlerin belâgat ilmi için özenle seçilmesi hususu.³⁵

Söz konusu Modern Mısır belâgatı ile ilgili yapılmış çalışmalar, Gelenekçi-Klasik ekol ve Yenilikçi-Modern ekol olarak iki grupta irdelenip, her iki grupta da belâgat ile ilgili önemli çalışmalar ortaya koyan âlimler ve kitapları incelenecektir.

³²Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.52

³³Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.54-55;Salâh Fadl, **İlmü’l-üslûb:mebâdiuhû ve icraâtuhû**, Dâru’ş-şurûk,Kâhire,1997,c.1,s.178

³⁴Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.55;İbrahim Halil, **el-Üslûbiyye ve nazariyyetü’n-nas**, el-Müessetü’l-Arabiyye li’d-dirâsâtün ve’n-neşr, Beyrut,1997,s.56

³⁵ Neval Câsim Muhammed, “Cuhûdü üstad Emîn el-Hûlî”, s.57

1.3.Modern Mısır Belâgat Ekolleri

1.3.1.Yenilikçi-Modern Ekol

1.3.1.1. *Emin el-Hulî*

Modern Mısır döneminde belâgat ilminin yenilenmesi ile ilgili olarak en çok çabayı sarf eden kişi olan Emîn b. İbrâhîm b. Abdilbâkî el-Hûlî, Mısır'da Menafiye'nin Eşmûn kasabasına bağlı Şûşay köyünde 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Dil, edebiyat ve dinî ilimler alanlarında eserler ortaya koyan ve tefsir, nahiv ve belâgat alanında yenileme çalışmaları olan Hûlî, 1966 yılında doğduğu köy olan Şûşay'da hayata gözlerini yummuştur.³⁶ Biz burada Emîn el-Hûlî'nin belâgat alanındaki yenileme çalışmalarını ortaya koymaya çalışacağız.

Hûlî, edebiyâtın yenilenmesini yakın ve uzak amaç olarak ikiye ayırmaktadır. Yakın amaçta edebiyat ilimlerinin öğretilmesinin kolaylaştırılması ve bunun için çaba sarf edilmesini istemiştir. Bu amaçla doğru yöntemin, uygun kitabın ve hangi edebî ilmin öğretilmesi isteniyorsa, o ilimle ilgili konuların en güzel şekilde tertip edilmesinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Hûlî, uzak amaçta ise edebî ve dil ilimlerinin yenilenmesini istemiş ve bu yenilenmelerin toplumu kalkındıracak ilimlerden müteşekkil olması, toplumun duygularını yansıtması ve kendi döneminde ortaya çıkmış olan ilimlerle de rekâbet edebilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Şüphesiz bu uzak amacın içerisine belâgat da dâhildir.³⁷

Hûlî, uzak amaca binaen belâgat ilminin yönteminin yenilenmesi ve belâgat ilminin mihenk taşlarından olmuş bazı şeylerin değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiş, bunun için ise öncelikle felsefenin belâgata olan etkisinin izale edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁸

Hûlî'nin belâgat ilminde yapmak istediği değişiklikleri “*Menâhicu tecdîdin fî'n-nahvi ve'l-belâga ve't-tefsir ve'l-edeb*” adlı kitabında şöyle sıralamaktadır:

³⁶ Hulusi Kılıç, Hûlî Emîn, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, s.339

³⁷ Emîn el-Hûlî, *Menâhicu tecdîdin fî'n-nahvi ve'l-belâga ve't-tefsir ve'l-edeb*, Dâru'l-mârifet, yy, 1961, s.264-265

³⁸ el-Hûlî, *Menâhicu tecdîdin*, s.265-266

1- Belâgatın edebi ilimlerle ilintili olması ve pratikte fayda veren bir inceleme alanı olması hasebiyle kudemânın görüşünü özellikle Ebû Hilâl el-Askerî'nin, “*Arapçaya hâkim olan birisinin belâgat ilmi ile kaliteli sözü kalitesiz sözden ve fasih kelimeyi fasih olmayan kelimedden ayırt edebilir*” sözü belâgatın amacını ifade etmesi bakımından yeterlidir

2- Belâgatın edebî ilimlerin yöntemini kabul etmesinden dolayı belâgatın edebî ekolünün araştırma yönteminin canlandırılması ve kitaplarının ortaya konulması yeterlidir. Bununla beraber tecrübe edilmiş ve modern yöntemlerle sanatsal ilimlerin incelemesi yapılabileceğini ifade ettikten sonra Arapçadan olmayan felsefenin kullanılmaması gerektiğini söylemiştir.

3- Hûlî, âlimlerin belâgatı edebî ilimlerin içerisinde saydıklarını ve belâgatı cümle ve cümlelerin cüzleriyle sınırladıklarını, fesahat ve belâgatı ele alan bir mukaddime ihdas ettiklerini ve burada fesahat ve belâgata istişhâd getirirken sadece kelime veya cümleyle yetindiklerini ifade ettikten sonra bunların yeterli olmadığını dile getirip istişhâd için paragrafların da olması gerektiğini ifade etmiştir.

4- Hûlî, kudemâyı mânânın bir kısmını ifade eden bir cümle veyahut tek manayı ifade eden birbiriyle ilintili cümlelerle belâgatı sadece lafızları incelemeye hasretmelerini eleştirmiştir. Bunun yerine kelime, cümle veyahut paragraftan sonra mânâların müstakil olarak incelenmesi gerektiğini söyleyip böylece bu mânâların nasıl ortaya çıktığını, nasıl düzeltildiğini, nasıl tertip edildiğini anlaşılabilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

5- Hûlî, kudemanın belâgatı, meâni, beyân ve bedî' olarak üçe ayırmalarının herhangi bir temelini olmadığını ve bu kısımlandırmanın da herhangi bir faydasının olmadığını ifade ettikten sonra bu kısımlandırmanın ilğa edilmesi gerektiğini söyleyip belâgatın *Fennu'l-kavl* adlı kitabında ileride anlatacağımız şekilde düzenlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.

6- Hûlî, belâgata ilmî bir mukaddime yerine Fennî (Sanatsal) bir mukaddimenin eklenmesi gerektiğini ifade edip burada araştırmacının Fennî'nin mânâsını, tabiatını, doğuşunu, gâyesini, kısımlarını, özellikle söz sanatının önemini bilmesi için gerekli olduğunu ifade etmiştir.

7- Hûlî, belâgata Nefsî (Psikolojik) bir mukaddimenin de eklenmesi gerektiğini söyleyip İnsanın edebî hayatla olan etkileşimi, vicdan, zevk, hayal vs. kavramaların burada anlatılması gerektiğini söylemiştir.³⁹

Hûlî, belâgat ilminin yenilenmesi ile ilgili detayları *Fennu'l-kavl* kitabında anlatmıştır.

Hûlî, bu kitabını altı bölüme ayırmış ve her bölümü “kitâb” diye isimlendirmiştir.

1. bölüme bakıldığında Hûlî, kudemânın belâgat sûretini *Miftahu'l 'ulûm*'un üçüncü cildinin muhtasârı olan *Telhîs* metninden ve *Telhîs* metni üzerine yazılan muhtasar, şerh ve hâşiyelerden meydana getirdiğini söylemiştir. Daha sonra Hûlî, kudemânın belâgat sûretini ifrâdiyye(Hûlî'ye göre belâgatın tanımı, meânî, beyân ve hâl gibi kavramların incelendiği suret) ve terkîbiyye(Hûlî'ye göre belâgatın ilimler arasındaki yeri ve diğer ilimler ile ilişkisi gibi konuların incelendiği suret)) olarak ikiye ayırmıştır. İfrâdiyye'de kudemânın belâgat tarifine yer verip belâgatın sadece kelâm ve mütekellimde olduğunu ifade ettiklerini söyleyen el-Hûlî, yine bu sûrette hâl, muktazâ-i hâl kavramları ile meânî, beyan ve bedi' ilimlerinin tanımlarına yer vermiştir.

Terkîbiyye'de ise belâgat ilminin diğer ilimler arasındaki yerini şekil üzerinde⁴⁰ vererek kudemâyâ göre belâgatın edebî ilimler içerisinde yerinin ikinci anlam ifade etmesinden dolayı nahiv ilminden sonra geldiğini ifade etmektedir.⁴¹

Hûlî, kendisine ve yenilikçilere göre İfrâdiyye kısmında belâgat ilmini, “*bir yazıyı veya kelâmı en güzel şekilde ortaya koyan ilimdir*” diye tarif ettikten sonra yenilikçilerin belâgat ilmi ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Gerek Hûlî'nin gerekse yenilikçilerin belâgat ilmi ile ilgili görüşlerine bakıldığında hiçbirinde felsefenin tanımının yapılmadığı ve belâgatı detaylandırılmadığı görülür. Hûlî, Terkîbiyye'yi ise iki sûrete ayırmaktadır. Birincisinde dil ve nahiv kurallarını bildikten sonra sözü en güzel şekilde ifade etmenin belâgatı bilmekten geçtiğini söyleyerekten belâgatın

³⁹ el-Hûlî, *Menâhicu tecdîdin*, s.266-269

⁴⁰ Emîn el-Hûlî, *Fennu'l-kavl*, Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye,1996,Kahire, s.84

⁴¹ el-Hûlî, *Fennu'l-kavl* s.77-89

nahiv bilgisinden sonra geldiğini ifade ederken, ikincisinde ise Fennu'l-kavl'in insanın ihtiyaçlarını giderdiğini ifade edip söz konusu ilmin musikî, edebiyat, mimarlık ve ressamlık kadar önemli olduğunu söylemektedir.⁴²

2. bölümde belâgatın incelediği konulara bakıldığında kudema tarafından bir mukaddime ve üç sanattan (meânî, beyân ve bedî') meydana getirildiğini ifade edip kudemânın bunların içeriğini nasıl doldurduğunu ifade ettikten sonra Hûlî⁴³, yenilikçilerin belâgatın konularını belirlerken Îcâd⁴⁴, Tertîb⁴⁵ ve Ta'bîr⁴⁶ adımlarını takip etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hûlî, bu konuların insan yaşamına uygun olması gerektiğini ifade edip aynı zamanda lafızları, mânâları ve üslupları içermesi gerektiğini söylemektedir.⁴⁷

3. bölümü belâgat yöntemine ayıran Hûlî, kudemanın belâgat yöntemini ele almış, yöntemlerini açıklarken mütekellem ve edebiyat mekteplerinin özelliklerini, belâgattaki yöntemlerini, birbiriyle örtüşen ve birbirleriyle çatışan yönlerini uzun uzadıya kaleme almıştır.⁴⁸ Ancak tezin amacını aşacağı için bu kadar ile iktifa edilmiştir. Hûlî, Yenilikçilerin yöntemlerinin ise aşağıdaki esaslara göre olması gerektiğini ifade etmektedir⁴⁹:

- 1- Belâgat ve diğer sanatsal ilimler arasındaki bağın güçlendirmesi.
- 2- Sanatsal unsurların birbiriyle uyumlu olması. Bu unsurların belâgatın konumunu güçlendirmesi gerekir.
- 3- Öğretilen dilin edebî kültürle bağlantılı olması.
- 4- Öğretilecek olan dersin zevk ve insanın hissiyâtına çağrışım yapması.

⁴² el-Hûlî, a.e, s.85-90

⁴³ el-Hûlî a.e,s.93-98

⁴⁴ Îcâd, düşünce, duygu ve fikirlerle ortaya çıkar. Îcâd, Îrâde, mülâhaza, kırâat, teemmül ve ihlâs sonucunda ortaya çıkar

⁴⁵ Îcâd'ta zikredilenleri seçme, düzenleme ve vaz'etme aşamasıdır.

⁴⁶ Ta'bîr'de önce fesahat sonra beyan ve daha sonra üslup çeşitlerini ortaya koyan aşamadır.

⁴⁷ el-Hûlî, a.e,s.98-108

⁴⁸ el-Hûlî, a.e,s.111-151

⁴⁹ el-Hûlî, a.e, s.151-156

5. bölümde belâgatın amacına değinen el-Hulî, kudemanın Câhiliye ve Sadru'l-İslâm döneminde belâgatle kastettikleri Arapçanın canlılığını korumak iken daha sonra Kur'anın i'câzını bilme gayelerine doğru evrildiğini söylemektedir. Yenilikçilere göre ise amaç, belâgatı pratiğe dökmek ve edebî anlayışına geri döndürmek olduğunu söyler. Pratikten kasıtlarının fert ve topluluğun maslahatlarını ortaya koymak iken edebîden kasıtlarının güzel ve hoş olanı hissettirmek ve ifade etmek olduğunu söylemektedir.⁵⁰

Hûlî, son olarak *Fennu'l-kavl*'in içeriğinin nasıl olacağını şu şekilde ortaya koymaktadır:⁵¹

1- Prensipler, bu kısımda *Fennu'l-kavl*'in tarifi, amacı, diğer ilimlerle ilişkisi, edebî ilimlerden olan edebiyat, edebî tenkit ve edebiyat tarihi ile ilişkisi konularını kapsamaktadır.

2- Ön bilgiler, Fennî (Sanatsal) ve Nefsî (Psikolojik) ön bilgiler olarak ikiye ayırıyor. Fennî'de, Sanat ve hakikatı, insanî ilimlerdeki konumu, sanat ve ilim, sanat ve felsefe ve sanat ve güzellik konularını işlerken, Nefsî'de insanların yetenekleri ve bunların birbiriyle bağlantısı ve bu muhtelif yeteneklerin sanatla olan ilişkisi, kişisel hayat ve unsurları ve kişisel hayatın amaçları ile hayatın diğer yönleriyle ilişkisi konularını kapsamaktadır.

3- Bahisler, Hûlî, bunları altı kısma ayırmaktadır.

Birinci olarak, dil unsuru olarak kelime. Burada lafzın güzelliği, bir anlam ifade etmesi bakımından kelime, kelimenin cümlede uyumu, ses ve mana ve bunların birbiriyle uyumu, cinâs, seci', reddu'l-acz ala's-sadr ve lüzumun mâ lâ yelzem gibi konuları ele alırken; cümlelerin bir unsuru olarak kelime de ise anlama delâletinin güzelliği bakımından kelime ve bu delâletin dil ve dilin kullanımından etkilenmesi konularını kapsamaktadır.

İkinci olarak cümle, burada cümlelerin cüzlerinin isnâd ile ilişkisi, te'kidin cümlelerin başına gelmesi, cümlelerin te'kid edilmesi için gerekli mülâhazaları, harfli te'kid edatı olmaksızın cümlelerin te'kidi, kasr ve kasr edatları ve cümleyi te'kid

⁵⁰el-Hûlî, a.e, s.265

⁵¹el-Hûlî, a.e,s.272-280

etmesi, cümleye şart edatlarının dâhil olması, îcaz, itnâb ve müsâvât gibi konuları kapsamaktadır.

Üçüncü olarak paragraf, burada fasl ve vasl ve edebî kuralları, Paragrafın îcâzı ve itnâbı ile kuralları ve Edebiyat sahasında paragraf gibi konuları kapsamaktadır.

Dördüncü olarak bir cümle veya paragraf olması bakımından ifade çeşitleridir. Buna birçok örnek getirmektedir. Biz burada sadece bir tanesini vermekle yetineceğiz. Örnek olarak zahiren gelen ifade çeşitleri: Teşbih, Fennu'l- kavî'da nasıl ele alınması gerektiği, amaçları, çeşitleri ve her teşbih çeşidinin bıraktığı etki işlenirken İstiarede ise istiare çeşitleri ve birbirleri arasındaki farklılıklar vs. konuları kapsamaktadır.

Beşinci olarak edebî parçalar meselesi, bunu üç kısımda inceliyor.

1- Edebî sanat unsurları, burada edebî sanatla ilgili görüşler ve edebî sanatta lafız ve mânânın ilişkisi.

2- Mânevi mânâlar bahsi, burada edebî mânâların özellikleri, bu anlamların elde edilmesi ve yolları vs. konular.

3- Değişik edebî sanatlar, burada eski ve yeni edebî sanat kısımları, şiir ve nesir ve bunların özellikleri konularını kapsamaktadır.

Altıncı olarak üsluplar, burada sanatçının şahsiyetine delâlet eden edebiyat ve edebiyat dışındaki sanatlarda üsluplar, üslubu remzî ve mizah gibi konuları kapsamaktadır.

1.3.1.2.Ahmed Hassan ez-Zeyyat

Mısırlı eğitimci, edebiyatçı ve gazeteci olan Ahmed Hassan ez-Zeyyat, Mısır'ın Dekahliye kazasına bağlı Talhâ'nın merkezi Demîre köyünde 1885'te doğdu. Belâgat dâhil farklı alanlarda eserler veren Zeyyat, 12 Haziran 1968 tarihinde Kahire'de hayata gözlerini yumdu.⁵² Biz burada Zeyyat'ın kaleme aldığı *ed-Difâ' ani'l-belâga* adlı eserindeki belâgat ile ilgili görüşlerini aktarmaya çalışacağız.

⁵² Şükran Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", **DİA**, İstanbul, 2013, XLIV, s.385

Zeyyat, *ed-Difâ' ani'l-belâga*⁵³ adlı kitabında belâgat ilminin bütün meseleleri ile ilgili değil, sadece birkaç meselesi ile ilgili görüşlerini ifade eder. Biz de bu görüşleri kitaptaki sıraya göre aktaracağız.

Zeyyat, belâgatın kendi döneminde yabancılaşmasının sebepleri arasında Sur'at, Sehâfe ve Tetâfful'un neden olduğunu ifade eder. Sur'at'ı, İnsanlar için icâd edilmiş bir suç aleti olarak tanımlayan Zeyyat, bunun insanların zihinlerini bulanıklaştırdığı ve insanların daha derin düşünmelerini engellediği ve belâgatın yok olması için kullanıldığını ifade etmektedir. Sehâfeyi, belâgatın yazım üzerinde olan güzelliğini neredeyse izâle etmesinden dolayı eleştiren Zeyyat, bunun sebebi olarak günlük gazeteler ve günlük olayların kaydedilmesi olarak söylüyor. Ehil olmadıkları bir makamda bulunanları ifade edilmesi için kullanılan Tetafful'u ise gazetecilik sektörü üzerinde görünen bir etkisi olmasından dolayı belâgata zarar verdiğini ifade etmektedir⁵⁴

Zeyyat, belâgatın tanımı başlığında kendisine yöneltilen hangi belâgatı savunduğu ile ilgili olarak Kur'an'ın mu'ciz oluşunu ortaya koyan, akıl ve zevki birbirinden ayırmayan ve belâgatın hem şekil hem de içerikte olduğunu belirten belâgatı savunduğunu ifade eder.⁵⁵

Zeyyat, Âletü'l-belâga başlığında belâgat âletinin bahşedilmiş yetenek ve sonradan kazanılmış ilim olduğunu söyleyip daha sonra bu yeteneğin içerisinde keskin zihin, verimli hayal, güçlü his, güçlü bir müzik kulağı olduğunu ifade eder.⁵⁶

Zeyyat, bir belâgat öğrencisinin asgari düzeyde bilmesi gereken üç şey olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisinin söz ve yazı aracı olarak kullanılan dil, ikincisinin sanatçının kitabı olarak kabul edilen ki orada hayal ve tefekkür etme imkânı vermesi bakımından doğa ve üçüncüsünün muhtelif fikir ve duyguları kendi içerisinde barındıran nefis olduğunu ifade eder.⁵⁷

⁵³ Ali Benli, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, İstanbul, s.187-188

⁵⁴ Ahmed Hassan ez-Zeyyat, **ed-Difa' ani'l-belâga**, nşr. 'Alemlü'l-kutub, Kahire,1968,2.bs, s.19-23

⁵⁵ ez-Zeyyat, **ed-Difa'**,s.31

⁵⁶ez-Zeyyât, **a.e**,s.44-45

⁵⁷ ez-Zeyyât **a.e**,s.47-53

Zeyyat'ın ele aldığı bir diğer mesele ise belâgatta zevk'tir. Akıl nasıl ilmin aracı ise zevkin de belâgatın aracı olduğunu belirten Zeyyat, zevki, hissî ve manevî olması bakımından iki kısma ayırmaktadır. Hissînin çeşitlilik, ihtilaf ve değişkenlik bakımından alanı maddî olması hasebiyle daha az iken; manevinin zihin ve nefsin işlerinden olması bakımından söz konusu hissî için ifade edilenler daha fazladır.⁵⁸

Zeyyat, Zevk'in kaynaklarından bir tanesinin akıl olduğunu ifade ettikten sonra aklın, uyum, ekonomi, düzen, sebep ve sonuç arasındaki müşterek ilişkiler ile yol ve amaç konularında söz hakkına sahip olduğunu söyler. Diğer kaynak ise duygudur. Bu da his yoluyla doğrudan kişiyi etkiler. Zevk'in ikinci kaynağının duygu oluşu sebepler arasındaki farklıların ortaya çıkışının zeminini hazırlamaktadır.⁵⁹

Zeyyat üslup diye başlık açar ve bu başlıkta kendi dillerindeki belâgat kitaplarının meânî ve beyânda var olan cümlelerden ibâret olduğunu ifade edip söz konusu üslubun uzak ve muhtelif amaçları ulaştırmada daha şâmil olduğunu ifade eder. Daha sonra üslup nedir sorusuna lafızların seçiminde ve cümlelerin oluşturulmasında kâtip ve şairlerin kullandığı özel bir yol olduğunu söyler.⁶⁰

Üslup başlığı altında Zeyyat, belâgat ve tenkîd kitaplarında belîğ söz ile ilintili olan güzellik, kolaylık, tatlılık, yumuşaklık, incelik, gizlilik, açıklık, doğallık ve akıcılık gibi özelliklerin isâle, vicâze ve telâûm başlıkları altında toplanabileceklerini ifade eder. Daha sonra söz konusu bu üç kavramı şöyle açıklamaktadır.

İsâle, üslubun iki esası olan ibârenin inceliği ve lafzın hususi olması ile ilgilidir ki bu belîğ bir üslup için olmazsa olmaz özelliktir.⁶¹

Vicâze, İsâle nasıl belîğ bir üslup için temel özellik ise Vicâze de Belâgatın tanımıdır.⁶²

Telâûm ise, kelâmın zihnin şekillerine ve nefsin hareketlerine muvafık olması anlamındadır.⁶³

⁵⁸ ez-Zeyyât a.e,s.55-56

⁵⁹ ez-Zeyyât a.e,s.57-58

⁶⁰ ez-Zeyyât a.e,s.69-70

⁶¹ ez-Zeyyât, a.e,s.95

⁶² ez-Zeyyât, a.e,s.103

⁶³ ez-Zeyyât, a.e,s.125

1.3.1.3. Ahmed Şâyib

Şair olarak bilinen Ahmed Muhammed Şâyib 1896 yılında Mısır'da bulunan Şibrâbehûm'da dünyaya geldi⁶⁴. Birçok eseri bulunan Şâyib 1976 yılında Kahire'de vefat etmiştir.⁶⁵ Ahmed Şâyib, belâgatın yenilenmesi ile ilgili olarak kaleme aldığı *el-Üslûb* kitabının birinci baskısında kitabı ele almasının nedeni olarak belâgat ilmi ile ilgili olarak yapılması gereken değişiklikleri yapıp belâgat ilmini modern dönemde ortaya çıkan edebî ilimlerle rekabet edebilecek seviyeye getirmek olduğunu ifade etmiştir. *Üslûb* kitabının dördüncü baskısında ise belâgat ilmine yeni bir yöntem getirdiğini söylemiştir. Bu baskıda, mütekaddim âlimlerin belâgat ilmini meâni, beyân ve bedî' olarak üçe ayırarak belâgatın teoriğine yönelik incelemelerin önünü tıkadıklarını ve böyle bir kısımlandırmanın belâgat usulünü yansıtmadığını ifade etmiştir. Daha sonra belâgat ilmini *Üslûb* eserinde bâb veya kitâb olarak isimlendirdiği iki konu içerisinde işlediğini söyleyip, birincisinde ses, mûsikî ve üslubun edebî bir ilim olduğuna işaret eden harfler, kelimeler, cümleler, şekiller, paragraflar ve tâbirler gibi konuları ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Daha sonra belâgat ilminin ele aldığı meâni, beyân ve bedî' bölümlerinin müstakil bir ilim olarak değil, *Üslûb* bâbında birer fasıl olarak bu bâbın altında işlenmesi gerektiğini söylemiştir. İkinci kitapta edebî sanatları ve onların kuralları, makale, hitâbet, cedel ve mersiye gibi konuları Belâgatın bu sanatlarla olan ilişkisine de işaret ederek işlediğini ifade etmiştir.⁶⁶

Nitekim Ahmed Şâyib'ın *Üslûb* eserine bakıldığında eserin beş bâba ayrıldığı görülmektedir. Birinci bâb Mukaddimât, ikinci bâb üslûbun tanımı, üçüncü bâb üslûb ve mevzu', dördüncü bâb üslûb ve'l-edep ve beşinci bâb ise Sıfâtü'l üslûb isimlerini taşımaktadır. Ahmed Şâyib, bu bâbları fasıllara ayırarak işlemektedir. Eser incelendiğinde Ahmed Şâyib'ın belâgat ilmi ile ilgili görüşleri mukaddimât bâbında olması hasebiyle mukaddimât bâbı detaylı ele alınıp diğer bâbların ise sadece hangi konuları ele aldığı ifade edilecektir.

⁶⁴ Mısır'ın Menûfiye muhafazasında bulunan yer ismi

⁶⁵ Ahmed Şâyib, Mu'cemu'l-bâbitîn li'ş-şu'arâi'l-Arabiyye, [http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=555\(07.03.2019\)](http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=555(07.03.2019))

⁶⁶ Ahmed Şâyib, *el-Üslûb: dirase belâgiyye tahlîliyye li üsûli'l-esâlibi'l-edebiyye*, Mektebetün li-nahdâti'l Mısriyye, Kâhire, 1991, 8.bs, s.3-4

Ahmed Şâyib, Mukaddimât (ön bilgiler) bâbını beş fasla ayırmıştır. Birinci fasla bakıldığında edebî ilimler içerisinde belâgat ilminin yeri konusunu ele almış burada öncelikle ammî ve fusha dillerine değinmiş daha sonra edebiyat ve nakd konusunu ele aldıktan sonra nakdin belâgat ilminin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli unsur olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra edebiyatın doğal bir sanat olduğunu ve edebiyat tarihinin de edebiyatın edebî ve ilmî yönünü incelediğini, nakdî’l-edebî’nin ise edebiyat tarihinin bir parçası olduğunu ifade ettikten sonra belâgat ilmini bilmenin edebiyatçının, tarihçinin, eleştirmenin ve her kâtip, hatîp ve müderris için faydalı olduğunu ifade etmiştir. Ahmed Şâyib, sarf, nahiv ve aruz gibi ilimlerin bilinmesinin önemli olduğunu ifade etmekle beraber belâgat ilminin bilinmesi ile ancak bu ilimlerin anlam kazanabileceğini belirterek belâgat ilminin diğer ilimler arasındaki konumuna dikkat çekmektedir.⁶⁷

İkinci fasılda, belâgatın tanımı ile ilgili olarak mutekaddim âlimlerin yaptığı “*fasih olmakla beraber muktaza-i hâlin kelama mutabık olması*” tanımı konusunda bir itirazının olmadığını belirtmiştir. Fakat Mutâbakatü’l-kelâm meselesinin anlama gücüyle sınırlandırıldığı, bundan dolayı da meâni, beyân ve bedî’ konularına getirilen örneklerin kelime ve cümleden ibaret kaldığını ifade ettikten sonra belâgat ilminin bunlarla sınırlı olmadığını söylemiştir. Ahmed Şâyib’e göre belâgatın harf, kelime, cümle, tabirler ile hitâbet, risâle ve cedel gibi diğer edebî sanatları da incelemesi gerekir. Ahmed Şâyib, mutabakat kavramının iyice anlaşılabilmesi için ilmu’n-Nefs’in (Psikoloji) bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonra ilmu’n-Nefsin anlaşılabilmesini, kuvvetü’l-İdrâk, yani kişinin düşünebildiği ve hüküm çıkarabildiği kuvvet, kuvvetü’l-İnfîâl (Duygu), yani kişinin hissettiği ve hayal kurabildiği kuvvet ve son olarak kuvvetü’l-İrâde, bu da kişinin düşündüklerini pratiğe dökülebildiği kuvvet bilinmesi ile alakalı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

Ahmed Şâyib, üçüncü fasılda belâgat ilimleri ile ilgili olarak sarf ilmini kendi içerisinde barındıran nahiv ve mantık ilminin Arap kelâmında doğru cümle kurabilmenin sıhhat şartı olduğunu ifade etmiştir. Ancak lafız-mânâ ilişkisinin uyumu konusunda nahiv ve mantığın değil, belâgatın etkisinin olduğunu ifade

⁶⁷ Ahmed Şâyib, **Üslûb**, s.10-18

⁶⁸ Şâyib, **a.e.**,s.19-22

etmiştir. Burada nahiv ve mantığı belâgatın bir unsuru olarak değil, belâgatın pratikte işlev görebilmesi için bir basamak olarak görür. Ayrıca belâgat ilimleri olarak bilinen meâni, beyân ve bedi’i ayrı ilimler halinde değil, Üslup eseri içerisinde bir bâbın fasılları arasında olabileceğini ifade etmektedir.⁶⁹

Dördüncü fasılda, ilim ve sanat arasında belâgat konusuna değinmiş, burada okuyucu kitlesinin edebî zevkî ve kâtibin yazısı arasında belâgatın bilinmesinin gerekliliğini ifade etmiş ve diğer edebî ilimler üzerinde belâgat ilminin bir hükümranlığı olduğunu sözlerine eklemiştir.⁷⁰

Beşinci fasıla bakıldığında Ahmed Şâyib, belâgat ilminin konularına yer vermiş ve bu konuları Üslûb ve edebî sanatları diye isimlendirdiği iki bâbın altında ele almıştır. Söz konusu Üslûb bâbında, meâni ve beyân konularının tamamının, bedi’ konularının çoğunluğunun olması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer bâbta ise kelâm ve kelâmın isimlendirilmesi, kelâm ile ilgili olan makale, münâzara ve tarih gibi konuları işlediğinin ifade etmiştir. Burada belâgatın söz konusu bu ilimlerle olan ilişkisine dikkat çekmek gerektiğini ifade etmiştir.⁷¹

Üslûb eserinin diğer bâblarına bakıldığında ikinci bâbta üslûbun tanımı, üslûbun temelleri ve üslûbun unsurları fasıllarını, üçüncü bâbta, ilmî ve edebî üslup, üslubu-ş-şi’r, ihtilâfu esâlibi’ş-şi’r, ihtilâfu esâlibi’n-nesrin fasıllarını, dördüncü bâbta temhid, el-üslûb ve’ş-şahsiyye, delâletü’l-üslup ala’-şahsiyye, eserü’ş-şahsiyye fi ihtilâfi’l-esâlib fasıllarını, beşinci bâbta vuzuhu’l-üslûb, kuvvetü’l-üslûb, cemâlü’l-üslûb ve tedâhulu’s-sıfat ve teâduluha fasıllarını işlemiştir.

Yenilikçi-Modern ekol temsilcilerinin belâgat ile ilgili ifadelerine bakıldığında belâgat ilmini kendi dönemlerinde nasıl kolaylaştıracakları ve okuyucuya nasıl sunacakları ile ilgili teorilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu ekolün temsilcilerinin kitaplarına bakıldığında belâgata diğer ilimler karşısında yeni bir vizyon kazandırma çabaları olduğu görülmektedir. Ancak ne var ki Yenilikçiler bu teorilerini pratiğe dökememişlerdir. Belâgat ilmine yeni bir kimlik kazandırmak için en çok çabayı Emîn el-Hûlî vermiş olsa da Hûlî, bu çabasını amelî sahaya

⁶⁹Şâyib, a.e,s.29

⁷⁰Şâyib, a.e,s.30-35

⁷¹Şâyib, a.e,s.37

yansıtamamıştır. Belâgat ilmini ve konularını Fennu'l-kavl veyahut Üslûb ismini verdikleri kitapların içerisine serpiştirmeleri belâgata fayda vermeyeceği kanaatindeyiz. Zira belâgat ilmi nahiv, sarf, kırâat ve nakd gibi ilimlerden ayrılarak müstakil bir ilim haline gelmiş ve kendi sahasında incelenmesi kolaylaşmıştır. Burada belâgatı diğer ilimlerin de bulunacağı bir şemsiye altında toplamak belâgatı ilk dönemdeki haline geri getirmekten başka bir şey olmayacağı kanaatindeyiz.

1.3.2.Gelenekçi-Klasik Ekol

1.3.2.1.Ahmed Mustafa el-Merâğî

Ahmed Mustafa el-Merâğî, Mısır'ın Saîd mıntıkasındaki Circâ'ya (Girga) bağlı Merâga köyünde 1883 yılında dünyaya geldi. Tefsir ve Arap edebiyatı alanında çalışmaları olan el-Merâğî, 1952 yılında vefat etmiştir.⁷²

Gelenekçi-klasik ekol içerisinde ele aldığımız Merâğî'nin belâgat alanında kaleme aldığı '*Ulûmu'l-belâga* eserini incelemeye gayret edeceğiz. Merâğî, '*Ulûmu'l-belâga* kitabının konularına geçmeden önce belâgat ilmi ile ilgili kısa bir tarihçe verir. Burada belâgat ilminin kurallarının konulmasındaki ihtiyaca, belâgatı ilk olarak kimin derlediği, belâgat ilminin kimin eliyle altın döneminin yaşatıldığı ve belâgat ilminin şerh, hâşiye ve muhtâsar dönemine kısaca değindikten sonra Mısır'dal lise ve üniversitelerin kurulmasından sonra diğer ilimlerde olduğu gibi belâgat ilminde de muhtasar kitapların te'lif edildiğini söyleyip bu kitapların yöntem ve üslubunun Kazvini'nin ele aldığı Telhîs kitabıyla aynı olduğunu ifade etmiştir.⁷³

Merâğî, '*Ulûmu'l-belâga* kitabını te'lif ederken belâgat ilminin ana kaynaklarını şerh, muhtasar ve hâşiye kitaplarını iyice tetkik ettikten sonra konuları güzel bir biçimde açıklayabilme ve o konular ile ilgili yeteri derecede örnek getirme yoluna gittiklerini ve bu şekilde okuyucuda belâgat ilminin özelliklerinin tam olarak

⁷² M.Kamil Yaşaroğlu, "Merâğî, Ahmed Mustafa", *DİA*, İstanbul,2004 XXIX, s.163

⁷³ Ahmed Mustafâ el-Merâğî, '*Ulûmu'l-belâga:el-beyân ve'l-meânî ve'l-bedî'*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut,1993,3.bs,s.5-11

netleşmesine ve okuyucunun belâgat ilmini tatbik edebilme fırsatını verme amacının olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴

Merâğî, kitabını bir mukaddime üç bölüm, es-Serîkâtî'ş-şî'riyye ve mâ yattasıl bihâ meselesi ve Hâtime diye altı kısımda ele almıştır.

Mukaddime kısmına bakıldığında, *Telhîs*'teki gibi fesâhat ve belâgat ve bu ikisinin özelliklerini ele almış, belâgatın terim anlamıyla ilgili olarak Mutekaddimun ve Muteahhirun âlimlerinin tanımlarına yer vermiştir. el-Merâğî, daha sonra fesâhat, belâgat ve bunların özelliklerinin pekişmesi için temrin ve tedrîb başlığı altında birçok alıştırma verdikten sonra mutemmimât başlığında zâ'fu't-te'lif, garâbet ve muhâlefetü'l-kıyas gibi fesâhat ve belâgat kavramlarında önemli olan noktalara dikkat çekmiştir. Mukaddime kısmında Ahmed Hâşimî ve Alî el-Cârim-Mustafa Emîn'in yer verdikleri Üslup ve Üslubun çeşitleri konusuna yer vermemiştir.⁷⁵

'*Ulûmu'l-belâga*'nın birinci bölümüne bakıldığında Merâğî'nin meânî ilmini on iki bâba ayırdığı görülmektedir. Bu bâblar sırasıyla şöyledir: haber, inşâ, zikir, hazîf, takdîm, tâ'rif, tenkîr, tâkyîd, el-hurûc an muktedâ ez- zâhir, kasr, el-fasl ve'l-vasl, el- îcâz ve'l-itnâb ve'l-müsavât.

Merâğî'de meânî ilminin bâblarının on iki olmasının sebebi Merâğî'nin müsned ve müsned-i ileyhin hallerini bâb olarak almasından kaynaklanmaktadır. Merâğî bu bâbları mebhaslar altında ele almıştır. Hazîf bâbını, hazîfin özellikleri ve şartları, müsned-i ileyhin hâzfi, müsnedin hâzfi, ve mefûl'un hâzfi olarak dört mebhâsta incelemiştir. Merâğî, bâblarda genellikle bâbın konusu ile ilgili açıklamalara yer vermiş, bazen de âlimlerin konuyla ilgili görüşlerini kitabında ifade etmiştir. Mebhaslarda öncelikle mebhas altında ele aldığı konunun asıl anlamını vermiş daha sonra bazı karinelerle farklı anlamlarını ifade etmiştir. Burada buna örnek olarak ikinci bâbın dördüncü mebhası gösterilebilir. Merâğî, bazı bâbların belâğî yönünü mebhaslardan sonra bir başlık altında ifade etmiştir. Örnek vermek gerekirse Merâğî İtnâb konularının mebhaslarını bitirdikten sonra Esrârü'l-belâğa fi'l-îcâz ve'l-itnâb başlığı altında îcâz ve itnâbın belâğî yönünü anlatmıştır. Merâğî,

⁷⁴el-Merâğî, '*Ulûmu'l-belâga*, s.11-12

⁷⁵ Bkz. el-Merâğî, '*Ulûmu'l-belâga*, "Mukaddime"

meâni ilminde konuların pekişmesi amacıyla temrîn ve tedrîb başlığı altında bolca alıştırmalara yer vermiştir.⁷⁶

Beyân ilmini *Telhîs*'teki gibi teşbih, mecâz ve kinâye olarak üç bâbta incelemiş ve her bâbı mebhâslara ayırmıştır. Merâğî, mebhâslarla ilgili olarak yine bolca alıştırmaya yer vermiş ve son olarak beyân ilminin belâgattaki öneminden bahsetmiştir.⁷⁷

Bedî' ilmine gelindiğinde *Telhîs*'teki gibi lafzî ve mânevî muhassînâtlar olarak iki bâbta incelemiştir.⁷⁸

Merâğî, bedî'i ilminden sonra *Telhîs*'teki gibi es-Serîkât-ı şî'riyye meselesini ele almış, daha sonra bu meseleyle alakalı olan iktibâs, tazmîn, akdi- hâl ve telmîh konularını açıklamıştır. Daha sonra Hâtime başlığı altında mütetekellimin ifadesinin üç yerde güzel olması gerektiğini ifade edip, bu yerler olan İbtîda, Tahallus ve İntihâ kavramlarını açıklamıştır.⁷⁹

1.3.2.2.Ahmed Haşimî

Cevâhiru'l-belâga kitabının müellifi olan Ahmed Haşimî'nin hayatı hakkındaki bilgiyi Ahmed Hâşimî'nin hayatı ve eserleri bölümünde zikretmiştik. Tezin üçüncü bölümü, Ahmed Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga* eserini incelemeye ayırdığımız için burada sadece Ahmed Hâşimî'nin belâgat ilminde amacının belâgatın özünü değiştirmek değil, sadece belâgat ilmini lise ve üniversitelerde daha basit bir şekilde nasıl öğretilceği olduğunu söyleyebiliriz.

1.3.2.3.Ali el-Cârim-Mustafa Emîn

Alî b. Muhammed b. Sâlih b. Abdilfettâh b. Muhammed el-Cârim, Mısır'ın Reşid kentinde 1881 yılında dünyaya geldi. Arap dili ve edebiyatı âlimi, eğitimci,

⁷⁶ Bkz. el-Merâğî, 'Ulûmu'l-belâga, "Meânî",

⁷⁷ Bkz. el-Merâğî, 'Ulûmu'l-belâga, "Beyân"

⁷⁸ Bkz. el-Merâğî, 'Ulûmu'l-belâga, "Bedî'"

⁷⁹ Bkz. Ahmed Mustafa el-Merâğî, 'Ulûmu'l-belâga, "Serîkâtü's-şî'riyye"

şair, tarihî romanlarıyla tanınan el-Cârim 8 Şubat 1949 akşamı arkadaşı Mahmûd Fehmî en-Nukrâşî'nin anma gecesinde onun için kaleme aldığı mersiye'nin oğlu Bedreddin tarafından okunması esnasında kalp krizi geçirerek hayata gözlerini yummuştur.⁸⁰ Mustafa Emîn ise 1914 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Gazeteci-Yazar olan Mustafa Emîn 1997 yılında Kahire'de vefat etmiştir.⁸¹ Arap belâgatının kolaylaştırılması ve liselerde okutulması amacıyla kaleme aldıkları el-Belâgatü'l-vâzıha eserini inceleyeceğiz.

1930 yılında te'lif ettikleri *el-Belâgatü'l-vâzıha* eseri⁸², uygulama alanında belâgat ilminin kolaylaştırılması ve yenilenmesi ile ilgili önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bu eser belâgat ile ilgili köklü değişiklikler getiren bir eser olmamakla beraber belâgat konularını sunuş tarzı, getirilen örneklerin seçimi, örnekleri açıklama biçimi ve belâgat ile iştigal eden kişilerin anlayabileceği yeni bir üslup arz etmesi bakımından önemli bir konuma sahiptir.

el-Belâgatü'l-vâzıha kitabının müellifleri kitabın mukaddime kısmında te'lif ettikleri bu eserin edebiyatın canlandırılmasına vesile olma ve hocaların ve öğrencilerin zihinlerini belâgat ilminin incelenmesi konusunda ortaya koydukları bu yeni yönleme yönlendirme amaçları olduğunu ifade etmişlerdir.⁸³ Gerek mukaddime kısmına gerekse kitabın bütününe bakıldığında belâgat ilminde köklü değişiklikler yapmak istemedikleri, aksine belâgatı kolay ve anlaşılır bir şekilde aktarmak amaçlarının olduğu görülecektir.

Kitabın içeriğine bakıldığında kudemânın tasnifi gibi bir mukaddime, üç bölümden meydana geldiği görülecektir. Müellifler, mukaddime kısmında fesâhat ve belâgat, bunların özelliklerinden bahsettikten sonra eski kitaplarda var olmayan Üslup konusunu eklemişlerdir. Kitapta, belâgat tanımı her ne kadar klasiklerin tanımıyla uyuşsa da mânânın açık ve ibârenin basit olması bakımından ayrıştığı söylenebilir. Kitabın müellifleri Belâgat'ı şöyle tanımlamışlardır:⁸⁴

⁸⁰ İsmail Durmuş, "Cârim, Ali", **DİA**, İstanbul, 2016 EK-1. Cild, s.250

⁸¹ **Mustafa Emîn**, <http://alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=71486> (16.03.2019)

⁸² Nusrettin Boelli, **Belâgat Tarihi**, s.146-148

⁸³ Alî el-Cârim-Mustafa Emîn, **el-Belâgatü'l-vâzıha**, el-Mektebetü'l-tevfikiyye, Kâhire, 2015, 3.bs, s.5

⁸⁴ Alî el-Cârim-Mustafa Emîn, **el-Belâgatü'l-vâzıha**, s.10

البلاغة فهي تأدية المعنى الجليل واضحا بعبارة صحيحة فصيحة . لها في النفس أثر خلاب مع ملائمة كل كلام للموطن الذي يقال فيه

“Belâgat, her sözün kendi konumunda uyumlu olmasıyla beraber kişide hoş bir etki bırakan, fasih ve düzgün ibâreyle mânânın açık bir şekilde getirilmesidir.”

Müellifler, mukaddime kısmına ilave ettikleri üslubu edebî, ilmî ve hitâbî olarak üç kısma ayırıp her bir kısmının özelliklerini edebî bir dille açıklayıp örneklerle süslemişlerdir. Müellifler, belâgatın fitrî olduğunu ve güzelliğin idrak edilmesinde rol oynadığını ifade etmişlerdir. Üslup konusuna bakıldığında kuvvet, güzellik ve açıklık özellikleri öne çıktığı görülmektedir ki açıklık İlmî üslubu, güzellik edebî üslubu ve kuvvet ise hitâbî üslubu diğer üslup çeşitlerinden ayırt eden en bâriz özellikler olduğu anlaşılmaktadır.

Belâgat ilminin birinci bölümüne bakıldığında klâsik kitaplardan farklı olarak beyân ilmi ile başladığı görülmektedir. Bu bölümde beyân ilminin kısımları olan teşbih mecâz ve kinâyeyi ele almışlardır. Bunları ele aldıktan sonra her birinin belâgat ilminde yerini ifade etmek için “بلاغة التشبيه” gibi başlıklar adı altında öneminden bahsetmişlerdir.⁸⁵

Belâgat ilminin ikinci bölümüne bakıldığında meâni ilmini ele aldıkları görülmektedir. Bu bölümde haber ve inşâ ve bunların alt bölümlerini, kasr, fasl ve vashı ele aldıktan daha sonra îcaz, itnâb ve müsâvat konularını ele almışlardır.⁸⁶

Belâgat ilminin üçüncü bölümüne bakıldığında bedî’ ilmini ele aldıkları ve bunu da muhassinât-ı lafziyye ve mâneviyye olarak ikiye ayırdıkları görülür.⁸⁷

Her üç ilmin *el-Belâğatü’l-vâziha*’da ele alınış biçimine bakıldığında ilk olarak ele aldığı konu ile ilgili olarak örneklerin getirildiği, daha sonra bu örnekler açıklandıktan sonra, anlatılan konunun kuralının vecîz bir şekilde getirildiği görülmektedir. Daha sonra bu konuyla alakalı alıştırmalara yer vermektedirler.⁸⁸

⁸⁵ Bkz. Alî el-Cârîm-Mustafa Emîn, *el-Belâğatü’l-vâziha*, “Beyân”

⁸⁶ Bkz. Alî el-Cârîm-Mustafa Emîn, *el-Belâğatü’l-vâziha*, “Meânî”

⁸⁷ Bkz. Alî el-Cârîm-Mustafa Emîn, *el-Belâğatü’l-vâziha*, “Bedî”

⁸⁸ Bkz. Alî el-Cârîm-Mustafa Emîn, *el-Belâğatü’l-vâziha*,

et-Tecdîd fi ilmi'l-belâga fi asri'l-hadîs adında doktora çalışması olan Münîr Muhammed Halîl Nedâ, kitap ile ilgili bazı kusurların olduğunu ifade etmekte ve şöyle sıralamaktadır:⁸⁹

- 1- Meâni ilmi'nde İnşâ-i gayr-i talebî konusuna değinmemeleri ve niçin değinmediklerini ifade etmemeleri
- 2- Muhassinâtları lafzî ve manevî olarak ikiye ayırdıkları halde ikisinin arasındaki farkı açıklamamaları
- 3- Müsned ve müsned-i ileyh ile bunların hazfî, zikrî, takdimi ve te'hiri meselelerini uzunca anlatmalarına rağmen müsned ve müsnedun İleyhin, belâgat ilmindeki önemine değinmemeleri
- 4- Bedî' ilminin mebhaslarının bazılarına değinmemeleri. Mübâlağa ve Murâatu'n-nazîr gibi.

el-Belâgatü'l-vâziha kitabıyla ilgili olarak âlimlerin değerlendirmeleri olmuştur. Bedevi Tabane, 20.yy'da belâgat alanında ele alınan en güzel kitaplardan bir tanesi de Ali el-Cârim ve Mustafa Emmîn'in kaleme aldıkları *el-Belâgatü'l-vâziha* kitabı olduğunu söyleyerek kitabın önemine vurgu yapmıştır.⁹⁰

Gelenekçi-Klasik ekol temsilcilerinin teorik anlamda görüşlerinin olmadığı aksine pratik anlamda kitaplar ortaya koydukları görülmektedir. Bu ekol temsilcilerinin yapmak istedikleri tek şey, kendi dönemlerinde var olan lise ve üniversite öğrencilerinin belâgat ilmini öğrenmelerini kolaylaştırmaktır. Bu amaca binaen öğrencilerin seviyesine uygun bir şekilde belâgat ilminin bölümlerini kitaplarında anlatmışlardır. Genel olarak bakıldığında Gelenekçi-Klâsik ekol temsilcileri te'lif ettikleri belâgat kitaplarının metin kısmında belâgat ile ilgili tartışmaları zikretmedikleri, bunun yerine belâgat ile ilgili bazı tartışmaları dipnot kısmında zikrettiklerini görürüz.

Modern Mısır döneminde belâgat alanında te'lif edilmiş diğer eserlerden bazıları şunlardır:

⁸⁹Münîr Muhammed Halîl Nedâ, “Et-Tecdîd fi ‘ulûmi'l-belâga fi ‘asri'l-hadîs”, yy, ty, s.74

⁹⁰ Münîr Muhammed Halîl Nedâ, “Et-Tecdîd fi ‘ulûmi'l-belâga fi ‘asri'l-hadîs” s.75

Hüseyin Ahmed el-Mersâfi'nin iki ciltten oluşturduğu ve ikinci cildinin bir bölümünü belâgata ayırdığı *el-Vesîletü'l-edebîyye* eseri Klasik-Gelenekçi ekolün çizgisinde yazılan bir eserdir.⁹¹

Hasan İbrahim Abdurrezzak'ın kaleme aldığı *el-Belâğatü's-sâfiyye fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedi'* kitabında meânî, beyân ve bedî' bölümlerini ele almış ve her bölüm sonunda bolca alıştırmaya yer vermiştir.

Ahmed Matlûb'un kaleme aldığı *Esâlîbu belâğîyye el-fesâhetu ve'l-belâğatu ve'l-meânî* adlı eserinin birinci bölümünde fesâhat ve belâgatın luğavî ve ıstılâhî anlamlarını açıklamış daha sonra ikinci bölümde meânî ilmini geniş bir şekilde açıklamıştır.⁹²

⁹¹ Philip Charles Sadgrove, "Mersâfi", **DİA**, XXIX, s.211; bkz. Hüseyîn b.Ahmed el-Mersafî, **el-Vesîletü'l-edebîyye**, Kahire, h.1292 II, (tahkik edilmemiş)

⁹² Nusrettin Bolelli, **Belâğat Tarihi**, Rağbet, İstanbul,2018,s.152-154

İKİNCİ BÖLÜM

Ahmed Haşimi'nin Hayatı ve Belâgattaki Konumu

2.1. Hayatı

2.1.1. İsmi ve Nesebi

Tam ismi es-Seyyid Ahmed b. İbrahim b. Mustafa b. Muhammed Nâfi' el-Hüseynî el-Kuraşî el-Beşrî b. Ahmed ed-Demenhûrî el-Hâşimî el-Kuraşî'dir.⁹³ Ahmed Hâşimî 1295/1878 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir.⁹⁴ Ahmed Hâşimî'nin nesebi Hz. Hüseyin'e dayandığı için Seyyid'tir.⁹⁵

2.1.2. Eğitim Hayatı

Mısırlı edip, yazar ve eğitimci olan Ahmed el-Haşimi, Ezher mekteplerinde hafızlık yaptıktan sonra aklî ve naklî ilimleri Ezher'in büyük hocalarından almıştır.

2.1.3. Çalışma Hayatı

25 sene boyunca Viktorya okullarında⁹⁶ önce öğretmenlik, daha sonra müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra Fuâdü'l-evvel okullarına tayin olmuştur.⁹⁷ *el-Müfredü'l-'alem fî resm'il-kalem* kitabını yeniden gözden geçiren Muhammed Ahmed Kasım, Ahmed Haşimi'nin hayatının sonlarında Fuadu'l-Evvel okullarının müdürü olmuş olabileceğini ifade ediyor.⁹⁸

⁹³ Ahmed Haşimi, *Mîzânüz-zehab fî snâati şî'ri'l-Arab*, thk. 'Alâuddîn Atiyye, Mektebetü dâri'l-Beyrûtî, yy,2006,s.8

⁹⁴ Ahmed Haşimi, *Mizanü'z-zehab fî snâati şî'ri'l-Arab*, thk. Hüsnâ Abdulcelîl Yusuf, Mektebetü'l âdâb, Kahire, 1997, s.2

⁹⁵ Serkîs, Yûsuf el-Bân, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, Matbaâtü's-Serkîs, Mısır, II, s.1887

⁹⁶ İngiliz ve Yahudiler tarafından 1901 yılında Mısır'ın İskenderiye şehrinde kuruldu. Bu okullarda 55 milletten öğrenci okumuştur. Bu okulların tarihi ile ilgili araştırmacı ve yazar olan Dalya Asım, *Külliyetü'l-Viktorya: Sinaati'l-Mülûk ve'l-Ümerâ ve'l-Meşâhir* adlı kitabı kaleme almıştır.(<https://www.almasyalyoum.com/news/details/619217>) 09.01.2019

⁹⁷ Ahmed Haşimi, *Mîzânüz-zehab fî snâati şî'ri'l-Arab*, thk. 'Alâuddîn Atiyye, s.8

⁹⁸ Ahmed Haşimi, *el-Müfredü'l-'alem fî resmi'l kalem*, thk. Muhammed Ahmed Kasım, Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut,2002,s.6

Ahmed Haşimi, devlet ve özel okullarda olmak üzere üç ayrı müdürlük görevinde bulunmuştur. Bunların biri erkekler, diğer ikisi kız okullarıdır.⁹⁹

Ahmed el-Haşimî sadece okullarda ders vermekle yetinmemiş, belâgat, nahiv, edebiyat ve hadis alanında eserler de te'lif etmiştir. Ahmed Hâşimî'nin kaleme aldığı bazı kitaplarla ilgili olarak Ezher'de ders aldığı hocaları kendisine takrizler yazmışlardır. Ahmed Hâşimi de hocalarının bu takrizlerini kitaplarına almıştır. Bu kitaplardan bir tanesi de Cevâhiru'l-belâga kitabıdır.¹⁰⁰

Ahmed el-Hâşimi çalışma hayatı boyunca gerek yazdığı eserlerle gerekse okullarda verdiği derslerle eğitim tarzında gördüğü noksanlıkları gidermeye ve Müslüman bir neslin yetişmesini sağlamaya çabalamıştır.¹⁰¹

2.1.4.Vefatı

Ahmed Hâşimî, h.1362/m.1943 yılında Kahire'de vefat etmiştir.¹⁰²

2.2.İlmî Kişiliği

Ahmed Haşimî her ne kadar üniversitede bir akademisyen olarak görev yapmamış olsa da belâgat, nahiv, şiir, hadis, edebiyat, vs. pek çok alanda eser ortaya koymuş ve bu eserlerinden bazıları Ezher'de ders almış olduğu hocaları ve dönemin idarecileri tarafından takdir edilmiştir.¹⁰³

2.3.Hocaları

2.3.1.Cemaleddin Efganî

Künyesi Muhammed b. Safder el-Hüseynî olan Cemaleddin Efganî, 1838 yılında Es'adâbad'ta doğmuştur. Kâbil'de yetişen Cemaleddin Efganî, burada aklî ve

⁹⁹ Mevsuâtü'l a'lâmi'l ülema ve'l üdebai'l-Arabiyyi'l-Müslimin, Beyrut,2004,s.151-152

¹⁰⁰ Ahmed Haşimi, Cevâhiru'l-belâga fi'l-meâni ve'l-beyan ve'l-bedî',thk. Yûsuf Sumalyî, Mektebetü'l-'asriyye,Beyrut,ty,s.14-15

¹⁰¹ Hulusi, Kılıç, "Ahmed el-Hâşimî", DİA; İstanbul, 1989, II, s. 89

¹⁰² Kehhâle,Ömer b.Rıza b.Muhammed Ragıp b. Abdülğanî, Mu'cemü'l-mü'ellifin,Mektebetü'l Müsenna, Beyrut,ty,,s.143

¹⁰³ Ahmed Hâşimî, Cevâhiru'l-belâga, thk. Yûsuf es-Sumaylî, s.14-15; Ahmed Hâşimî, Cevâhiru'l-edeb, s.5-8

naklî ilimleri tahsil etmiş ve matematik alanında uzmanlaşmıştır. Doğu ve Batı şehirlerinden birçok yere değişik vesilelerle seyahat etmiş olan Efganî, Sultan Abdulhamid'in dâvetiyle Âsitâne'ye (İstanbul)gelmiştir. Orada kansere yakalanan Efganî, 1897 yılında vefat etmiştir. 1944 yılında kabri Afganistan'a nakledilmiştir.¹⁰⁴

Efganî'nin, ilim, ahlâk ve medeniyette yüce mertebeye erişmenin yolları ile Müslümanların gerileme ve duraklama dönemini yaşamalarının sebepleri ve bunda dinin etkisi konularında düşünceleri olmuştur. Ayrıca insan haklarının korunması ve siyasî ve kültürel konu ve meselelere bakış ile ilgili fikrî saptamaları da vardır.¹⁰⁵

er-Red 'ale'd-dehriyyîn, et-Ta'likât 'alâ şerhi'd-Devvânî li'l-'akâ'idî'l-Adudiyye ve Tetimmetü'l-beyan, Efganî'nin kaleme aldığı eserlerden birkaç tanesidir.

2.3.2.eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Enbabî

Eş-Şeyh Muhammed b. Hüseyin el-Enbabî eş-Şafiî, 1824 yılında günümüzde İmbabe olarak bilinen Enbâbe şehrinde dünyaya geldi. Babası döneminin büyük tüccarlarından bir tanesidir. Babasıyla beraber tüccarlık yaparken aynı zamanda hafızlık yapmıştır. Daha sonra Ezher üniversitesine kaydolmuş ve Ezher'in büyük hocalarından ders almıştır. İlmî çalışmalarıyla ünü âlimler arasında yayılmış, yüzlerce öğrenciye ders vermiş, gerek sağlığında iken çalışmalar yapan, gerekse hastayken araştırmalar yapan İnbabî, Şevval ayının 1986 yılında vefat etmiştir. İnbabî'nin yazdığı eserler arasında *Risâle fî ilmî'l-vaz'*, *Risâle fî mebadî ilmî'n-nahv* ve *Risâle fî tezvîci'l-mer'et-i bilâ veliyyin* gibi birçok eseri vardır.¹⁰⁶

2.3.3.Muhammed Abduh

İslâm âleminde müceddid ve ıslahçı biri olarak bilinen, aynı zamanda Mısır diyarının müftülüğünü yapmış olan Muhammed Abduh b. Hüseyin el-Hayrullah Türkmen milletindendir. 1849 yılında Mısır'ın batı şehirlerinden olan Şeza'da

¹⁰⁴ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm:kâmûsu terâcim*, Dâru'l-ilim li'l-melâyîn, Beyrut,2002, .15b.s.168-169

¹⁰⁵Bu görüşlerle ilgili bilgi için bkz.Hayreddin Karaman, "Efganî, Cemaleddin", *DİA*, İstanbul, 1994, X,s.460-462

¹⁰⁶Salih, Eşref Fevzî, *Şuyûhu'l-Ezher*, eş-Şeriketü'l-Arabiyyetü li'n-neşri ve't-tevzî', yy, ts., II, 66-69

doğmuştur. Buhayra'daki Nasr mahallesinde büyüyen Abduh, çocukluğunda binicilik, yüzme ve atıcılıkla uğraşmış ve bunları sevmiştir. Eğitimi için önce Tanta'daki Ahmediye Üniversitesinde okuyan Abduh, daha sonra Ezher üniversitesinde eğitimine devam etmiştir¹⁰⁷. 1905 yılında Ezher İdare meclis üyeliğinden ayrılan Abduh, aynı yıl gittiği İskenderiye'de hayata gözlerini yumdu. Kabri Karafetü'l-mücaviri mezarlığındadır. *Risaletü't-tevhid, el-İslam ve'n-Nasraniyye ma'a'l-'ilm ve'l-medeniyye ve Tefsirü'l-Fatiha* kaleme aldığı eserlerden birkaçıdır.¹⁰⁸

2.3.4. Abdülkâdir er-Rafî

Küçük Hanefî olarak isimlendirilen Ezher âlimlerinden Hanefî fakihi Abdülkâdir Saîd b. Abdülkâdir er-Rafî'î el-Fârûkî et-Trablûsî, 1832 yılında Trablus'ta doğdu. Kendisi Âl-İ Râfî ailesi olarak bilinen Hz. Ömer soyundan gelen ülema bir aileye mensuptur. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip ve şehrin ülemasından dinî ilimleri tahsil ettikten sonra 1847 yılında ağabeyinin yanına Kahire'ye gitti. 1905 yılında Muhammed Abduh'un vefatının ardından Mısır müftülüğüne getirilen er-Rafî, görevini sadece üç gün yapabildi ve 1905 yılında vefat etti. Kabri şu an Karafetü'l-mücavirin mezarlığındadır.

er-Rafîi, *Takrîrâtü'r-Râfî'î 'alâ reddi'l-muhtâr vetakrîrû'l-eşbâh ve'n-nezâ'ir* gibi eserleri kaleme almıştır.¹⁰⁹

2.3.5. eş-Şeyh Selim el-Bişrî

el-İmam el-Allame eş-Şeyh Selîm b. Ebî Firâc b. Selîm b. Ebî Firâc el-Bişrî, 1837 yılında Buhayra İlinin Şibrahayt merkezine bağlı Mahal-Beşar köyünde doğdu. Yedi yaşındayken babası vefat eden el-Bişrî'nin sorumluluğunu ağabeyi Abdulhâdî el-Bişrî üstlendi. Yetim olarak büyüyen el-Bişrî, dokuz yaşındayken Kur'an'ı Kerim-

¹⁰⁷ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, s.90

¹⁰⁸M.Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, s.483-486

¹⁰⁹ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, s.46; Ahmet Özel, "Râfî Abdülkâdir b. Mustafa", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, s.393

i ezberledi ve daha sonra Kahire'ye dayısının yanına gidip orada ilimlerin temel ilkelerini öğrendi. Selîm el-Bişrî 1916 yılında doksan yaşındayken hayata gözlerini yumdu. el-Bişrî'nin kaleme aldığı eserler arasında *Şerhu nehci'l-Burde*, *el-İsti'nas fî beyan-i'l-a'lâm* ve *Esmâi'l Ecnâs fî'n-nahv ve Hâşiyetü tuhfetü't-tullâb ve alâ şerh-i risâleti'l-âdâb* gibi eserler vardır.¹¹⁰

2.3.6.Hassune en-Nevavî

el-İmam eş-Şeyh Hasûne b. Abdullah en-Nevavî el-Hanefî 1839 yılında Mısır'ın Asyut şehrinin Melvâ merkezine bağlı Nevâ köyünde dünyaya geldi. Doğduğu köye nispetle kendisine Nevâvî denilmiştir. İmam Nevavi kendi köyünde Kur'an'ı Kerimi ezberledikten sonra ilimleri tahsil etmek için Ezher'e gelmiştir. Ezher'de eş-Şeyh Nevavî, eş-Şeyh el-Buhrâvî ve eş-Şeyh Asyûtî gibi âlimlerden ders aldı. Kendi akranlarına nazaran zekâsı ve derslerindeki başarısı, kendisinin Muhammed Ali Üniversitesi'ne fıkıh derslerini öğretmek için hoca olarak tayin edilmesine sebep oldu. en-Nevâvî 1925 yılında hayata gözlerini yumdu. Âlimin yazdığı eserler arasında *Süllemü'l-müsterşidin fî ahkâmi'l-fıkh ve'd-din* ile *Kânûnu tanzîmi'l-Ezher* vardır.¹¹¹

2.3.7.Hamza Fethullah

Hamza Fethullah el-Misrî İbn es-Seyyid Hüseyin b. Muhammed eş-Şerîf et-Tûnusî 1849 yılında İskenderiye'de doğdu. Kahire'ye gitti ve orada öğrenimini tamamladı. Maârif Bakanlığında otuz yıl boyunca görev yaptıktan sonra 1912 yılında emekliye ayrıldı ve gözleri âmâ olana kadar kendisini ilmî araştırmaya adanmıştı. Nihayet 1918 yılında hayata gözlerini yumdu. Yazdığı eserler arasında *Bâkûretü'l-keîlâm alâ hukukî'n-nisâ fî'l-İslâm* ve *el-Mevâhibu'l-fethiyye* gibi eserler vardır.¹¹²

¹¹⁰Salih, Eşref Fevzî, *Şuyûhu'l-Ezher*, eş-Şeriketü'l-Arabiyyetü li'n-neşri ve't-tevzî', yy., ts., II, s. 82,85; ¹¹⁰ Ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, s.18

¹¹¹ Salih, Eşref Fevzî, *Şuyûhu'l-Ezher*, . II, s.72-75

¹¹² Serkîs, *Mu'cemu'l-matbûâtî'l-Arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, ,s 795-796; ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-Al'âm*, 15b., II, s.280

2.4.Eserleri

Ahmed Hâşimî'nin ulaşabildiğimiz eser sayısı on birdir. Edebiyat alanında dört, şiir alanında iki, hadis alanında, nahiv alanında, sarf alanında, belâgat alanında ve diğeri dinî konularda da birer eser kaleme alınmıştır. Eserler aşağıda verilmiştir.

2.4.1.el-Müfredü'l-'alem fi resmi'l-kalem

Kitapta hemze, vâv ve yâ harflerinin yazıda kullanımı, bu harflerin birbiriyle ilgili durumlarını ve birbirlerine kalbedilme mes'elelerini inceleyen müellif, bu kitabını bir mukaddime, 29 ders ve bir hatimeden meydana getirmiştir. Ahmed Hâşimî her bir dersten sonra o dersin pekiştirilmesi amacıyla içerisinde Kur'an'ı Kerim ayetleri, Hadis-i şerifler, şiirler, darb-ı meseller ve tarihi kıssâların vârid olduğu kısa metinler getirmiştir.

Ahmed Haşimi *Cevâhiru'l-belâga* kitabında ¹¹³ *el-Müfredü'l-'alem* kitabının nesep ilmiyle alakalı olduğunu söylese de kitabın içeriği incelediğinde eserde neseb ilmiyle ilgili konulara rastlanılmamaktadır. Defalarca basılan eser daha sonra el-Mektebetü't-ticâriyye tarafından Mekke-i Mükerrema'de 1997 yılında basılmıştır¹¹⁴. Daha sonra Muhammed Ahmed Kasım tarafından 2012 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.4.2.es-Saâdetü'l-ebediyye fi'd-diyaneti'l-İslamiyye

Akaid, ibadet, sosyal ve felsefî konuları içerisinde barındıran bu kitap, müellif tarafından 1907 yılında yazılmıştır. ¹¹⁵ Müellif bu kitabını gerek toplum gerekse toplumun önderlerinin felsefe ve doğa ilimleri ile ilgili yazılmış kitaplarda var olan tehlikelerin farkında olmaksızın aşırı derecede ilgilenmeleri ve bu kitaplarda var olan yanlış düşüncelere kapılmalarından dolayı kaleme aldığını söylemektedir.¹¹⁶

¹¹³ Ahmed Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s.8

¹¹⁴ Ahmed Haşimi, *el-Mufredu'l-'alem* s.7

¹¹⁵Ahmed Haşimi, *es-Saâdetu'l-ebediyye fi'd-diyaneti'l-İslamiyye*, Matbaâtü's-saâde, Mısır,1907,s.398

¹¹⁶ Ahmed Haşimi, *es-Saâdetu'l-ebediyye*, s.3

2.4.3.İnşaü'l-mükâtebeti'l-'asriyye ve'l- murâselâtü'l-Arabiyye

Nasihat, taziye, tebrik vb. konularla ilgili mektup örneklerinin bulunduğu ve on dört bâb halinde ele alınmış olan bu kitap enstitü ve lise öğrencilerinin mektup yazma kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Müellif mektupların dil ve üslubunu orta derecede olan okuyucuların seviyelerini gözetererek yazmıştır.¹¹⁷ Bu kitabın altıncı baskısı 1985 yılında Kahire'de yapılmıştır.¹¹⁸

2.4.4.el-Kavaidü'l-esâsiyye li'l-lügati'l-Arabiyye

Ahmed Hâşimî'nin nahiv alanında kaleme aldığı bu eseri İbn Mâlik'in Elfiye'si ve Elfiye'ye şerh olarak kaleme alınan İbn Hişâm, İbn Ukeyl ve Uşmûni'nin eserlerini esas alarak yazmıştır. Ahmed Haşimî'nin eserinin 1935 yılında vefatında sekiz yıl önce tamamlandığını kitabının mukaddimesinden anlaşılmaktadır.¹¹⁹ Kitap ile ilgili Türkiye'de 2012 yılında tez çalışması yapan Mustafa Mukadder İnce kitabı şöyle özetlemiştir:

“ el-Hâşimî eserinde nahiv konularını kolay bir üslup ile sunmaya çalışarak, alıştırma ve örnekleri çoğaltarak nahiv konularının öğrenci tarafından iyi anlaşılmasını amaçlamıştır. Eser Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye yayınevi tarafından Beyrut'da, Dâru'l-ğadi'l-cedîd yayınevi tarafından da Kahire'de basılmıştır. Tek cilt olan eser, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye baskısında 368, Dâru'l-ğadi'l-cedîd baskısında ise 319 sayfadır. Müellif eserini bâb sistemine göre bölümlendirmiştir. Yazar konu başlıklarını belirlemede, kelimelerin cümle içerisindeki görevini dikkate alarak tertip etmiştir. Yazar eserine bir giriş oluşturmuştur. Daha sonra Mukaddime başlığı altında kelime ve çeşitlerini işlemiştir. el-Hâşimî eserdeki konuları “bâb” başlıkları altında on ana bölüme ayırmış, diğer konuları ise ana konular bünyesinde “mebhas” ismini verdiği alt bölümlerde incelemiştir.”¹²⁰

¹¹⁷Ahmed Haşimi, **İnşaü'l-mukâtebetü'l-'asriyye ve'l murâselatu'l-Arabiyye**, yy, ty, s.2

¹¹⁸ Hulusu-i Kılıç, “Ahmed el-Haşimi”, **DİA**, İstanbul, 1989, II, s.89

¹¹⁹ Ahmed Haşimi, **el-Kavâidü'l-esâsiyye**, “mukaddime”, s.16

¹²⁰ Mustafa Mukadder İnce “Ahmed el-Hâşimî ve el-Kavâidü'l-Esâsiyye li'l-lugati'l-Arabiyye adlı eseri”, s.30.

2.4.5.Muhtâru'l-ehâdisi'n-Nebeviyye ve'l-hikemi'l-Muhammediyye

Ahmed Hâşimî'nin muteber kabul edilen Kütüb-i Sitte, *el-Muvaṭṭa'*, *el-Câmi'u's-şagîr*, *el-Câmi'u'l-kebîr*, *et-Tergîb ve't-terhîb* ile diğer muteber hadis kitaplarından seçtiği ve ilk harflerine göre alfabetik olarak sıraladığı yaklaşık iki bin kadar hadisi ihtiva eden bu eseri, Ali Fikri Yavuz ile Abdullah Aydın (İstanbul 1964), Ahmet Balcı (Ankara 1965) ve Abdülkadir Akçiçek (İstanbul 1967) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹²¹

Ahmed Hâşimî, kitabın mukaddimesinde İslam'ın kurallarının istinbât edildiği hadis ilminin, Kur'an'ı Kerimden sonra övgüye ve şerefe layık olan en yüce ilim olduğunu ifade etmektedir. Hâşimî, bu eseri toplumun ihtiyacının giderilmesi ve üniversitelerde ders kitabı olarak okutulması için kaleme aldığını ifade etmektedir.¹²²

Ahmed Hâşimî hadisleri bâblara göre ayırmış ve bu bâbların isimlerini hece harfleri olarak belirlemiştir. Hadislerin senedini zikretmeyen müellif, sadece hadisin hangi kitapta olduğunu ve hangi sahabe veya tabiinden rivayet edildiğini ifade etmiştir.

Ahmed Haşimi, Hâtıme ismini verdiği bölümde farklı konularla ilgili 39 ders şeklinde hadisler zikretmiştir.

2.4.6.Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyan ve'l-bedî'

Ahmed Hâşimi'nin belâgat ilminin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yazdığı bu eser, tezimizin konusunu oluşturması hasebiyle ayrı bir bölümde detaylı bir şekilde irdelenecektir.

2.4.7.Cevâhiru'l-edeb fi's-sınâ'ati-lugati'l-Arab

Ahmed el-Hâşimî, bu kitabın mukaddimesinde Arap dilinin edebî şaheserlerinden seçtiği nebevî hadisler, edebî yazışmalar, göz kamaştıran hikmetli sözler, nadir beyitler, hoş darb-ı meseller, Araplardan gelen haberler, faydalı

¹²¹ Hulusi Kılıç, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, İstanbul, 1989, II, s. 89

¹²² Ahmed Haşimi, *Muhtaru'l-ehadisi'n-Nebeviyye ve'l-hikemi'l-Muhammediyye*, Daru'l-Hazm, 2008, s.7

nasihatler, elde edilmiş münazaralar, değerli vaazlar ve toplumsal hitaplardan meydana getirdiğini belirterek gayesinin herkesin faydalanması olduğunu ifade etmiştir.¹²³ Serkisi, Ahmed Haşimi'nin bu eserini hicrî 1319 tarihinde tamamladığını ve eserin Matbaatü's-saâde tarafından 704 sayfa olarak basıldığını ve aynı yıl Matbaatü vâdî nîl tarafından muhtasar olarak neşredildiğini ifade etmektedir.¹²⁴ Antoloji kitabı olan bu eser 19. Baskısı 1962 yılında Kahire'de yapılmıştır.¹²⁵

Cevâhiru'l-edeb kitabıyla ilgili olarak gerek Ahmed Haşimi'nin hocaları gerekse dönemin başbakanı övgü dolu sözler söylemişlerdir. Ahmed Haşimi de bu güzel sözleri kitabına almıştır. Ezher âlimlerinden Hassûne en-Nevâvî, Cevâhiru'l-edeb adlı eserle ilgili şunları söylemiştir: “Değerli evladımız es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî'nin Cevâhiru'l-edeb fî sînâati edebîyyât ve inşâi lugati'l-Arap diye isimlendirdiği eserine muttali oldum. İnşâ' sanatını ve örneklerini içeren, hedefini gerçekleştirmiş bir kitap olarak buldum. Aynı zamanda ibaresinin düzgün, vurguları net, kendi alanında faydalı ve ilim talebelerine yardımcı bir kitap olduğunu gözlemledim. Allah'tan bu eserin ve müellifinin faydalar elde etmesini diliyorum.”¹²⁶

Mısır'ın eski başbakanlarından Sa'd Za'lûl Paşa ise el-Hâşimî'nin bu kitabı hakkında şunları ifade etmiştir: “Hocam, bu eserin büyük bir fazilet ve nimettir. Edebiyat alanında büyük bilgileri ihtiva etmektedir. Arap dili ve edebiyatı tarihinde yazılmış en şahane eserdir. Böyle bir eser ancak derin tecrübe ve hikmetle oluşturulabilir.”¹²⁷

Kitabın muhtevası irdelendiğinde, edebiyat ve edebiyatın prensipleri ve inşâ ilmi ile ilgili geniş bilgi verdikten sonra Arapların cahiliyye zamanından kendi zamanına kadar te'lif edilmiş şair ve yazarların risâleleri ve edebî eserlerini incelemiştir. Müellif risâle ve edebî parçaları fasıl adı altında bölümler halinde sunmuştur

¹²³ Ahmed Hâşimî, **Cevâhiru'l-edeb fî's-sînâati lugati'l-Arab**, thk. Akademisyelerden bir komisyon, Müessesetü'l meârif, ty.yy, s.4

¹²⁴ Serkîs, **Mu 'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyyeti ve'l-muarrabeti**, II, s 1890

¹²⁵ Hulusi Kılıç, Ahmed Haşimi, **DİA** s.89

¹²⁶ Ahmed Haşimi, **Cevâhiru'l-edeb**, s.6.

¹²⁷ Ahmed Haşimi, **Cevâhiru'l-edeb**, s.8

2.4.8.Sultanu'l-ğaram hubbun ve aşkun ve heyam

Dâru'l-âfâki'l-Arabiyye'nin 2003 yılında neşrettiği Ahmed Haşimi'nin aşka dair kaleme aldığı bir eserdir. Sultanu'l-ğaram, “aşk sultanı” manasına gelmektedir. Ahmed Hâşimi bu eserini dindar kadınların vasıfları hakkında hoş giden manzum ve mensur parçalardan oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu eseri kaleme almasının sebebini aşk acısı çekene devâ olması, ister yolculukta isterse de ikamet ettiği yerde her nerede olursa olsun kitabın kendisine dost olması olarak ifade etmektedir.¹²⁸ Eser 316 sayfadan meydana gelip, ilk baskısı 1919 yılında Matbaatü's-saâde tarafından Mısır'da yapılmıştır. Eser alfabetik olarak sıralanmış olup, çeşitli Arap şairlerinin aşk şiirlerinden oluşmuştur. Ahmed Hâşimî'nin aşka dair kitabında yer verdiği aşağıdaki şiir, aşkın üstünlüğüne vurgu yapmaktadır.

أول العشق مزاج وولع	ثم يزداد إذا زاد الطمع
كل من يهوى وان غالت به	رتبة الملك لمن يهوى تبع
فلذا هم و غدر و نوى	ولذا شوق و وجد و جذع

“Aşkın evveli karakter ve yanıp tutuşmadır. Sonra tamahkârlık artarsa aşk artar

Her kim birisine âşık olursa krallık rütbesi ağır bassa da aşka tabi olur.

Bundan dolayı kederdir, vefasızdır, uzak olmadır. Bundan dolayı şevk, sevgi ve yiğitlik vardır.”¹²⁹

2.4.9.es-Sihru'l -halal fi'l -hikemi ve'l-emsâl

Ahmed el-Hâşimî bu kitabının mukaddime kısmında hamdele ve salveleden sonra şöyle demiştir: “Allah'ın insana verdiği en büyük nimet, beyân bakımından

¹²⁸ Ahmed Haşimi, **Sultanu'l-ğaram hubbun ve aşkun ve heyam**, nşr. Daru'l-afaki'l-Arabiyye,2003,s.2

¹²⁹ Haşimî, **Sultânu'l-ğaram**,s.8

insanın diline bahşettiği fesâhat yetisidir. İnsanın donandığı en güzel şey de burhanî delil, güzel söz ve hikmettir.(Kime hikmet verildi ise ona çok büyük hayır verilmiştir.) Bundan dolayı bu kitabımda güzel deyimleri ve kulağa hoş gelen hikmetli sözleri topladım. *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl* ismini kitabıma verdim. Allah doğru yola ulaşmada yardımcı olsun.”¹³⁰

Hâşimî, bu eserinde insanları etkileyecek ve toplumlarda derin iz bırakacak hikmetli sözleri ve atasözlerini ele almıştır. Kitabında hangi durumda hangi hikmetli söz ya da atasözünün söylenileceğini örneklerle ortaya koymuştur. Araplar arasında büyük öneme sahip olan hikmetli söz ve atasözlerini bu eserinde toplamıştır. Mü’ellifin bu eserin Beyrut’ta Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye tarafından basıldığını biliyoruz. Lakin hangi tarihte basıldığıyla ilgili bilgiye ulaşamadık Aşağıda eserde yer alan atasözü ve hikmetli sözlerden birkaç örnek verilecektir.

الظلم نار فلا تحقر صغيرته لعل جذوة نار أحرقت بلدا

“Zulüm bir nev’i ateş gibidir, zulmün küçük oluşunu hakir görme

Belli olmaz belki ateşin bir kuru ülkeyi yakar”¹³¹

فلا تحسبن الشر يبقى فإنه شهاب حريق واقد ثم خامد

“Kötülüğün kalıcı olacağını zannetme. Çünkü kötülük yakıcı bir alev topudur, tutuşur sonra sönüp gider.”¹³²

ومن أخذ البلاد بغير حرب يهون عليه تسليم البلاد

“Kim bir ülkeyi savaşmaksızın alırsa, geri vermesi kolay olur.”¹³³

¹³⁰ Ahmed Hâşimî, *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*, Beyrut, ts, s. 2.

¹³¹ Ahmed Hâşimî, *a.e.*,s.43

¹³² Ahmed Hâşimî, *a.e.*,s.44

¹³³ Ahmed Hâşimî, *a.e.*,s.46

2.4.10.Uslûbu'l-hakîm fi menheci'l-inşai'l-kavîm

Ahmed Hâşimî bu eserinde dinî, edebî, felsefî, iktisadî, ziraî, sinaî ve ticarî gibi pek çok yerde kullanılan inşa ilmi ile ilgili birçok farklı konuyu ele almıştır. Kitabı kaleme alış sebebini ise şu sözlerle açıklamaktadır: *“Liselerde bu ilmi öğretilirken bu alanda çaba harcamanın gerekliliğine kanaât getirdim. İnşâ ilmi ile alakalı deneyimlerimi az görsem de, samimi bir niyetle gayretimi ortaya koyarak bu değerli kitabı yazdım. Bu eserde Kur’ân âyetlerine ve nebevî sahih hadislerle dayanarak, güncel inşâ ilmi konularını ele aldım. Kitaba hikmet sahibi zatların sözlerini, belagâtçıların edebiyatlarını ve şairlerin kelimelerini ekledim.”*¹³⁴

Müellif bu eserinde birçok farklı konuyu ele alarak özelde Müslümana, genelde tüm insanlara faydalı olacak bilgiler sunmuştur. Misal olarak bir makalesinde ümmetin birlik olmasının faydalarından bahsederken, başka bir makalesinde fakirler için hastanelerin inşa edilmesinin öneminden, bir diğesinde ise gazetelerin faydalarından bahsetmiştir.

Sonuç olarak dînî, edebî, felsefî ve tarihî 117 adet yararlı, öğretici ve kısa makaleden meydana gelen eser, daha sonra 179 makale eklenmesiyle ve Dîvânü'l-inşâ ev uslûbu'l-hakîm fi menheci'l-inşâi'l-kavîm adıyla tekrar yayımlanmıştır.¹³⁵

2.4.11.Mizanü'z-zeheb fi sînâ'ati's-şi'ri'l-Arab

Bu eserinde Hâşimî aruz, kafiye, tasri', tasmit, icâze gibi on beş şiir sanatını ele almış ve bu konuları ilim talebeleri için kolaylaştırmaya çalışmıştır. Müellif eserde müveşşah “şiirin tek bir kafiyeyle bağlı kalmadan nazm edilmesi” denilen şiir nev'ini, bunun yanı sıra halk dilinde yaygın şiir sanatına da değinmiştir.¹³⁶ Kitap, şiir sanatının on beş bölümünü incelemektedir. Müellif on bölüm halindeki aruz ile ilintili konuların her bölümünü mukaddime adı altında ele almıştır. Kâfiye konusunu ise “mebhas” başlığı altında tanımlamaları yaptıktan sonra incelemiştir. Aruz, kafiye ve şiire dair olan eser'in birinci baskısı 1997 yılında Hüsna Abdulcelil Yusuf'un tahkiikiyle Mektebetü'l-Âdâb tarafından, üçüncü baskısı Alaüddin Atiyye tarafından

¹³⁴ Ahmed Haşimi, *Üslûbu'l-hakîm fi menheci'l-inşâi'l-kavîm*, yy., ty.,2.b., s. 2-3.

¹³⁵ Kılıç, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*,s. 89.

¹³⁶ Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-Arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, II, 1890.

2006 yılında Mektebetü'd-Dâri'l-Beyrutiyye'de 179 sayfa şeklinde basılmıştır. Ahmed Haşimi'nin hayatıyla ilgili DİA maddesini yazan Hulusi Kılıç Kahire'de 1382/1963 yılında on dördüncü defa basıldığını belirtmektedir.¹³⁷ Ulaşabildiğimiz bir başka baskısı ise 2016 yılında Müessesetü Hindâvi li's-sekâfe ve't-ta'lim tarafından yapılmıştır.

¹³⁷Kılıç, “Ahmed el-Hâşimî”, DİA,89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî' Kitabının Tahlili

3.1.Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî' Kitabına Genel Bir Bakış

Bu bölümde tez çalışmamızın konusunu teşkil eden Ahmed Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* adlı eserini, yazılış gâyesi, kaynakları ve bölümlerin yapısı açılarından incelemeye çalışacağız. Biz bu eserin yedi nüshasına ulaştık. Bu nüshalardan birincisi, 1905 yılında basılan birinci baskısında var olan hataları düzeltmek amacıyla Matbâatü's-saâde tarafından basılan üçüncü baskıdır. Bu baskının hangi tarihte basıldığı ile ilgili bilgiye ulaşamadık. Kitap, fihristi hâricinde 336 sayfadan oluşmaktadır. İkinci nüshası Dâru İbn Haldûn tarafından basılmıştır. Nüsha, fihrist haricinde 343 sayfadan oluşmaktadır. Bu nüshanın herhangi bir muhakkiki olmamakla beraber nüshanın kaçınıcı baskı veyahut hangi tarihte basıldığı ile ilgili bir bilgi de yoktur. Üçüncü nüshası Sadîk Muhammed Cemîl editörlüğünde 1994 yılında Beyrut'ta Dâru'l-fikir tarafından basılmıştır. Bu nüsha fihrist haricinde 368 sayfadan oluşmaktadır. Dördüncü nüsha Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye tarafında altıncı baskı olarak Beyrut'ta basılmıştır. Bu nüsha fihrist haricinde 343 sayfadan oluşmaktadır. Beşinci nüsha, Yusuf es-Sumaylî tarafından tahkik edilmiş olup Beyrut'ta el-Mektebetü'l-'asriyye tarafından fihristler hariç 344 sayfa olarak basılmıştır. Bu nüshanın en önemli özelliği Cevâhiru'l-belâga kitabında geçen âyet, hadis, şiir ve özel isimlerin fihristlerinin olmasıdır. Altıncı nüshası 1976 yılında dokuzuncu baskı olarak Mektebetü't-tedvîn tarafından basılmıştır. Bu nüshanın tahkiki üç kişiden oluşan bir komisyon tarafından yapılmıştır. Bu nüshada Ahmed Hâşimî'nin dipnotlarına yer verilmemiştir. Fihrist hariç 302 sayfadan oluşmaktadır. Yedinci nüshası Kâhire'de Dâru'l-hadîs tarafından 2013 yılında basılmıştır. Bu nüshanın tahkikini eş-Şîrbînî Şerîde tarafından yapılmış olup fihrist ve kaynakçası

haricinde 471 sayfadan oluşmaktadır. Biz de tez konumuzun incelemesini bu nüshayı esas alarak yapacağız.

3.2.Yazılış Gayesi

Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meâni ve'l-beyân ve'l-bedî'* eserini ne zaman te'lif ettiğiyle ilgili kitabında herhangi bir bilgi vermez. Lâkin yaptığımız araştırma neticesinde Ahmed Hâşimî'nin belâgat alanındaki bu eserini gerek bu eserin üçüncü baskısı gerekse Nusrettin Bolelli'nin kaleme aldığı *Belâgat tarihi* adlı eserinde 1905 yılında te'lif ettiğini anlamaktayız.¹³⁸ Kitabın yazılış gâyesine bakıldığında Hâşimî, Peygamber Efendimize hamd û senâ getirip daha sonra diğer eserlerinden birkaçını sıraladıktan sonra *Cevâhiru'l-belâga* eserinin yazılış gâyesini şöyle açıklar:

وبعد فإنَّ العلومَ أرفعُ المطالب، وأنفع

المآرب، وعلم البلاغة من بينها أجلُّها شأنًا، وأبينها تبيينًا، إذ هو الكفيل بإيضاح حقائق

التنزيل، وإفصاح دقائق التأويل، وإظهار «دلائل الإعجاز» ورفع معالم الإيجاز،

ولاشتغالي بتدريس البيان بالمدارس الثانوية، كانت البواعث داعية إلى تأليف كتاب

جواهر البلاغة» جامعاً للمهمات من القواعد والتطبيقات - وأسأل المولى جل شأنه أن ينفع بهذا الكتاب، «

وهو الموفق للحق والصواب

“ Bundan sonra ilimler talep bakımından en yüce, ihtiyaç bakımından en faydalı olandır. Belâgat ilmi ise bu ilimler arasında şanı en yüce olanıdır ve beyan bakımından en açık olanıdır. Bunun sebebi belâgatın Kur'an'ı Kerim'in hakikatlarını izah etme yükü altına girmesi ve te'vil inceliklerini ortaya çıkarması, i'câz'ın delillerini ortaya çıkarmada ve i'câzın öğretilerini yüceltmede en önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Liselerde belâgat öğretimi ile uğraşmam hasebiyle içerisinde mühim kuralların ve alıştırmaların haiz olduğu *Cevâhiru'l-belâga* eserini te'lif etmeme sebep oldu. Mevlâmdan bu eserin fayda getirmesini diliyorum. Muhakkak ki o, hakka ve doğruya ulaştırandır”¹³⁹

¹³⁸ Nusrettin Bolelli, **Belâgat Tarihi**, s.142;bkz. Ahmed Hâşimî, **Cevâhiru'l-Belâga**, Matbaâtü's-saâde, 3.bs, yy, ty.

¹³⁹ Ahmed Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, thk. eş-Şirbînî Şerîde, s.8

Ahmed Hâşimî'nin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere belâgat alanındaki bu eserin yazılış gâyesi uzun yıllar öğretmenlik yaptığı liselerde ders verdiği öğrencilere ders kitabı olarak okutma isteğidir.

3.3.Kaynakları

Ahmed Haşimî *Cevâhiru'l-belâga* kitabını hangi kaynaklardan yararlanarak te'lif ettiğini ifade etmez. Fakat yaptığımız incelemeler sonucunda Ahmed Hâşimî kitabın metin kısmını Kazvinî'nin *Telhîs*'i ve onun şerhi olan ve yine Kazvî'nin ye ait olan *Îzâh* ile Telhîs'in şerhlerinden Taftazânî'nin *el-Mutavvel* ve Bâberti'nin *Şerhu't-Telhîs*'inden faydalanarak te'lif ettiğini saptadık. Gerekçe olarak Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga* eserinin konularının tertibinin bu eserlerle benzerlik arz etmesidir. Zira Hâşimî de kitabını bu eserler gibi mukaddime, meânî, beyân, bedî ve serîkât-ı şî'riyye'den bahsettiği hâtıme bölümlerinden oluşturmuş ve meânî bölümünü bâblara ayırırken müsned ve müsnedün ileyhi bâb olarak almış, bunların mebhâslarında ise zikir-hazîf, takdîm-te'hir ve ta'rîf-tenkîr hallerini ele almıştır.

Ahmed Hâşimî dipnot kısmını ise birçok eserden faydalanarak yazmıştır, fakat biz Hâşimî'nin en çok faydalandığı kaynakları ifade etmeye çalışacağız.

Şimdi hem kitabın metni hem de dipnot kısmının kaynakları ile ilgili kısaca bilgilere yer vereceğiz. Önce metin kısmının kaynakları daha sonra dipnot kısmının kaynakları kronolojik sıralamaya göre verilecektir.

3.3.1.Telhîs

Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvî'nî eş-Şâfiî (ö. 739/1338) tarafından te'lif edilen eser Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* kitabının üçüncü bölümünün özeti mahiyetindedir. Eser bir mukaddime üç bölüm ve bir hatimeden meydana gelmektedir. Eser ilk defa 1813 yılında Kalkûta'da basılmış, daha sonra İstanbul, Kahire ve Beyrut birçok yerde neşri gerçekleştirilmiştir. Eser 2000 yılında Türkçe çevirisi ile birlikte N.Hafız Yanık-M. Kılıçlı ve M. Sadi Çögenli tarafından Erzurum'da neşredilmiştir.¹⁴⁰ *Cevâhiru'l*

¹⁴⁰ Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi**, ed.Sultan Şimşek- İlknur Emekli, İstanbul, Aralık 2016, s.149-150

Belâga'nın da *Telhîs* gibi bir mukaddime, üç bölüm ve hatimeden oluşması ve bu kısımlarda işlenen konuların sıralanışı ve yöntemin *Telhîs*'e benzerlik arz etmesi Hâşimî'nin *Telhîs* 'ten faydalandığını göstermektedir.¹⁴¹

3.3.2.Îzâh

Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 739/1338) tarafından te'lif edilen bu eser kendisinin kaleme aldığı *Telhîsu'l-Miftâh*'ın şerhi mesabesindedir. Kazvînî bu eserini de bir mukaddime, üç bölüm ve hatimeden meydana getirmiştir. Bu eserin baskısı iki cilt halinde 1948 yılında Muhammed Abdulmun'im Hafâcî tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir.¹⁴² Bu eser de *Telhîs*'in şerhi mesabesinde olduğu için *Cevâhiru'l-belâga*'nın kaynakları arasında gösterilebilir.

3.3.3.Şerhu't-Telhîs

Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384) tarafından kaleme alınmıştır. Eser Muhammed Mustafa Ramazan tarafından tahkik edilmiş olup 1983 yılında Trablus'ta basılmıştır.¹⁴³ Bâbertî'nin bu eseri *Telhîs*'in şerhi olması ve *Telhîs* gibi konuları ele alması *Cevâhiru'l-belâga*'nın kaynakları arasından sayılmasını gerektirmektedir.

3.3.4.el-Mutavvel

Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından kaleme alınan bu eser *Telhîsu'l-Miftâh*'a yapılmış ilk şerh olup Osmanlı döneminde medreseye alınacak olan talebelere sorulan soruların kaynağı olmuştur. *el-Mutavvel*'in birçok baskısı yapılmış olup bunlardan bir tanesi Tahran 2008 baskısıdır.¹⁴⁴ *Mutavvel*'in üslubu ve konuları ele alış biçimi gibi nedenler dolayısıyla *Cevâhiru'l-belâganın* kaynakları arasında sayılabilir.

¹⁴¹ Bkz. Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî: **Telhîsu'l-Miftâh**, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 2009,2.bs

¹⁴² Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi**, s.153

¹⁴³ Nusrettin Bolelli, **Belâgat Tarihi**, s.70

¹⁴⁴ Demirayak, **a.e**,s.150

3.3.5. *Nakdü's-şi'r*

Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948 [?]) tarafından kaleme alınan eser bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şiir hakkında bilgiye yer vermiş, ikinci bölümde vezin, lafız ve kafiye gibi şiirle ilgili kavramlara yer vermiş, üçüncü bölümde ise şiirde vezin, kâfiye ve mânâ kusurlarını işlemiştir. Eser 1956 yılında Leiden'de neşredilmiş, daha sonra 1934 yılında Muhammed Âsâ Menûn tarafından tahkik edilmiştir. Muhammed Kemal Mustafâ tarafından da tahkik edilen eser Kahire'de basılmıştır. Eseri tahkik eden bir diğer kişi ise Muhammed Abdulmun'im Hafâcî'dir. Hafâcî'nin tahkik ettiği bu eser Beyrut'ta yayımlanmıştır.¹⁴⁵

Hâşimî, belîğ sözün kişide uyandırdığı hisleri anlatırken bu eserden faydalanmıştır.

3.3.6. *Kitâbü's-sinâ'ateyn*

Ebü Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) tarafından kaleme alınan bu eser nesir ve nazım sanatı hakkında te'lif edilmiştir. Müellif eserini on bölüme ayırmıştır. Belâgatı birinci bölümde işlerken teşbih sanatına yedinci bölümde yer vermiştir. Eser Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadl tarafından tahkik edildikten sonra Kahire'de basılmıştır.¹⁴⁶

Haşimî, fesahat ve belâgatın işlevi, belâgat ve belâgat ile ilişkili kavramların açıklamaları ile belâgatın dinleyicinin kalbine yerleşmesi gibi konuları açıklamada *Kitâbü's-sinâ'ateyn*'den¹⁴⁷ faydalanmıştır.

3.3.7. *Delâilü'l-icâz*

Ebü Bekr Abdülkâhir b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) tarafından kaleme alınan eser edebî tenkit ve belâgat hakkındadır. Eserde fesâhat, belâgat, fasıl ve vasıl, haber çeşitleri gibi birçok belâgat ilminin konularını

¹⁴⁵ Demirayak, a.e.s.161-162

¹⁴⁶ Demirayak, a.e.s.165-166

¹⁴⁷ Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, thk. Müfid Kamîha, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut,2008 s. 6,14,15-16

ele almıştır. Eser Mahmud Muammer Şâkir tarafından tahkik edildikten sonra Kahire’de 1984 yılında basılmıştır.¹⁴⁸

Hâşimî, fesâhat ve belâgat kavramlarının birbiriyle aynı anlamda kullanılması ve hazîf konusunda belâgatın inceliklerini anlatırken *Delâilü’l-îcâz* eserinden¹⁴⁹ faydalanmıştır.

3.3.8. *Miftâhu’l- ‘ulûm*

Ebû Ya’kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî (ö. 626/1229) tarafından kaleme alınan bu eser sarf, nahiv, belâgat, mantık ve aruz ilimlerini kapsamaktadır. Sekkâkî belâgat kısmını *Esrâru’l-belâga* ve *Delâilü’l-îcâz* ile *nihâyetü’l-îcâz fî dirâyeti’l-îcâz* eserlerinden yararlanarak oluşturmuştur. Bu eserin birçok yazması mevcuttur ve defalarca basılmıştır. Bu baskılardan bir tanesi de Beyrut’ta 1989 yılında Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye tarafından basılan ikinci baskısıdır.¹⁵⁰

Hâşimî, meânî bölümünde fiilin takyîd edilmesi ile hâl kavramını açıklarken bu eserden faydalanmıştır.¹⁵¹

3.3.9. *el-Meseli’s-sâir fî edebi’l-kâtib ve’s-şâ’ir*

Ebû’l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 637/1239) tarafından kaleme alınan eser edebiyat tenkidi ve belâgat hakkındadır. Eser bir mukaddime ve başlıca iki makaleden oluşmaktadır. Müellif mukaddimeyi on fasıla ayırmış ve bu fasıllarda beyân ilmi ile ilgili meseleleri ele almıştır. Eser Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne tarafından tahkik edildikten sonra üç cilt şeklinde Riyad’ta basılmış daha sonra ikinci kez 1983 yılında basılmıştır.¹⁵²

¹⁴⁸ Demirayak, a.e,s.148

¹⁴⁹ Cürçânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Delâ’ilü’l-îcâz*, Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Beyrut,1971,s.38,100

¹⁵⁰ Bolelli, a.e,s.61-62

¹⁵¹ Sekkâkî, Ebû Ya’kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî, *Miftâhu’l- ‘ulûm*, Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, Beyrut,1971, s.310,384-386

¹⁵² Demirayak, a.e, s.167-168

Hâşimî, kelimenin fasîh olmasının şartlarını açıklamada, lafızların üçe ayrılması, belâgatta zevk-i selîm vs. gibi konuları açıklamada *el-Meselü's-sâ'ir* eserinden faydalanmıştır.¹⁵³

3.3.10.Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö. 733/1333) tarafından kaleme alına otuz ciltlik bir ansiklopedik eserdir. Bu eser Memlük tarihine ışık tutması bakımından önemlidir. Eserin tamamı ilk defa 1923'te Ahmed Zekî Paşa tarafından yayımlanmaya başlanmış ve Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye tarafından on sekiz cildi neşredilmiştir (Kahire 1342-1374/1923-1955). Mısır Kültür ve İrşad Bakanlığı daha sonra bu baskıyı ofset olarak yayımlamıştır (Kahire, ts.). Eserin XIX-XXXI. ciltleri ise çeşitli kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Kahire 1975-1997)¹⁵⁴

Hâşimî, kinâye tanımı ve kinâyeden kastedileni anlatırken bu eserden faydalanmıştır.¹⁵⁵

3.3.11.et-Tırâzü'l-mütezammin li-esrâri'l-belâğa

Ebü İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî et-Tâlibî (ö. 749/1348) tarafından kaleme alınan bu eser Kahire'de 1914, Beyrut'ta ise 1982 yılında basılmıştır.¹⁵⁶

Hâşimî, müsâvât konusunu açıklarken bu eserden faydalanmıştır.¹⁵⁷

3.3.12.el-Fevâ'idü'l-Ğıyâssiyye

Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî (ö. 756/1355) tarafından kaleme alınan bu eser *Miftâhu'l-'ulum* eserin belâgat kısmının

¹⁵³ el-Meselü's-sâir, s.90-93

¹⁵⁴ Mustafa Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdilvehhâb", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, s.304-306

¹⁵⁵ en-Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, nşr. Dârü'l-kutub ve'l-vesâiki'l-kavmiyye, Kahire, h.1453, VII, s.59

¹⁵⁶ Mustafa Öz, "Müeyyed-billâh, Yahyâ b. Hamza", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, s.483-484

¹⁵⁷ Yahyâ b. Hamza, Ebü İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî et-Tâlibî, *et-Tırâzü'l-mütezammin li-esrâri'l-belâğa*, el-mektebetü'l-'unsuriyye, Beyrut, h.1423, III, s.179,

muhtasarı olup Olcatyu Han'ın veziri Gıyâseddin Muhammed'e ithaf edilmiştir. Bu eser Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Molla Mahmûd el-Fârûkî tarafından şerh edilmiştir. Eserin neşrini Kahire'de 1991 yılında Âşık Huseyn yapmıştır.¹⁵⁸

Hâşimî, meânî bölümünde müsnedün ileyhin hallerinden olan ma'rife ve nekre'nin durumlarından bahsetmeden önce ma'rife ve nekre ile ilgili açıklamalara yer vermiştir ve bunu da *el-Fevâ'idü'l-ğıyâsiyye* eserinden¹⁵⁹ faydalananarak yapmıştır.

3.3.13. 'Ukûdü'l-cümân fi'l-me'ânî ve'l-beyân

Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505) tarafından kaleme alınan eser bir mukaddime üç bölüm ve hâtimeden meydana gelen dört kısımda oluşmaktadır. Mukaddime fesâhat ve belâgat, birinci bölümde meânî, ikinci bölümde beyân, üçüncü bölümde bedî' konuları işlerken hatimede serikâtü's-şi'riyye konusu ele alınmıştır. Eser el-Mürşidî tarafından da şerh edilmiş ve h.1348 yılında yayımlanmıştır.¹⁶⁰

Hâşimî, tevriye konusu ile ilgili detayları verirken bu eserden¹⁶¹ yararlanmıştır.

3.3.14. Hâşiye 'alâ şerhi't-Telhîs

Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî (ö. 1230/1815) tarafından kaleme alınan eser dört ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte meânî ilmi ile fesâhat ve belâgat kavramlarını açıklamış, ikinci ciltte meânî ilminin kısımlarını incelemiş, üçüncü ciltte teşbih, mecâz, kinâye ve bunların çeşitlerini açıklamış, dördüncü ciltte ise Bedî' ilmini ele almıştır. Eser Dâru'l-kutubî'l-ilmiyye tarafından 2002 yılında Beyrut'ta dört cilt halinde basılmıştır.¹⁶²

¹⁵⁸ Demirayak, a.e,s.154

¹⁵⁹ el-Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr, *el-Fevâ'idü'l-ğıyâsiyye*, Thk.Âşık Huseyn,Dâru'l-kutubî'l-Mısırî, Kâhire,1991,s. 54-57

¹⁶⁰ Demirayak, a.e,s.154-155

¹⁶¹ es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *'Ukûdü'l-cümân fi'l-me'ânî ve'l-beyân* Thk.Abdulhamîd Duhâ, Dâru'l-îmâm el-Muslîm, Kâhire,2012,s.260

¹⁶² Bolelli, a.e,s.86

Hâşimî, muktezâî'l-hâl, nisbeü'l-keîamiyye ve el-câmî'(aklî, vehmî ve hayâlî) kavramlarını ele alırken bu eserden¹⁶³ yararlanmıştır.

Hâşimî'nin faydalandığı başka eserlerde olmuştur. Fakat biz önemli olan eserleri vermek istedik.

3.4.Bölümlerin Yapısı

3.4.1.Muhteva

Hâşimî'nin incelemekte olduğumuz eseri olan *Cevâhîru'l-belâga* kitabının muhtevasına geçmeden önce belâgat ilimlerinden olan meânî, beyân ve bedî' ile *Telhîs* eseriyle birlikte hâtîme adı altında belâgat kitaplarında yer verilen intihâlin ortaya çıkış süreçlerine kısaca değinmekte fayda vardır.

Meânîyi kavram olarak ilk kullanan kişinin hicrî 384 yılında Bağdat'ta vefat eden el-Merzubânî olduğu bilinmektedir. el-Merzubânî bu kavramı, Matta b.Yunus ile girmiş olduğu bir tartışma esnasında kullanmıştır. Fakat Cürcânî, meânî kavramını ilmî olarak *Delâilü'l-i'câz* eserinde meânî'n-nahv biçiminde kullanmış daha sonra Sekkâkî bunu meânî olarak değiştirmiştir.¹⁶⁴

Cürcânî, *meânî'n-nahvi kelâmın nazmı ile eşyalar arasında irtibat olarak açılarken; sekkâkî, "meânîyi mektezâyı halin sözde tatbikinde muhtemel hataları tespit edip, korumak için söz ifadelerindeki özelliklerin araştırılması"* biçiminde tanımını yapmıştır. Kazvinî, daha sonra Sekkâkî'nin bu tanımını "*Arapça lafızların kendisiyle muktezâyı hale uygunluğu sağlanan durumları öğreten bir ilimdir*" biçiminde sadeleştirmiştir. Günümüz belâgatçıları, bu tanıma ifade kalıplarıyla biraz değiştirerek kabul ettikleri görülmektedir. Sekkâkî, meânîyi isnâd-ı haberiyye, müsned ve müsnedün ileyh, fiille ilgili olanların durumu, kasr,

¹⁶³ ed-Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafе, *Hâşîye 'alâ şerhi't-Telhîs*, Thk. Abdulhamîd el-Hindavî, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut, ty, s. 227,302; *Hâşîye*, III, 278-280

¹⁶⁴ Ahmed Matlûb, *el-Kazvinî ve şurûhu't-Telhîs*, Mektebetu'n-nahda, Bağdat, 1976, s.287; M.Akif Özdoğan, "Belâgatın sistematize edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvinî'nin rolü", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 2012, say:4, s.102

inşâ', fasl-vasl, îcaz, itnâb ve müsavât şeklinde kısımlara ayırmıştır. Bu şekilde ayrımı kabul eden Kazvinî, *Telhîs* eserinde yer vermiştir.¹⁶⁵

Beyân ilminin ortaya çıkış sürecine bakıldığında, kavramın el-Câhiz tarafından *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserde incelendiği görülmektedir. Bu sebeple Câhiz, beyân ilminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Câhiz, beyân kavramını “*anlamı kapalı olan şeyleri açık bir şekilde ifade etmek*” anlamında kullanmıştır. Lakîn bazen beyân kavramını belâgat anlamında da kullanmıştır. Beyân kavramı Câhiz ile beraber gelişme kaydetmiş, daha sonra el-Askerî, İbn Reşîk gibi belâgat âlimleri aracılığıyla gelişimini devam ettirmiş, nihâyetinde Cürcânî ile beraber teşbih, mecâz ve kinâye olarak kısımlara ayrılmış bir şekilde etraflıca incelenmiştir. Cürcânî her ne kadar beyân ilminin kısımlarını detaylıca ele almışsa da bu kısımların beyân ilmi içerisinde ele alınması gerektiği ile ilgili görüş belirtmemiştir. Sekkâkî ise beyân ilmini “*Muhatabın arzu ettiği şeyi elde etmek ve sözün ortama uygunluğundaki hatalardan sakınmak için, az veya çok kendisine açıkça delâlet etmede birbirinden farklı yollarla dile getirmenin öğrenildiği bir ilimdir*” diye tarif edip bu ilmin altında teşbih, mecâz ve kinâye kısımlarını incelemiştir. Daha sonra Kazvinî Sekkâkî'nin bu tarifini “*bir manayı, kendisine açıkça delâlet etmede birbirine farklı yollarla dile getirmenin öğrenildiği bir ilimdir*” biçiminde sadeleştirmiştir.¹⁶⁶

Belâgat ilminin aslî unsurundan sayılmayıp kelâmı güzelleştirmek için getirilen sanatları içerisinde barındıran bedî' kavramının ortaya çıkış sürecine bakıldığında el-Esmâ'î'nin Mervân b. Ebî Hafsa için kullanmış olduğu “aksaru'l badi'an” ifadesinde ilk defa kullanıldığı bilinmektedir. Bu kavram daha sonra Câhiz'de de görülmüştür. Câhiz, bedî' kavramının Araplara has olduğunu; bu nedenle Arap dilinin diğer dillere göre daha ileri seviye olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Câhiz kavramı mana orijinalliği anlamında kullanmıştır. Mana orijinalliği anlamında kullanan bir diğer âlim de İbn Reşîk el-Kayrevânî'dir. İbn Reşîk'te 30'dan fazla bedî' sanatı vardır. Bedî' sanatıyla en çok meşgul olan

¹⁶⁵ Özdoğan, “Belâgatın sistematize edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvinî'nin rolü”, s.102-103

¹⁶⁶ Beyân kavramı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Özdoğan, “Belâgatın sistematize edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvinî'nin rolü”, s.103-104

âlimler Mâğrib ekolüne mensup olanlardır. Sekkâkî, meânî ve beyân ilminden sonra lafız ve mana güzelliklerden bahseder, fakat buna bedî' ismini vermez. Sekkâkî' de 16 bedî' sanatı vardır. Kazvinî ise 36'dan fazla bedî' sanatına yer vermiştir.¹⁶⁷

Cevâhir kitabında yer verilmesi hasebiyle edebî intihal'in ortaya çıkış serüvenine bakıldığında İslâm öncesinde de var olduğu görülmektedir. Nitekim İmruu'l-Kays ile Tarafe b. Abd'in bir beyitlerinin son kelimesi hariç diğerlerinin benzer olması İntihâl'in bu döneme kadar dayandığını göstermektedir. İntihâl konusuna girmek tezi amacından uzaklaştıracak kaygısıyla intihâl'in dönemleri ve intihal ile ilgili kavram ve eleştirilere¹⁶⁸ girmek doğru değildir.

Cevâhiru'l-belâga kitabının muhtevasını belli başlı bölümler halinde incelememiz kitabın muhtevasını daha güzel bir şekilde ortaya konulmasını sağlayacaktır. Bu sebeple tezin muhteva kısmını Hâşimî'nin kitabını kısımlara ayırdığı gibi ifade etmeye çalışacağız.

Hâşimî'nin eserinin bölümlere ayrılması ve anlatım sırası düzeni, hiç kuşku yok ki klasik eserlerden olan *Telhîs*, *Îzâh* ve *Mutavvel* gibi eserlerle benzerlik arz etmektedir. Bu sebeple muhteva kısmı ortaya konulurken bu eserlerle olan bazı farklı yönlerine de değinilecektir.

Hâşimî, mukaddime kısmına geçmeden temhîd başlığı altında sarf, nahiv ve beyan(belâgat)'ın dil ilimlerindeki işlevini kısaca ifade ettikten sonra belâgat ilimlerinden olan meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin tanımlarına yer verir. Son olarak meânî ve beyân ilimlerine göre kelâmı, fasîh ve belîğ olarak ayırır ve bu kavramların açıklamalarına yer verdikten sonra bu kavramların özelliklerini ortaya koyar.¹⁶⁹

Hâşimî, mukaddime kısmında fesâhatın birkaç sözlük anlamını verdikten sonra terim anlamını verir. Daha sonra kelimedeki fesâhatın dört özelliğini

¹⁶⁷Bedî' kavramı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Özdoğan, "Belâgatın sistematize edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvinî'nin rolü", s.104-105

¹⁶⁸ M.Akif Özdoğan, "Klâsik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**,2005,s.65-106

¹⁶⁹ Hâşimî, *Cevâhir*, s.9

vermektedir. Bu özelliklerden dördüncüsü olan الكراهة في السمع (kulağa hoş gelmeme) klasik eserlerde قيل lafzı ile verilirken Hâşimî, قيل siğasıyla vermemektedir. Hâşimi kelimedede fesâhatın ilk iki özelliği olan tenâfuru'l-hurûf ile garâbet'i kendi içerisinde شديد في الثقل ve خفيف في الثقل olarak işlerken¹⁷⁰ Telhîs'te böyle bir ayrıma gidilmemiş, İzah'ta و منه lafzı¹⁷¹ ile ifade edilmiştir.

Hâşimî, kelâmda fesâhat konusunda ise aynı şekilde öncelikle altı özelliğini sıralamış, bu özelliklerden birincisi olan tenâfuru'l-kelimât'ı خفيف ve شديد في الثقل olarak ikiye ayırmıştır.¹⁷² Son iki özellik olan kesretü't-tekrâr ile tetâbuû'l-izâfât klasik eserlerde قيل lafzı ile verilirken¹⁷³ Hâşimî'nin eserinde ise قيل lafzı ile verilmemiştir.¹⁷⁴ Hâşimî daha sonra fesâhetu'l-mütekellimi kısaca ifade ettikten sonra belâgat kavramı ve belâgat ile alakalı olan muktezâ'yı açıklamaktadır.¹⁷⁵

Klasik eserlerde yer verilmeyen üslup çeşitlerini yine mukaddime kısmında sebep-sonuç başlığı altında yer vermektedir. Hâşimi, üslup çeşitlerini ele alırken ilmî üslubun açık özelliğini, edebî üslubun güzellik özelliğini ve hatabî üslubun tekrâr özelliğini öne çıkarırken bu üsluplarla ilgili örneklerle yer vermemiştir.¹⁷⁶ Cevâhiru'l-belâğa'dan on yıl sonra Mustafâ el-Merâğî tarafından kaleme alınan 'Ulûmu'l-belâğa eserinin mukaddime kısmında muhtevası aynı olmakla birlikte Üslup çeşitlerine yer verilmezken¹⁷⁷; 1930 yılında kaleme alınmış olan el-Belâgatü'l-vâzihâ eserinde Üslup çeşitlerine aynı ifadelerle yer verilmiş aynı zamanda örneklerle de desteklenmiştir.¹⁷⁸

Meânî bölümünün muhtevasına bakıldığında Hâşimî'nin klasik eserlerde sekiz kısma ayrılan bu bölümü dokuz kısma çıkardığı görülmektedir. Bu dokuz bölümün başlıkları klasik eserlerdekiyle aynı olmasına rağmen Hâşimî, klasik

¹⁷⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.11-16

¹⁷¹ Kazvînî, **Îzâh**, s.10

¹⁷² Hâşimî, **Cevâhir**, s.29-30

¹⁷³ Kazvînî, **Telhîs**,s.8;Kazvînî, **Îzah**,s.14;Teftâzânî, **Mutavvel**,s.150; Baberti, **Şerhu't-Telhîs**,

¹⁷⁴ Hâşimî, **Cevâhir**, s.33

¹⁷⁵ Hâşimî, **a.e.**,s.39-42

¹⁷⁶ Cevâhir, **a.e.**,s.51-52

¹⁷⁷ Bkz. El-Merâğî, 'Ulûmu'l-belâğa, "Mukaddime"

¹⁷⁸ Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, **Belâgatü'l-vâziha**, 3.bs,s.14-21

eserlerde müsned ve müsnedün-ileyh kısımlarına dağılmış bir şekilde işlenen mutlak-mukayyedi ayrı bir bölüm olarak işlemektedir.

Hâşimî, meânî bölümünün her kısmını bâb olarak isimlendirmiş ve bu bâb altında ele aldığı konuları mebhâs olarak adlandırmıştır.

1. bâbta haber konusunu ele alan Hâşimî, mebhâslarda haberin asıl iki amacı (fâidetü'l-hâber, lâzimu'l-fâide) ve bu iki amacın dışındaki diğer amaçları¹⁷⁹, haberin muhâtaba veriş şeklini (ibtidâî, mütereddîd ve inkârî) işledikten sonra¹⁸⁰ haberi te'kid eden edatlar ile ihrâcü'l-kelâm 'alâ muktezâ'z-zâhir'i klasik eserlerin aksine¹⁸¹ tembih başlığı altında vermektedir.¹⁸²

2. bâbta inşâyı ikiye ayırıp önce gayr-i inşâ-i talebiyye kısmına girenlere kısaca değindikten sonra inşâ-i talebîyi mebhâslara ayırıp her mebhâsta önce aslî manasını verip daha sonra sigalarına yer vermiştir. Son olarak aslî manası dışında kullanımlarını örnek vererek sıralamaktadır.¹⁸³

3. ve 4. bâb'ta müsnedün ileyh ve müsnedin hallerine değinen Hâşimî, her iki bâbta da sırasıyla zikrî, hazfî, mârifeye oluşu, nekre oluşu, takdim ve te'hîr kısımlarını mebhâslara ayırarak sebepleriyle birlikte ele almıştır.¹⁸⁴ Hâşimî'nin bu iki bâbta zikrîyi haziften ve mâ'rifeyi nekreden önce zikretmesine sebep olarak bunların asıl olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁸⁵

5. bâbı klasik eserlerde müsnedün ileyh ve müsned içerisinde olan¹⁸⁶ mutlak-mukayyede ayıran Hâşimî, takyîdin gerekliliğini ifade ettikten sonra mebhâslar başlığında sırasıyla sıfat, te'kid, atf-ı beyân, atf-ı nesek, şart, nefy ve beş fiille takyid edilmesini sebepleriyle birlikte ele alıp örnekler getirmiştir.¹⁸⁷

6. bâbta mutaâllakâtü'l-fi'il konusunu ele alan Hâşimî, bunlardan önemli olan birkaç tanesini zikretmiş, daha sonra bu alâkalardan olan mef'ûlun takdim

¹⁷⁹ Hâşimî, **Cevâhir**, s.60-62

¹⁸⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.65-66

¹⁸¹ Kazvînî, **Telhîs**, s.11,24-28; **Îzâh**, s.31-33

¹⁸² Hâşimî, **a.e.**, s.66-69

¹⁸³ Hâşimî, **Cevâhir**, s.83-120

¹⁸⁴ Bkz.Hâşimî, **Cevâhir**, s.133-178

¹⁸⁵ Hâşimî, **Cevâhir**, s.133

¹⁸⁶ Bkz.Kazvînî, **Telhîs**, s.30-31

¹⁸⁷ Hâşimî, **Cevâhir**, s.183-200

edilmesinin sebeplerini örnek vermeksizin sıralamıştır. Hâşimî, bu bâbta hâl, zarf ve câr-ı mecrurün takyîd edilmesinin sebeplerini örneklerle ele aldıktan sonra mef'ûlün takdim edilişinin amaçlarını örnekler vermek suretiyle açıklamıştır.¹⁸⁸

7. bâbta kasr konusunu ele alan Hâşimî, kasrın taraflarını ifade ettikten sonra¹⁸⁹ kasrın yolları¹⁹⁰, kasrın hakikî ve izafî oluşu¹⁹¹, tarafeyn bakımından kasrın kısımlara ayrılması¹⁹² ve izafî kasrın ayrılmasını¹⁹³ mebhâslar altında örnekler vermek suretiyle açıklamıştır.

8. bâbta vâsl-fasl konusunu¹⁹⁴ ele alan Hâşimî, mebhâslar altında vaslın geldiği yerler¹⁹⁵ ve faslın geldiği yerleri¹⁹⁶ örnekler vermek suretiyle açıklamıştır.

9. ve son bâbta ise îcâz ve kısımları¹⁹⁷, itnâb ve kısımları ve haşv'den farkı¹⁹⁸, itnâb çeşitleri¹⁹⁹ ve itnâb'ın çeşitlerinden olan tekrar'ın amaçları²⁰⁰ ile i'tirad²⁰¹ (ara cümle) amaçlarını ifade ettikten sonra tezyîl konusunu ele alır²⁰² ve son olarak müsavât konusunu²⁰³ işlemektedir.

Klasik eserlerde müsnedün ileyhin hâllerinden sonra ele alınan²⁰⁴ iltifat sanatı ve şekilleri, tecâhül'ü'l ârif²⁰⁵ ve amaçları, kalb, mazi lafızla muzârinin kastedilmesi veya zıddı, ism-i fâil lafızla gelecek kastedilmesi, zamirin zâhirin yerine kullanılması ile tağlib ve çeşitleri konularını Hâşimî, muktezâ-i hâlin zâhirinin hilafı olarak kabul ettiği için meânî bölümünü bitirdikten sonra hâtime

¹⁸⁸ Hâşimî, **Cevâhir**, s.201-202

¹⁸⁹ Hâşimî, **Cevâhir**, s.207

¹⁹⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.208-210

¹⁹¹ Hâşimî, **a.e.**, s.211

¹⁹² Hâşimî, **a.e.**, s.214

¹⁹³ Hâşimî, **a.e.**, s.215

¹⁹⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.225-226

¹⁹⁵ Hâşimî, **a.e.**, s.228-230

¹⁹⁶ Hâşimî, **a.e.**, s.236-241

¹⁹⁷ Hâşimî, **a.e.**, s.252-256

¹⁹⁸ Hâşimî, **a.e.**, s.257-258

¹⁹⁹ Hâşimî, **a.e.**, s.258-259

²⁰⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.259-260

²⁰¹ Hâşimî, **a.e.**, s.260-261

²⁰² Hâşimî, **a.e.**, s.261-262

²⁰³ Hâşimî, **a.e.**, s.264

²⁰⁴ Kazvînî, **Telhîs**, s.24-28; Kazvînî, **Îzâh**, s.78-88; Teftâzânî, **Mutavvel**, s.281-300

²⁰⁵ Bedî' sanatı olan Tecâhül'ü'l ârifî Hâşimî Bedî' ilminde yer vermiş. Aynı zamanda bu sanatı muktezâ-i hâlin hilafı olarak kabul ettiği için burada da yer vermiştir.

başlığı altında örnekler vermek suretiyle ele almaktadır²⁰⁶. *Cevâhiru'l-belâga* ile aynı dönemde yazılan *'Ulûmu'l-belâga* kitabında ise bu konular dokuzuncu bâbta, *Cevâhiru'l-belâga* gibi muktezâ-i zâhirin hilâfî²⁰⁷ başlığı altında ele alınmaktadır.

Beyân bölümünün muhtevasına bakıldığında Hâşimî, Beyân ilminin tarifi, terim anlamı, mevzusu, kurucusu ve faydalarını belirttikten sonra²⁰⁸ klasik eserlerde olduğu gibi üç bâba ayırdığı beyân ilminin 1. bâbında teşbih konusunu ele almaktadır. Hâşimî, bu bâbta mebhâslara geçmeden önce teşbihin kavramsal ve ıstılâhî anlamını verir ve daha sonra teşbihin rükünleri olan müşebbeh, müşebbehun bih, vechu's-şebih ve teşbih edatını sırayla açıklamaktadır.²⁰⁹ Hâşimi mebhâslara geçtiğinde ise klasik eserlerde olduğu gibi teşbihi, taraflarına göre, vechu's-şebih ve edatı bakımından kısımlarını açıklamaktadır. Hâşimî, ilk başta tarafeyne göre teşbihi ele alıp hissî-aklî²¹⁰, ifrâd-terkîb²¹¹ ve sayısına²¹² göre incelemektedir. Örnek olarak Hâşimî, teşbihin taraflarını sayısı bakımından melfûf, mefrûk, tesviye ve cem' olarak dörde ayırmak da ve her birini örnek vermek suretiyle açıklamaktadır.²¹³

Hâşimî, vechu's-şebihî ise teşbîh-i temsîlî-gayrî temsîlî, mufasssal-mücmel ve karîbun mubtezel-baîdun garîb gibi kısımlara ayırarak incelemektedir.²¹⁴ Edatı bakımından teşbihe baktığımızda mürsel ve müekked kısımlarına ayrılmış bir şekilde işlediğini görürüz.²¹⁵ Hâşimî, bu bâbın diğer mebhâslarında ise teşbihi temsîl²¹⁶, fevâidü't-teşbîh²¹⁷, teşbîhi-zımnî²¹⁸ ile teşbihi maktûbu²¹⁹ işlemiştir. Son

²⁰⁶ Bkz. Hâşimî, *Cevâhir*, s.271-275

²⁰⁷ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-belâga*, s.140-148

²⁰⁸ Hâşimî, *Cevâhir*, s.278-279

²⁰⁹ Hâşimî, *Cevâhir*, s.280-281

²¹⁰ Hâşimî, *a.e.*, s.284-285

²¹¹ Hâşimî, *a.e.*, s.286-287

²¹² Hâşimî, *a.e.*, s.288-289

²¹³ Hâşimî, *a.e.*, s.288-289

²¹⁴ Hâşimî, *a.e.*, s.297-300

²¹⁵ Hâşimî, *a.e.*, s.306-307

²¹⁶ Hâşimî, *a.e.*, s.303

²¹⁷ Hâşimî, *a.e.*, s.310-313

²¹⁸ Hâşimî, *a.e.*, s.314

²¹⁹ Hâşimî, *a.e.*, s.315-316

olarak Hâşimî, amacı bakımından teşbihin makbul ve merdûd olması konusuna değinmiştir.²²⁰

Hâşimî, beyân ilminin 2. bâbında mecâz konusunu ele almaktadır. Hâşimî, mecâzın önemine kısaca değindikten sonra mebhâslarına geçmektedir. Hâşimî, birinci mebhâsta mecâzın tanımına yer verdikten sonra mecâz-ı mürsel ile istiâre arasındaki ince noktayı ifade eder²²¹. Daha sonra mecâzı, mecâzun müfredun mürselün, mecazun mufredun bi'l-istiâre, mecâzun mürekkebin mürselün ve ve mecâzun mürekkebin bi'l-istiâre olarak dört kısma ayrıldığını ifa eder²²² ve daha sonra ikinci mebhâsta mecâzu'l-mürselin en önemli alakalarından 18 tanesini örnek vererek açıklar.²²³ Üçüncü mebhâsta mecâzu'l-aklî'nin tanımını verdikten sonra meşhur olan altı tane alakasını örnek vererek açıklar.²²⁴ Hâşimî, dördüncü mebhâsa geçmeden önce mecâzu'l-mürsel ile mecazı aklînin önemine değinmektedir.²²⁵ Hâşimî, dördüncü bâbtan dokuzunca bâba kadar müfred olan istiâreyi ele almaktadır.²²⁶ Bu mebhâslarda sırasıyla istiârenin tanımı ve çeşitleri, istiârenin taraflarının zikredilmesi bakımından tasrîhiyye ve mekniyye, istiârenin müste'âr olan lafzının asliyye ve tebeiyye konularını işledikten sonra istiâre musarrahin tarafeyne göre inadiyye ve vifakiyye konularını ele almaktadır.

Hâşimî dokuzuncu mebhâsta istiâreyi câmî' bakımından ele almaktadır. Bunu da âmiyye (teşbihte karîbun mubtezel), hassiyye(teşbihte bâîdun garib) olarak incelemektedir.²²⁷ Hâşimî, onuncu mebhâsta isti'ârenin taraflarının mulâemesi bakımından ele alamakta ve mutlaka, müreşşeha ve mücerrede olarak kısımlara ayırıp açıklamaktadır.²²⁸

Hâşimî, on birinci mebhâsta mürekkebin olan istiâreyi ele almakta ve bunu da haberi ve inşâî terkipleri olarak ikiye ayırmaktadır.²²⁹ Onikinci bâbta mürekkep

²²⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.317

²²¹ Hâşimî, **a.e.**, s.335

²²² Hâşimî, **a.e.**, s.335

²²³ Hâşimî, **a.e.**, s.336-339

²²⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.340-341

²²⁵ Hâşimî, **a.e.**, s.345

²²⁶ Bkz. Hâşimî, **a.e.**, s.346-369

²²⁷ Hâşimî, **a.e.**, s.370-372

²²⁸ Hâşimî, **a.e.**, s.373-374

²²⁹ Hâşimî, **a.e.**, s.375

istiârede istiâreyi temsiliyeyi işleyen Hâşimî²³⁰, son olarak teşbihi temsiliyye ile istiâre-i temsiliyye arasındaki farkları tablo biçiminde²³¹ ifade etmektedir.

Hâşimî, beyân bölümünün 3. ve son bâbında kinâye konusunu ele almaktadır. Hâşimî, bu bâbı mebhaslara ayırmamaktadır. Önce kinâye'nin sözlük ve terim anlamına yer veren Hâşimî, daha sonra kinâyenin üç çeşidi olan zât, sıfat ve nisbet kısımlarını açıklamaktadır.²³² Hâşimî, nisbet olan kinâyeyi karîb ve ba'îd olarak ikiye ayırıp örnek vererek açıklamaktadır.²³³ Hâşimî, son olarak kinâyeyi vâsıtalari bakımından ta'riz, telvîh, remz ve îmâ olarak dörde ayırıp açıklamaktadır.²³⁴ Klasik eserlere bakıldığında teşbih, mecâz ve kinâyenin konularının ele alınışı hemen hemen bu şekilde olduğu görülecektir.

Hâşimî'nin eseriyle benzerlik arz eden '*Ulûmu'l-belâga*'da ise konular aynı şekilde işlenmiştir.

Bedî' ilmine bakıldığında Hâşimî'nin klasik belâgat eserlerde ve kendi döneminde yazılmış eserlerde olduğu gibi iki bâba ayırdığı görülmektedir. Hâşimî, Bedî' ilmine başlamadan önce نبذة başlığı altında bedî' ilminde ilk tasnifin Abdullah b. Mu'tez olduğunu söyledikten sonra bedî' ilmine has yazılmış bazı kitapları müellifleriyle birlikte verir.²³⁵ Daha sonra bedî' başlığında bedî'inin sözlük ve terim anlamını ifade ettikten sonra bedî' ilminin sanatlarını artmasında katkısı olanları söyler ve bazı âlimlerin "Bediyyat" adı altında kasideler yazdığını söylemektedir.²³⁶

Hâşimî, daha önceden de ifade ettiğimiz gibi bu ilmi muhassinâtü'l-ma'nevîyye ve muhassinatü'l-lafziyye olarak ikiye ayırmaktadır. 1. bâbta manevî olanları ele alan Hâşimî, ilk olarak tevriye sanatını ele alır. Tevriye'nin sözlük ve terim anlamına değindikten sonra örnekler vererek açıklamaktadır. Klasik eserlerde tevriye'nin iki kısma ayrıldığı ifade edilirken Hâşimî, dipnotta mebnîyye,

²³⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.375-380

²³¹ Hâşimî, **a.e.**, s.378

²³² Hâşimî, **a.e.**, s.388-390

²³³ Hâşimî, **a.e.**, s.391

²³⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.392-393

²³⁵ Hâşimî, **a.e.**, s.405-406

²³⁶ Hâşimî, **a.e.**, s.406

yani uzak anlamı gerektiren bir lazımla oluşu ve müheyyee, yani iki anlamlı bir lafızdan önce veya sonra bulunan kelimeye bağlı olarak var olan tevriyedir” kısımlarıyla beraber dört kısmını örneklerle açıklamıştır.²³⁷ Hâşimî, daha sonra istihdâm²³⁸, istidrâd²³⁹, iftinân²⁴⁰, tıbak²⁴¹ sanatlarının da aynı şekilde sözlük ve terim anlamını verdikten sonra örnek vererek açıklarken tıbâk sanatını icâb ve selb olarak ikiye ayırır²⁴² Tevriyenin kısımları gibi dipnotta yer vermiştir. Hâşimî, muraâtü’n-nazîri²⁴³ işlerken klasik eserlerden muraâtün’n-nazîr’in devamı olarak görülen teşâbuhu’l-etrâf²⁴⁴ ayrı bir başlıkta işlemiştir. Hâşimî’nin bu bâbta işlediği diğer bedî sanatları şunlardır: irsâd²⁴⁵, idmâc²⁴⁶, el-mezhebu’l-keîlî²⁴⁷, hüsnü’t-tâlîl²⁴⁸, tecrîd²⁴⁹, müşâkele²⁵⁰, et-tayy ve’n-neşr²⁵¹ (klasik eserlerde el-leff ve’n-neşr), el-cem‘, et-tefrîk²⁵², et-taksîm²⁵³, el-cem‘ maâ tefrîk²⁵⁴, el-cem‘ maâ taksîm²⁵⁵, el-mübâlağa²⁵⁶, el-muğâyere²⁵⁷, te’kîd²⁵⁸’l-medh bimâ yüşbihü’z-zem²⁵⁹, te’kîd²⁶⁰’z-zem bimâ yüşbihi’l-medh²⁶¹, et-tevcîh²⁶², nefyu’s-şey’ biicâbihi²⁶³, el-kavl bi’l-mûcib²⁶⁴, i’tilâfu’l-lafz maâl mana²⁶⁵, et-tefrî²⁶⁶, el-İstitbâ²⁶⁷, es-selb

²³⁷ Hâşimî, **a.e.**, s.407-408

²³⁸ Hâşimî, **a.e.**, s.409-410

²³⁹ Hâşimî, **a.e.**, s.410

²⁴⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.410-411

²⁴¹ Hâşimî, **a.e.**, s.411-412

²⁴² Hâşimî, **a.e.**, s.412

²⁴³ Hâşimî, **a.e.**, s.413-414

²⁴⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.435-436; Kazvînî, **Telhîs**, s.88; Kazvînî, **İzâh**, s.341-342

²⁴⁵ Hâşimî, **Cevâhir**, s.414-415

²⁴⁶ Hâşimî, **a.e.**, s.414-415

²⁴⁷ Hâşimî, **a.e.**, s.415

²⁴⁸ Hâşimî, **a.e.**, s.415-418

²⁴⁹ Hâşimî, **a.e.**, s.419

²⁵⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.420

²⁵¹ Hâşimî, **a.e.**, s.420-421

²⁵² Hâşimî, **a.e.**, s.421-422

²⁵³ Hâşimî, **a.e.**, s.423

²⁵⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.423-424

²⁵⁵ Hâşimî, **a.e.**, s.424

²⁵⁶ Hâşimî, **a.e.**, s.425

²⁵⁷ Hâşimî, **a.e.**, s.425

²⁵⁸ Hâşimî, **a.e.**, s.425-427

²⁵⁹ Hâşimî, **a.e.**, s.427-428

²⁶⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.428-429

²⁶¹ Hâşimî, **a.e.**, s.429-430

²⁶² Hâşimî, **a.e.**, s.430

²⁶³ Hâşimî, **a.e.**, s.430-431

²⁶⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.431

²⁶⁵ Hâşimî, **a.e.**, s.431

ve'l-îcâb²⁶⁶, el-îbdâ²⁶⁷, el-üslûbu'l-hakîm²⁶⁸, el-aks²⁶⁹ ve tecâhulu'l-ârif²⁷⁰ sanatlarıdır.

Klasik eserlerde var olan tevfiî, el-hezel yurâdu bihi'l-cid, ittirâd ve rucû' sanatları Cevâhir'de yer almazken; Cevâhir'de bulunan muğâyere, nefy şey biicâbihi, i'tilâfu'l-lafz maâ'l-mâna, es-selb ve'l-îcâb, el-îbdâ' ve el-üslûbu'l-hakîm sanatlarını da klasik eserlerde tespit edemedik.

2. bâbta ise muhassinâtü'l-lafziyye sanatlarına değinen Hâşimî, klasik eserlerde olduğu gibi cinâsı tüm çeşitleriyle²⁷¹ ele aldıktan sonra tashif, İzdivac, seçi', muvâzene²⁷², Tarsi', Teşri', lüzûm mâ lâ yelzem²⁷³, reddu'l-'acz alâ's-sadr, mâ lâ yestehîlu bi'l-in'ikâs, el-muvârebe, i'tilâful-lafz maâ'l-lafz, tasmît, el-insicâm veya suhûle, el-iktifâ, et-tatrîz²⁷⁴ gibi bedî' sanatlarını ele almıştır. Hâşimî, bu sanatlarının her birinin sözlük ve terim anlamını verdikten sonra örneklerle açıklamıştır. Klasik eserlerde cinâs, seci, muvâzene, teşri', lüzum mâ lâ yelzem, ve reddu'l-'acz 'ala's-sadr sanatlarına yer verilirken Bâbertî bunlara ilaveten tarsî²⁷⁵ sanatını da eklemiştir. Cevâhir'de bulunmayıp da söz konusu eserlerde bulunan tek sanat kalb sanatıdır. Hâşimî döneminde kaleme alınmış '*Ulumu'l-belâga*'nın muhassinâtı lafziyye sanatları da Telhis ile aynıdır.

Cevâhiru'l-belâga'nın son kısmını oluşturan Serîkât-ş-şî'riyye ve bununla ilgili unsurlara bakıldığında Telhîs kitabıyla aynı olduğu görülecektir.²⁷⁶ Zira Hâşimî ilk başta serîkâyı tanımlamış, daha sonra nesh, mesh ve selh çeşitlerine yer verip aralarındaki farklarını örnekler vermek suretiyle ortaya koymuştur. Son olarak Hâşimî, iktibâs, tazmîn, Akd, hâl, telmîh, el-ibtidâ, tahallus ve intihâ olarak

²⁶⁶ Hâşimî, **a.e.**, s.432

²⁶⁷ Hâşimî, **a.e.**, s.432

²⁶⁸ Hâşimî, **a.e.**, s.433-435

²⁶⁹ Hâşimî, **a.e.**, s.436-437

²⁷⁰ Hâşimî, **a.e.**, s.437

²⁷¹ Hâşimî, **a.e.**, s.443-451; bkz. Kazvîni, **Telhîs**, 101-104; Kazvîni, **Îzâh**, s.375-381; Teftâzânî, **Mutavvel**, s.682-689; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, **Şerhu't-Telhîs**, thk. Muhammed Mustafâ Ramadan Sûfiye, Trablus, 1983, s.665-673

²⁷² Hâşimî, **Cevâhir**, s.452-453

²⁷³ Hâşimî, **a.e.**, s.454-455

²⁷⁴ Hâşimî, **a.e.**, s.455-460

²⁷⁵ Bâbertî, **Şerhu't-Telhîs**, s.678-679

²⁷⁶ Bkz. Hâşimî, **Cevâhir**, s.461-471; bkz. Kazvîni, **Telhîs**, 110-119

Serîkâtî’ş-şî’riyye ile ilişkilendirilen sekiz kısmı anlamını verdikten sonra örneklerle desteklemiştir.

3.4.2.Üslup

Üslup, sözlükte geniş yol anlamına gelmektedir. Üslubun yol, yön ve mezhep anlamı da vardır. أسلوب ‘un çoğulu أساليب olarak gelir. Üslup kişinin gittiği yolu belirleyen kavramdır. Üslup kelimesi, إن أنه له أسلوب deyiminde ise kibirli anlamına tekabül etmektedir.²⁷⁷

Üslup, sözden kastedilen amacı elde etmeye en yakın olan ve dinleyiciler üzerinde en etkili olan bir şekil üzerinde (bir tarzda) dizilen kelimelere, dökülen anlamlara denir²⁷⁸

Açıklık, saflık, tabîlik, asalet²⁷⁹, vecizlik (öz), ahenk, çeşitlilik²⁸⁰ ve uygunluk²⁸¹ üslubun genel özelliklerindendir.²⁸²

Arap dili ve belâgatında üslup çeşitlerine bakıldığında üç çeşidinin olduğu görülmektedir. Bunlar ilmî, edebî ve hatâbî üsluptur. Ahmed Hâşimî, incelediğimiz eseri olan *Cevâhiru’l-belâga* kitabında sebepler ve sonuçlar başlığı altında bu üç üslup çeşidini açıklamıştır. İncelediğimiz eser belâgat ilimlerini anlatan bir kitap olması hasebiyle ilmî üsluba baktığımızda Hâşimî, ilmî üslubu, üslubların en sakini, mantık-ı selîme en çok ihtiyaç duyulan, şiirsel hayalden en çok uzak duran, gizli ve kapalı olmayıp ilmî gerçekleri açıklayan bir üslup çeşididir diye betimlerken özellikleri arasında açık oluşunu öne çıkarmaktadır.²⁸³

Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga* kitabında eserin nasıl bir üslupla ele aldığını ifade etmez. Fakat eser incelendiğinde üslubunun eserin daha önceden de belirttiğimiz gibi lise ve üniversite öğrencilerine yönelik kaleme alınışından dolayı

²⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, s.352-353

²⁷⁸ Nusrettin Bolelli, *Belâgat(Beyân-Meânî-Bedî’ İlimleri Arap Edebiyatı)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, 12b.s, s.30; *Cevâhiru’l-Belâga*, s.51

²⁷⁹ Üslupta gereksiz ifadelere, kaba hayallere yer vermeme prensibi.

²⁸⁰ Anlatımda sıkıcılığı önlemek amacıyla farklı üslup çeşitlerini kullanma.

²⁸¹ Üslupla anlatılan şey arasında bir uygunluğun olması.

²⁸² Adem Çalışkan, “Üslup ve Üslupbilim üzerine -1: İlk Belirlemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi VII*, sayı:34, s.45-46

²⁸³ Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, s.51

sade, anlaşılır ve kolay bir üslupla yazılmıştır. Fakat eserin anlaşılabilmesi için Arap dili gramer kurallarının (sarf ve nahiv) bilinmesi gerekmektedir. Zira Ahmed Hâşimî eserin temhîd kısmında şöyle bir sıralama yapmaktadır:²⁸⁴

- 1- Lafızların yapılarını bilmek için sarf ilminin va‘z edilmesi.
- 2- Daha sonra bir araya gelen kelimelerin i‘rabını belirlemek için nahiv ilminin va‘z edilmisi
- 3- Bir araya gelmiş olan kelimelerin hangi anlamları ifade ettiklerini belirlemek için belâgat ilminin va‘z edilmesi.

Hâşimî’nin temhîd başlığında böyle bir sıralama yapması, belâgat ilminin öğrenilebilmesi için öncelikle sarf ve nahiv ilimlerinin öğrenilmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Hâşimî’nin belâgat eserinin üslubuna kolay oluşu, sarf ve nahiv ilimlerinin bilinmesinden sonradır.

Daha önceden de belirttiğimiz üzere Hâşimî, eserini sade, kolay ve anlaşılır bir dille ele almıştır. Hâşimînin konularını işleyiş tarzı, klasik belâgat kitaplarından olan *Telhîs* ve *Telhîs* üzerine şerh olarak yazılmış *Îzâh*, *Mutavvel* ve *Şerhu’l-Bâberti* gibi eserlerle benzerlik arz etmektedir. Hâşimî, metin kısmında konuyu işledikten sonra dipnotta o konuyla ilgili geniş bilgiye yer vermek suretiyle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Hâşimî’nin dipnota başvurmasının sebeplerinden bir tanesi işlediği konu ile ilgili şayet belâgat ile alakalı kavramlardan biri varsa, o kavramın tanımını verdikten sonra belâgat ile ilişkili yönünü örnekler vererek açıklamaktadır. Nitekim Hâşimî, mukaddime ve meânî bölümünde mukaddime²⁸⁵, kabiliyyet(المملكة)²⁸⁶, belâgat²⁸⁷, muktezâ-i hâl,²⁸⁸ zevk,²⁸⁹ fâidetü’l-tenzîl²⁹⁰, idrâku’l-müfred²⁹¹, ihtisâs,²⁹² tâ‘bir²⁹³ vs. kavramlarına yer

²⁸⁴ Ahmed Hâşimî, *Cevâhir*, s.9

²⁸⁵ Hâşimî, *Cevâhir*, s.11

²⁸⁶ Hâşimî, *Cevâhir*, s.39

²⁸⁷ Hâşimî, *a.e.*, s.40

²⁸⁸ Hâşimî, *a.e.*, s.41

²⁸⁹ Hâşimî, *a.e.*, s.49

²⁹⁰ Hâşimî, *a.e.*, s.68

²⁹¹ Hâşimî, *a.e.*, s.96

²⁹² Hâşimî, *a.e.*, s.120

²⁹³ Hâşimî, *a.e.*, s.252

vermiştir. Beyan bölümünde beyân²⁹⁴, hissî²⁹⁵, teşbîh-teşâbuh²⁹⁶, ‘alâka²⁹⁷, karîne²⁹⁸, kinâye²⁹⁹ gibi kavramlara yer verirken bedî’ bölümüne bakıldığında bedî³⁰⁰, tevriye³⁰¹, istihdâm³⁰², cinâs³⁰³, ve tazmîn³⁰⁴ gibi kavramların tanımlarına yer verip belâgat ile ilişkili yönlerini açıklamaktadır. Bu kavramlardan biri olan alaka kavramına değinilecek olunursa Hâşimî, mecâzın tanımı ve çeşitleri mebhâsında mecâzın terim anlamını, “*asıl anlamının ortaya çıkışını engelleyen bir karineyle beraber bir alakadan dolayı kendi anlamı dışında kullanılan lafız olarak*” ifade ettikten sonra alakayı, hakikî mana ile mecâzî mana arasında bir münasebet olarak açıklamaktadır. Bunun da bazen müşâbehet bazen de müşabehet dışındaki alakalar ile olabileceğini ifade etmektedir. Hâşimî, metin kısmında ‘alâka ile ilgili verdiği bu bilgiyle yetinmeyerek dipnotta alakayı kendisinden nakledilen ve kendisine nakledilen mana arasında bir münasebet olmasıdır. Bu şekilde bir münasebet varsa mecâz da var demektir. Bu şekilde ikinci mananın (mecâzî) birinci mana (hakikî) ile irtibatı olabilir ve böylece zihin birinci manadan ikinci manaya intikal edebilir. ‘Alâkaya bakılma şartıyla mecâzın olup olmadığı anlaşılabilir. Mesela “خذ هذا الكتاب” cümlesinde ata işaret ediliyorsa burada kitap ile at arasında bir alaka olmadığı görülecektir.³⁰⁵

Hâşimî, mukaddime kısmında anlatmak istediği konunun sözlük ve terim anlamını ifade ettikten sonra maddeler halinde özelliklerini sıralar, daha sonra bu özellikleri birer birer açıkladıktan sonra konunun akılda kalabilmesi için kısa bir şekilde özetlemektedir. Hâşimî, anlattığı konuyla ilgili birer örnek verir. Fakat konu bitiminde konunun pekiştirilmesi amacıyla bolca alıştırma vermekten geri

²⁹⁴Hâşimî, **a.e.**,s.278

²⁹⁵ Hâşimî, **a.e.**,s.284

²⁹⁶Hâşimî, **a.e.**,s.306

²⁹⁷ Hâşimî, **a.e.**,s.335

²⁹⁸Hâşimî, **a.e.**,s.335

²⁹⁹Hâşimî, **a.e.**,s. 388

³⁰⁰Hâşimî, **a.e.**,s.406

³⁰¹Hâşimî, **a.e.**,s.407

³⁰² Hâşimî, **a.e.**,s.409

³⁰³ Hâşimî, **a.e.**,s.443

³⁰⁴ Hâşimî, **a.e.**,s.466

³⁰⁵ Hâşimî, **Cevâhir**, s.335

durmaz. Hâşimî, gerek konu kısmında geçen gerekse alıştırılmalarda var olan bilinmeyen kelimeleri de dipnotta açıklar.

Meânî bölümüne bakıldığında öncelikle müellif konuları açıklamaya başlamadan önce meânî ilminin tarifi, mevzusu, kurucusu ve fâidelerini ifade etmiştir. Hâşimî, daha sonra meânî ilminin konularını bâblar başlığı altında ele almış ve her bâbı kendi içerisinde mebhâslara ayırmıştır. Meânî ilminî dokuz bâba ayıran Hâşimî’de ilk altı bâbını işleyişi ile son üç bâbın işleyişi farklılık arz etmektedir.

Hâşimî, ilk altı bâbta konuyla ilgili öz bilgiler verdikten sonra konunun mebhâslarına geçer, mebhâs altında işlediği konunun tanımını ve asıl anlamını verdikten sonra konunun asıl anlamı dışında kazandığı anlamları birer örnek vermek suretiyle maddeler halinde sıralar. Konunun anlaşılabilmesi için şu örnek verilebilir. Hâşimî meânî’nin birinci bâbında haber konusunu ele alırken haberin verilmesinin amaçlarından aslî olan fâidetü’l-haber ve lâzimu’l-fâideyi ele aldıktan sonra her ikisine de örnekler verir. Daha sonra bu iki anlamının dışında istirham, kınama, sevinç izhar etme ve üzüntü izhar etme gibi haberin kendi anlamının dışında geldiği amaçlara da örnekler vererek açıklar.³⁰⁶ Diğer üç bâbta ise bâb altında ele aldığı konuların öz bir şekilde tanıttıktan sonra bu konuların farklı yönlerini mebhâslar altında işlemektedir.

Beyân bölümüne bakıldığında Hâşimî, meânî bölümünde ele aldığı gibi bu bölümde de beyân ile ilgili öz bir şekilde bilgiler verdikten sonra beyân ilminin mevzusu, kurucusu ve faydasını anlatmaktadır.

Hâşimî, bu bölümde ele aldığı üç bâbı da işleme şekli birbiriyle benzerlik gösterir. Zira her üç bâbın farklı yönlerini esas alarak işlemektedir. Örnek vermek gerekirse teşbîh bâbının birinci mebhâsında teşbîhin taraflarının hissî ve aklî olarak ayrılmasını ele alırken; dördüncü mebhâsında vechu’ş-şebah bakımından teşbihin kısımlara ayrılmasını ele almıştır.

³⁰⁶ Hâşimî, **Cevâhir**, s.61-62

Klâsik ve modern dönem âlimleri gibi Hâşimî'nin de bedî' ilmini iki bâba ayırdığı görülür. Hâşimî, her iki bâbta bedî' ilmi ile ilgili sanatları ele alırken, her sanatın tanımına yer verdikten sonra her birine örnekler getirmiş, kendi içerisinde kısımlara ayrılan sanatları da kısımlara ayırıp bu kısımlarına da örnekler getirmeyi ihmal etmemiştir.

Belâgat kitaplarında *Telhîs* kitabıyla başlayan serîkat'ı-şî'riyye'nin bedî' bölümündensonra yer verme geleneğinin Hâşimî'de de olduğunu görmekteyiz. Zira Hâşimî, **Hatime** adlı başlıkta bu konuya yer vermiştir. Hâşimî, burada da önce tanıma yer vermiş, daha sonra kendi içerisinde kısımlara ayırıp her kısmının tarifini yapıp şâhidler getirmiştir. Hâşimî, serikât'ı-şî'riyyeye mülhâk olarak getirilen kısımları da sırayla zikredip her birinin tarifini yaptıktan sonra örnekler getirmiştir.

Hâşimî, mukaddime, meânî ve beyân bölümlerinde talebenin dikkatini celbetmek ve belâgat konuları arasındaki inceliklerinin farkına varması için maddeler halinde tembih, mülâhâzât ve sebep-sonuç başlıkları altında bazı işlediği konuları akılda kalıcılığını sağlamak için o konunun ince noktasına temas etmiştir. Bunu Hâşimî'nin, istiâre konusunu bitirdikten sonra, konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve akılda yer edebilmesi gâyesiyle tembîhâtün âşeretün başlığı altında bilgilere yer vermesinde görüyoruz. Konunun uzamaması için biz sadece ilk üç tembihine yer vereceğiz. Hâşimî, birinci tembihte her tebe'îyyenin karinesinin mekniyye olduğunu, ikinci tembihte istiârenin tasrihiyye veya mekniyyenin birisinde gerçekleşmesi halinde diğerinde gerçekleşemeyeceğini ve son olarak üçüncü tembihte asliyye ve tebe'îyye olarak ikiye ayrılan istiârenin hem tasrihiyyede hem de mekniyyede bulunabileceğini ifade etmektedir.³⁰⁷

Hâşimî'nin üslup olarak tablo şeklinde karşılaştırmalı olarak ele aldığı tek mesele isti'âre-i temsiliyye ile teşbih-i temsiliyye arasındaki farkların ifade edişidir.³⁰⁸

³⁰⁷ Hâşimî, **Cevâhir**, s.359

³⁰⁸ Bkz. Hâşimî, **Cevâhir**, s.378

Hâşimî, çoğunlukla bâbları bitirdikten sonra konuların pekişmesi amacıyla tatbik ve tedrib başlıları altında bolca alıştırmaya yer vermiştir. Hâşimî, belâgatın ilimlerinin her birini bitirdikten sonra o ilimle ilgili bolca alıştırmaya yer vermiştir.

3.4.3.İstişhâd

الإستشهاد kelimesinin kök harfleri ش - ه - د 'dir. شهد fiili sülâsî mücerredin dördüncü bâbındandır. Şehide, görmek, tanık olmak gibi anlamlara gelmektedir.

شهد fiilinden türetilmiş olan شاهد kelimesi ism-i fâil olup bildiği şeyleri beyân edebilen kişiye denir. Bu kökten türemiş olan الشهادة ise kesin bilgi anlamına gelmektedir. Yine bu kökten elde edilmiş olan الشهد ise bal anlamına gelmektedir.³⁰⁹

İstişhâd lûgat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde “*bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek*” anlamında kullanılmaktadır. Misâl ise kuralı açıklamakve anlaşılmasını kolaylaştırmak için getirilir. Bazı kaynaklarda istişhâd yerine ihticâc ve İstidlâl kavramları da kullanılmıştır.³¹⁰

Belâgat ilminde şâhid olarak getirilen örnekler çoğunlukla Arap şiiri ve Kur'an-ı Kerîm'den olsa da Hadisler ve cümlelerle de istişhâd edilmektedir.

Kur'an âyetleri ile istişhâda bakıldığında ülema arasında bir ittifakın olduğu görülmektedir. Bu da Kur'an'ı Kerîm'in lafzının fasîh ve belîğ olmasından kaynaklanmaktadır. Dil âlimleri Kur'an'ı Kerîm'in şâz ve âhâd olan kıraâtlarını da şâhid olarak gösterilebileceğini söylemişlerdir.³¹¹

Hadislerle istişhâd meselesi, hadislerin çoğunluğunun mânâ ile rivayet edilmesi, dil âlimleri arasında tartışılmasına sebep olmuştur. İbn Harûf en-Nahvî, İbn Mâlik et-Tâî gibi dil âlimleri hadislerle istişhâdı caiz görürken aynı zamanda sahâbe ve ehl-i Beytin sözleriyle de istişhâd edilebileceğini söylemişlerdir. Fakat

³⁰⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, II, s.180;

³¹⁰ İsmail Durmuş, “İstişhâd”, **DİA**, İstanbul, 2001, XXIII, s.396

³¹¹ Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, **Hizânetü'l-edeb**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, 1997, Kahire, 4.bs, II, s.9; İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, **el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-izâh 'anhâ**, nşr. Ali en-Necdî Nâsîf, Dâru Sezgîn, Kâhire, 1966-1969, s.32

Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi birçok dilci hadislerle istiṣhâd etmekten çekinmişlerdir. Hadislerle istiṣhâd ile ilgili ihtilâfları detaylı olarak işlemek tezi amacından uzaklaştıracağından bu kadarı ile iktifâ etmek durumundayız.³¹²

Arap şiiri ile istiṣhâd edilmesine bakıldığında dört tabakaya ayrıldığı görülmektedir. Bu tabakalar şöyle sıralanmaktadır:

Birinci tabaka: câhiliyye şâirleri, İmruul kays ve A'sa gibi

İkinci tabaka: Muhadremun, hem câhiliyye hem de İslam döneminde yaşamış olanlar, Hassan ve Lebid gibi

Üçüncü tabaka: kendilerine islamiyyun da denilen mütekaddimunlar, Cerir ve Ferezdak gibi

Dördüncü tabaka: kendilerine muhdesûn da denilen müvelledunlar, Beşşar b. Bürd ve Ebû Nüvâs gibi,

İlk iki tabakada olan şâirlerin şiirleriyle istiṣhâd edilmesinde bir ihtilâf yoktur. Üçüncü tabaka da ise sahîh olana göre onların şiirleriyle istiṣhad edilmesidir. Dördüncü tabakada olan şairlerin şiirleriyle istiṣhad edilmesinin caiz olmadığı her ne kadar ifade edilse de istiṣhad edilebilir diyenler de çıkmıştır. Dil âlimlerinin Arap şâirlerinin şiirleriyle istiṣhâd edilmesi ile ilgili farklı görüşlerini burada zikretmek tezin amacını başka aşacağından bu kadarıyla iktifâ edilmiştir.

Kur'an, hadîs ve Arap şiiri hâricinde cümlelerle istiṣhâd edildiği de görülmektedir.

Nitekim Hâşimî, istiṣhad olarak çoğunluğu Arap şiiri ve Kur'an'ı Kerîm âyetleri getirmekle birlikte cümlelerle de istiṣhâd etmiş; az da olsa hadîslerle de istiṣhâd getirmiştir.

3.4.3.1. Kur'an'ı Kerîm ile İstiṣhâd

Hâşimî'nin şâhid olarak getirdiği Kur'an'ı Kerîm âyetlerinin çoğu, klâsik belâgat kitaplarında şâhid olarak getirilen âyetlerle aynı olduğu yaptığımız

³¹² Detaylı bilgi için bkz. Bağdâdî, **Hizânetü'l-edeb**, II s.9-15; İsmail durmuş, "İstiṣhâd", **DİA** s.396-397

incelemelerde görülmektedir. Müellif konuları işlerken her ne kadar bu konu için şu âyeti şâhid olarak getirdiğini ifade etmese de âyetleri hem şâhid hem de örnek olarak getirmiştir. Esere bakıldığında müellif mukaddime kısmında şâhid olarak sadece bir âyete yer verirken, şâhid olarak getirdiği âyetlerin çoğunluğunun meânî bölümünde olduğu görülmektedir. Daha sonra beyân, bedî‘ve hâtime bölümlerine bakıldığında şahid olarak getirilen âyetlerin sayısında azalma olduğu görülecektir.

Müellif âyet ile şâhid getirirken “ Allah u Teâlâ’nın şu ³¹³ في قوله تعالى sözünde”, ³¹⁴ كقوله تعالى “Allah u Teâlâ’nın şu sözü gibi”, ³¹⁵ نحو “ örnek olarak” جوابا, “ikinci örnek”, ³¹⁷ ومثال الثاني “Allah’ın şu sözüyle cevap veririm”, ³¹⁶ فأجيب بقوله قوله تعالى ³¹⁹ “ Allah u Teâlâ’nın şu sözünün cevap olması için” ve ³¹⁸ “Allah u Teâlânın şu sözü” gibi ifadeleri kullanmıştır.

Hâşimî, âyetleri şâhid olarak getirirken çoğunlukla âyetin tamamını vermemiş istişhâdı ilgilendiren kısmına kitabında yer vermiştir.³²⁰

Hâşimî’nin istişhâd olarak eserinde yer verdiği âyetlerden bazılarına tezde yer vererek âyetleri istişhâd olarak nasıl getirdiğini anlama bakımından faydalı olacaktır.

Birinci Âyet

(وَمَا أَبْرَأُ نَفْسِي إِنْ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ)

“(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder”³²¹

Hâşimî, birinci bâb, ikinci mebhâsta mütekellimin haberi muhâtaba iletme şekli konusunu işlerken tembihât başlığı altında ibtidâî yerine talebî haber getirme konusuna örnek olarak getirmiştir.³²²

³¹³ Hâşimî, Cevâhiru’l-belâga, s.14

³¹⁴ Hâşimî, a.e.,s.59

³¹⁵ Hâşimî, a.e.,s.61

³¹⁶ Hâşimî, a.e.,s.67

³¹⁷ Hâşimî, a.e.,s.137

³¹⁸ Hâşimî, a.e.,s.170

³¹⁹ Hâşimî, a.e.,s.228

³²⁰ Hâşimî, a.e., s.14, 61, 67, 157

³²¹ Yûsuf, 12/63

İkinci Âyet

﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾

“Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.”³²³

Hâşimî, bu âyeti meânî bölümünde yedinci bâb, birinci mebhâs'ta kasrın yolları konusunu işlerken kasrın yollarından olan إنما' ya şahid olarak getirmiştir.³²⁴

Üçüncü Âyet

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ﴾

“Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir.”³²⁵

Hâşimî, Beyân bölümünün birinci bâbının beşinci mebhâsında teşbîh-i temsîli iki kısma ayırmış. Birinci kısmını teşbîh edatının zâhir olarak gelmesi olarak ifade etmiş, istişâd olarak yukarıda verdiğimiz âyeti getirmiştir.³²⁶

Dördüncü Âyet

﴿ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴾

“Rahmân, Arş'a istivâ etmiştir.”³²⁷

Hâşimî, Beyân bölümünün üçüncü bâbında kinâye konusunu ele alırken kinâye ve mecâz'ın farkını ortaya koyabilmek için şahid olarak yukarıda yer verdiğimiz âyeti delil olarak getirmiştir.³²⁸

Beşinci Âyet

﴿ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

³²² Hâşimî, **Cevâhir**, s.67

³²³ Fâtır,35/28

³²⁴ Hâşimî, **Cevâhir**, s.209

³²⁵ Cum'a,62/5

³²⁶ Hâşimî, **Cevâhir**, s.303

³²⁷ Tâhâ, 20/5

³²⁸ Hâşimî, **Cevâhir**, s.390

Hâşimî'nin istişhâd olarak eserinde yer verdiği hadîslerden bazılarına tezde yer vererek hadîsleri istişhâd olarak nasıl getirdiğini anlama bakımından faydalı olacaktır.

Birinci Hadîs

من كذب علي متعمداً فلينبؤاً مقعده من النار

“Kim bilerek bana yalan isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın”³³⁹

Hâşimî, bu hadisi, beyân bölümünde ikinci bâbın on birinci mebhâsında mecâzü’-l Mürsel el-mürekkeb konusunu işlerken mürekkebâtü’l-haberîyye kısmını bitirdikten sonra mürekkebâtü’l-inşâiyye’ye örnek olarak getirmiştir.³⁴⁰

İkinci Hadîs

الخير معقود في نواصيها الخير إلى يوم القيامة

“Atın alnına hayır bağlanmıştır: “(Bu hayır), sevap ve ganimettir. Bu hal kıyamete kadar bakidir.”³⁴¹

Hâşimî, bu hadisi bedî’ bölümünde lafzî cinâsın çeşitlerini işlerken cinâs-ı gayri tammin çeşitlerinden olan mutârref’e örnek olarak getirmiştir.³⁴²

Üçüncü Hadis

إن القلوب لأجناد مجندة بالأذن من ربها تهوى وتأتلف

“Muhakkak ki kalpler Rab’lerinden gelen kulağa istekli ve toplu bir şekilde bir araya gelmiş ordular gibidir. .”

Hâşimî, bu hadisi serîkât-ı şî’riyeye ilhak edilene ‘akd sanatında hadisin şiire dökülmesine örnek olarak getirmiştir.³⁴³ Burada hadisin bir kısmı ve biraz değiştirilmiş şekliyle şiire dökülmüştür. Zira hadisin tamamı ve orijinali الأرواح

³³⁹ Buhârî, “İlim”, 38; Müslim, “et-Tahzîr mine’l-kizb”, 107

³⁴⁰ Hâşimî, **Cevâhir**, s.375

³⁴¹ Buhârî, “Cihâd ve’s-seyr”, 44

³⁴² Hâşimî, **Cevâhir**, s.446

³⁴³ Hâşimî, **Cevâhir**, s.465

’جُنُودٌ مُّجَنَّدَةٌ، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ’dir.³⁴⁴ Yani “İnsanların ruhları, karşılıklı veya karışık olarak biraraya gelmiş, toplanmış cemaatler gibidirler”

Dördüncü Hadis

شاهت الوجوه، وقبح اللع ومن يرجوه

““Dedik ki: Yüzleri çirkinleşsin, kötü de lanetlensin ve onu isteyenler de”³⁴⁵

Hâşimî, Hatime bölümünde İktibâs bölümünü işlerken nesîr sanatında hadisîn nasıl nesrin içerisine dâhil edildiğini göstermek için getirmiştir.³⁴⁶

Beşinci Hadis

لا تعادِ الناس في أوطانهم قلّما يرى غريبُ الوطن
وإذا ما شئت عيشاً بينهم خالق الناس بخلقٍ حسن

“ İnsanlara vatanlarında düşmanlık etme. Çünkü yabancılarına haklarına riâyet azdır.

Şayet onların arasında yaşamak istersen onlara güzel bir ahlak ile davran”³⁴⁷

Hâşimî, iktibâs konusunda şiir sanatında hadisîn nasıl iktibas edildiğini göstermek amacıyla خالق الناس بخلقٍ حسن hadisini istişhâd olarak getirmiştir.³⁴⁸

3.4.3.2.Arap Şiiri ile İstişhâd

Arap şiiri ile istişhâd konusuna daha önceden değinmiştik. Nitekim Hâşimî de klasik belâgat kitapları müelliflerinin çokça istişhâd ettikleri Arap şiirinden çokça şâhid getirmekten geri durmamıştır.

Hâşimî, şiirle istişhâd getirirken من قول أمروا القيس “İmruül Kays’ın şu sözünden³⁴⁹”, “Bişr b. Âvâne’nin aslanı vafettiği şu

³⁴⁴ Buhâri, “Cihâd ve’s-seyr”,202

³⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4:487

³⁴⁶ Hâşimî, **Cevâhir**, s.464

³⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 36:380

³⁴⁸ Hâşimî, **Cevâhir**, s.464

³⁴⁹ Hâşimî, **Cevâhir**, s.12

كقول المتنبي،³⁵² “şu sözünde” في قوله،³⁵¹ “Ferâz dak şöyle dedi” قال الفرزدق،³⁵⁰ sözünde “ Mütenebiinin şu sözü gibi³⁵³، كما في قول الخنساء، “ ve ona örnek olarak zenginliği ve cömertliği öven Nadr b.Cu’be’nin şu sözü”³⁵⁵، كقوله، “şu sözü gibi”³⁵⁶، كقول الشاعر، “şairin şu sözü gibi³⁵⁷، قول الشاعر، “Şairin şu sözü”³⁵⁸، حفة، “Şâirin şu sözünde”³⁶⁰، في قول الشاعر، “şu sözünde olduğu gibi”³⁶¹، كما في قوله، “bununla ilgili şâirin şu sözü”³⁶³، قول بعضهم، “onlardan birisinin şu sözü gibi”³⁶⁴، gibi ifadeler kullanmıştır.

Hâşimî’nin istişhâd olarak eserinde yer verdiği Arap şiirinden bazılarını tezde yer vererek Arap şiirini istişhâd olarak nasıl getirdiğini anlama bakımından faydalı olacaktır.

Birinci Beyit

غدايره مستشزرات إلى العلا
تضل العقاص في مثنى ومرسل

“onun saç bağı yukarıya doğru bükülmüştü. Kordelaları da örgülü ve ayrık saçları arasında kayboluyordu.”

³⁵⁰ Hâşimî, a.e.,s.15

³⁵¹ Hâşimî, a.e.,s.18

³⁵² Hâşimî a.e.,s.29

³⁵³ Hâşimî a.e.,s.30

³⁵⁴ Hâşimî a.e.,s.32

³⁵⁵ Hâşimî, a.e.,s.80

³⁵⁶ Hâşimî, a.e.,s.115

³⁵⁷ Hâşimî, a.e.,s.118

³⁵⁸ Hâşimî, a.e.,s.119

³⁵⁹ Hâşimî, a.e.,s.260

³⁶⁰ Hâşimî, a.e.,s.292

³⁶¹ Hâşimî, a.e.,s.298

³⁶² Hâşimî, a.e.,s.355

³⁶³ Hâşimî, a.e.,s.331

³⁶⁴ Hâşimî, a.e.,s.393

Hâşimî, İmruul Kays’a ait olan bu beyti mukaddime bölümünde kelimenin fesâheti konusunu işlerken önce kelimedeki fesâheti iki kısma ayırmış daha sonra hafifun fi’s-sikal kısmına şahîd olarak bu beyti getirmiştir.³⁶⁵

İkinci Beyit

كم عاقلٍ أعيت مذاهبه وجاهلٍ تلقاه مرزوقا
هذا الذي ترك الأوهام حائرة وصير العالم النحرير زنديقا

“ Nice akıllı kişiyi yolundan şaşmış ve nice cahil kişiyi rızıklandırılmış şekilde bulursun.

Şüphesiz bu, vehim sahiplerini şaşkına çevirmiştir. Ve takvalı âlimi de zındık kılmıştır.”

Hâşimî, bu beyiti meânî bölümünün üçüncü bâbının beşinci mebhâsında müsned-i ileyhın ism-i işâret olarak gelmesi konusunda acayip bir şeyin izhârı için şahîd olarak getirmiştir.³⁶⁶

Üçüncü Beyit

له هممٌ لا مُنتهى لكبارها وهمته الصغرى أجلُّ من الدهر
له راحة لو أنَّ معشار جودها على البرِّ كان البرُّ أندى من البحر

“ onun çok büyük arzuları vardır. Onun en küçük arzusu dünyadan daha büyüktür.

Onun bir avucu var, şayet cömertliğinin onda birini karaya bahşetseydi kara denizden daha cömert olurdu.”

Hâşimî, bu beyiti meânî bölümünün dördüncü bâbının üçüncü mebhâsında Müsnedin takdim ve tehir konusunu işlerken müsnedin takdim edilmesinin

³⁶⁵ Hâşimî, **Cevâhir**, s.12

³⁶⁶ Hâşimî, **Cevâhir**, s.147

sebeplerinden biri olarak kelimenin sıfat değil haber için geldiğinin farkına varılmasını sağlamak için şâhid getirmiştir.³⁶⁷

Dördüncü Beyit

لَيْلٍ وَبَدْرٍ وَغَصْنٍ شَعْرٍ وَوَجْهٍ وَقَدْ
خَمِرٌ وَدُرٌّ وَوَرْدٍ رَيْقٍ وَتَغَرٌّ وَخَدٌّ

“ Gece, dolunay, saç dalı, yüz ve boyu

İçki, inci, parlayanın gülü, ağız ve yanak gibidir. ”

Hâşimî, bu beyiti beyân bölümünün birinci bâbının üçüncü mebhâsında Teşbihin taraflarının sayı bakımından kısımlara ayrılması konusunu işlerken Teşbih-i Melfufa şâhid olarak getirmiştir.³⁶⁸

Beşinci Beyit

أَنْتَ نَجْمٌ فِي رَفْعَةٍ وَضِيَاءٌ
تَجْتَلِيكَ الْعَيُونُ شَرْقًا وَغَرْبًا

“ Sen yücelikte ve parlamada yıldızsın, seni doğudaki ve batıdaki gözler temaşa eder. ”

Hâşimî, bu beyiti beyan bölümünün ikinci bâbının yedinci mebhâsında teşbihin edatı bakımından ayrılması konusunu işlerken Teşbihi müekkekte şâhid olarak getirmiştir.³⁶⁹

3.5.Hâşimî'nin Cevâhiru'l-Belâga Eserindeki Görüşleri

3.5.1.Tenâfuru'l-hurûf

Tenâfuru'l-hurûf, mahreçleri aynı veya yakın olan harflerin peşpeşe gelmesiyle oluşan telaffuzunun zorlaşması ve ses uyumsuzluğudur.³⁷⁰ Klasik eserlere bakıldığında Tenâfuru'l-hurûf'un mahreçlerin aynı veyahut birbirine yakın olmasından dolayı olduğu ifade edilmektedir.³⁷¹ Hâşimî, bunu kabul etmekle birlikte her zaman bu şekilde olmadığını söylemektedir. Hâşimî, mahreçleri

³⁶⁷ Hâşimî, **Cevâhir**, s.177

³⁶⁸ Hâşimî, **Cevâhir**, s.288

³⁶⁹ Hâşimî, **Cevâhir**, s.308

³⁷⁰ Ali Bulut, **Belâgat: Meânî-Beyân- Bedî'**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017,7.bs,36

³⁷¹ Kazvînî, **Îzâh**, 10; Teftâzânî, **Mutavvel**, 140

birbirine yakın olmasına rağmen “بفمي” kelimesinin telaffuzunda zorluk olmadığını, mahreçleri birbirine uzak olan “ملع” kelimesinin telaffuzunda zorluk olduğuna dikkat çekmektedir.³⁷²

3.5.2.Muhâlefetü’l-kıyas

Muhâlefetü’l-kıyas, kelimenin şekil ve türemeleriyle ilgilenen sarf ilminin koyduğu kurallara aykırı gelmesidir.³⁷³ Hâşimî, bunu kabul etmekle birlikte, Muhâlefetü’l-kıyas konusunu biraz daha detaylandırmaktadır. Zira o, sarf âlimlerinin kurallara aykırı olarak gelen kelimelerin de Muhâlefetü’l-kıyas dışında tutulduğunu ifade etmektedir. Örneğin “يأبى - أبى” fiilinin kıyas olarak aynu’l-fiilinin kesreli gelmesi gerekirken fethalı geldiğini ifade etmiş ve bunun kıyasa aykırı gelmesine rağmen fasîh olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁴

3.5.3.Kesretu’t-tekrâr ve Tetâbuû’l-izâfât

Kesretu’t-tekrâr, bir lafzın ister isim, ister harf, istere de fiil olsun gereksiz yere uzatılması iken³⁷⁵ tetâbuû’l-izâfât ise ifadede iç içe geçmiş isim tamlamalarının dile ağır gelip telaffuzu zorlaştırmasıdır.³⁷⁶

Klasik eserlerde kelâmın fesâhetini bozan unsurlardan sayılan bu iki kusur قيل siğasıyla³⁷⁷ ifade edilirken Hâşimî, önce kesretü’t-tekrâr ve tetâbuû’l-izâfâtı kelâmı fesâhatı bozan kusurlardan saymış, daha sonra ise Kur’ân’da var olduğunu ifade ederek tenâfur kusurundan ayırdıklarını söylemiştir. Hâşimî buna delil olarak,﴿ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَّرِيَا ﴾ âyetini³⁷⁹ getirmektedir. Hâşimî, iki isim tamlamasının peş peşe gelmesini tekrar olduğu söyleyip bunun fesâheti ihlâl etmediğini, lâkin ikiden daha fazla olması hâlinde kesret olduğunu dile getirip bunun fesâheti ihlâl ettiğini söylemektedir.³⁸⁰

³⁷²Hâşimî, *Cevâhir*, 12; İbnü’l-Esîr, *el-Meselü’s-sâir*,159

³⁷³ Hikmet Akdemir, *Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî*, Nizamiye Akademi, Şanlıurfa, 2016, s.23

³⁷⁴ Hâşimî, *Cevâhir*, 15

³⁷⁵ Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2015,269

³⁷⁶ Bulut, *a.e.*,461

³⁷⁷ Kazvîni, *İzâh*, 14; Telhis,8; Teftâzânî, *Mutavvel*, 151

³⁷⁸ Şems, 91/7

³⁷⁹ M

³⁸⁰ Hâşimî, *Cevâhir*,29,33

3.5.4. İnşâu't-talebînin Arz ve Tahdîd İfade Edişi

Hâşimî, İnşâu't-talebî'nin çeşitlerinin emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ olduklarını ifade ettikten sonra dipnotta inşâu't-talebî'nin arz ve tahdîd ile de olabileceğini söylemektedir.³⁸¹ Fakat Hâşimî, belâgatçıların arz ve tahdîdi İstifhâm ve Temennî'den mütevellid olduğunu dile getirmektedir. İstifhâm'a örnek olarak لاّ lafzı olduğunu; temenniye örnek olarak ise هلا ve لاّ olduklarını ifade etmektedir.³⁸²

3.5.5. Za'fu't-te'lif Meselesi

Za'fu't-te'lif bilindiği gibi kelâmda fesâhetin kusurlarından bir tanesi olarak kabul edilmektedir.³⁸³ Hâşimî, Za'fu't-te'lif'in meşhur olarak kabul edilen görüşten, bazı âlimlerin yer verdiği görüşe dönülmesi olarak ifade etmektedir. Fakat Hâşimî, bütün âlimlerin ittifak ettiği bir kuralın aksine olduğunda ise Za'fu't-te'lif'in olup olmadığına bakılmaksızın fâsid olduğunu ifade etmektedir.³⁸⁴

3.5.6. Te'kid'in Hükümü Pekiştirmesi

Hâşimî, mütekellimin haberi muhâtaba nasıl vermesi gerektiğiyle ilgili meseleden bahsederken muhâtabın mütereddid olması durumunda haberin te'kidli getirilebileceğini ifade ettikten sonra dipnotta bu te'kidin ne müsnedün ileyihi ne de müsnedi te'kid etmek için getirilmediğini sadece hükümü te'kid etmek için getirildiğini ifade etmektedir.³⁸⁵

3.5.7. هل'in Menfî Gelmeşi

Bilindiği üzere “هل” istifhâm edatlarından olup sadece tasdik için gelmektedir. Hâşimî, هل'in gelmediği yerleri sıralarken cümle menfî olduğu durumu da ifade etmektedir. Daha sonra dipnotta buna sebep olarak هل'in aslında

³⁸¹ Hâşimî, *Cevâhir*, 84

³⁸² Sekkâkî, *Miftâh*, 418

³⁸³ Kazvîni, *Telhis*, 7; Teftâzânî, *Mutavvel*, 145

³⁸⁴ Hâşimî, *Cevâhir*, 30

³⁸⁵ Hâşimî, *Cevâhir*, 65

قد manasında olduğunu ifade etmektedir. Nasıl ki قد menfî cümleinin başına gelmiyorsa هل'in de gelemeyeceğini ifade etmektedir.³⁸⁶

3.5.8.İnkârın Olumlu Cümlede Gelişi

Hâşimî, İnşâ-i talebî çeşitlerinden istifhâm konusunu işlerken istifhâm edatlarının kendi anlamlarının dışında kullanımına örnekler vermiştir. Bu kullanımdan biri “ إ ” (hemze)nin mecâzî anlamlarından birisinin de inkâr olduğunu ifade ettikten sonra dipnotta inkârın olumlu cümlede kullanıldığında cümleyi anlam açısından olumsuz yaptığını ifade ederken; olumsuz cümlede kullanıldığında cümleyi anlam açısından olumluya döndürdüğünü ifade etmektedir.³⁸⁷

3.5.9.Her mecâz Kelimenin Hakikî Anlamının Olmayışı

Hâşimî, beyân bölümünün mecâz bâbında mecâzın belâgattaki öneminden bahsettikten sonra dipnotta insanların tanışma ve birbirini tanımaları için kendilerine delâlet eden isimlere muhtaç olduklarını ve bunun zaruri olduğunu ifade etmektedir. İsim bir musemmâ için va'z edildiğinde onun hakikî anlamı olur. Fakat bu isim va'z edildiği musemmâ dışında başka bir şeye nakledildiğinde artık mecâz anlamını alır. Hâşimî, her mecâz'ın hakikî anlamının kullanılmadığını ifade etmekte, örnek olarak da “ الرحمن ” isminin mecâz olarak nimet veren anlamında olduğunun fakat yumuşak kalpli olan hakikî anlamının kullanılmadığını ifade etmektedir.

3.6.Hâşimî'nin Cevâhir'de Yer Verdiği Farklı Görüşler

3.6.1.Fesâhat ve Belâgatın Birbiri Yerine Kullanılıp Kullanılmama Meselesi

Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga* eserinin mukaddime kısmına geçmeden önce Temhîd kısmında fesâhat ve belâgat kavramlarına yer vermiş; fesâhatin lafızda olacağını, belâgatın ise lafızla beraber manada da olduğunu belirttikten sonra

³⁸⁶ Hâşimî, *Cevâhir*, 100

³⁸⁷ Hâşimî, *Cevâhir*, 102

klasik belâgat âlimlerinin fesâhat ve belâgat hakkındaki düşüncelerine ise dipnotta yer vermiştir. Dipnotta Cürcânî'nin fesâhat ve belâgatın aynı eşanlamlı kelimeler olduğunu dolayısıyla birbirinin yerine kullanıldığını söylediğini ifade ederken³⁸⁸, el-Askerî'nin ise asılları farklı olsa da fesâhat ve belâgatın manalarının aynı olduğunu ifade etmektedir³⁸⁹. Fesâhat ve belâgat kavramlarının aynı anlamda olduğunu ifade eden bir diğer kişi Cevherî olmuştur.³⁹⁰ Görüldüğü gibi fesâhat ve belâgat ile ilgili ilk dönemlerde birbirinin yerine kullanıldığı ile ilgili ifadeler varken Sekkâkî ve Kazvînî'ye³⁹¹ bakıldığında fesâhat ve belâgatın tanımları birbirinden tamamen ayrıldığı görülmektedir.

3.6.2.Fiilin Takyîd Edilmesi

Hâşimî, meânî ilminin beşinci bâb olan mutlâk-takyîd'de takyîdin şartla oluşu konusunu işledikten sonra dipnotta Sekkâkî'nin fiilin şartla takyîd edilebileceği görüşüne yer veriyor. Sekkâkî'ye göre fiil bazı durumlardan dolayı şartla takyîd edilebilir, bu da takyîd edilen fiilin haber ve inşâ cümlesi olmasını gerektirmektedir. Haber cümlesine örnek olarak “إن جئتني فأكرمك” yani “senin gelmenden dolayı sana ikram ediyorum” burada ikram etmeyi muhatabın gelmesine kayıtlamıştır. İnşâ cümlesine örnek ise “إن جاءك فأكرمه” yani “geldiği vakit ona ikram et” burada da aynı şekilde ikram etmeyi bir zamana kayıtlamaktadır.³⁹²

3.6.3.İstiâre-i Mekniyye Konusunda Mezhep Farklılıkları

Nitekim İstiâre-i mekniyye konusunda belâgatçılar arasında farklılıklar olagelmıştır. Hâşimî de Cevâhir'de bu görüşlere yer vermiştir. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:³⁹³

³⁸⁸ Cürcânî, **Delâilü'l-İcâz**, s.38

³⁸⁹ el-Askerî, **Kitâbu's-Sinâateyn**, s.14

³⁹⁰ Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh**, thk. Ahmed Abdu'l-Gaffâr Attâr, nşr. Dâru'l-İlm lil-melâyîn, Beyrut, 1987, 4.bs, IV,s.1316

³⁹¹ Sekkâkî, **Miftâhu'l-'ulûm**, s526. ; Kazvînî, **Telhîs**, s.6

³⁹² Hâşimî, **Cevâhir**,190; Sekkâkî, **Miftâh**, 346

³⁹³ Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**,s.350-351

1- Kelâm'da sadece müşebbeh lafzı zikredilip, müşebbeh bih hazfedilirse ve müşebbih bih'in lazımı zikredilirse, burada istiâre mekniyye olur. Bu görüş Selef âlimlerine ve Zemâhşeri'ye aittir.

2- İstiâre Mekniyye müşebbeh lafızdır. Burada müşebbeh ve müşebbeh bih'in aynı oluşu iddiası vardır. أظفار المنية نشبت بفلان cümlesinde المنية kelimesinin iki ferdi vardır. Birincisi, hakikî olan ölüm; ikincisi ise iddiaî olan yırtıcılık anlamıdır. Çünkü أظفار karinesi المنية 'ye yırtıcılık anlamı katmaktadır. Bu görüş Sekkâkî'ye aittir.³⁹⁴

3- İstiâre Mekniyye müşebbeh dışında erkânlarının olmadığı teşbihtir. Ve böylesi bir teşbihte müşebbeh bih'e delâlet eden müşebbeh bih'in lazımı vardır. Bu görüş ise Kazvîni'ye aittir.³⁹⁵

Metin kısmında birinci görüşü ele alıp diğer iki görüşü dipnotta verdiği için Hâşimî, Zemahşerî ve Selef'in görüşünü kabul ettiğini söyleyebiliriz.

3.6.4. Tahyîliyye Konusunda Ayrılıklar

Tahyiliyye konusunda Hâşimî, şu görüşlere yer vermiştir:³⁹⁶

1- Mekniyye'nin bütün karineleri hakiki anlamda kullanılmıştır. Mecaz olarak kullanımı ise sadece yine kendisi için başkasını ispatta kullanılır. Buna İstiâre tahyiliyye denir. İstiâre Mekniyye ile tahyiliyye birbirlerini gerektiren şeylerdir. Ve istiâre tahyiliyye aklî mecazdandır. Bu Selef ve Kazvîni'ye ait görüştür.³⁹⁷

2- Mekniyye'nin karinesi bazen tahyiliyye olur. Yani vehmi bir şeyin istiâre olur. أظفار المنية de olduğu gibi. Bazen de tahkikiyye olur. Yani gerçek bir şeyi istiâresidir. ابلعي مائك de olduğu gibi. bazen ³⁹⁸ } hakiki olur أنبت الربيع البقل de olduğu gibi. Tahyiliyye ile mekniyye

³⁹⁴ Sekkâkî, **Miftâhu'l-'ulûm**, s.487

³⁹⁵ Kazvîni, **Telhîs**, s.79

³⁹⁶ Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s.353

³⁹⁷ Kazvîni, **Telhîs**, s.82

³⁹⁸ Hûd, 11/44

birbirini gerektirmez. Yani birisi varsa diğeri yoktur. Bu Sekkâkî'ye ait bir görüştür.³⁹⁹

3- Bazen musarraha tahkikiye bazen de tahyiliyye olur. Bu görüş Zemahşeri'ye aittir.

4- Semarkandi ise Zemahşeri gibi düşünür. Fakat aralarındaki fark Zemahşeri'de Şuyu' – yokluk iken Semerkandi'de imkân-yokluktur.

³⁹⁹ Sekkâkî, **Miftâhu'l-'ulûm**,s.487

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cevâhîru'l-belâga eserinin incelenmesiyle ilgili şu sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır:

Eserin yazıldığı döneme bakıldığında modern Mısır'da belâgat ilminin yenilemesi çabasına girilmiş ve bununla ilgili ekoller ortaya çıkmıştır. Bunlardan Yenilikçi-Modern ekolün temsilcileri belâgat ile ilgili yapmak istedikleri değişikliklerin nedenlerini ve belâgata nasıl bir yön vereceklerini eserlerinde ifade etmeye çalışmışlardır. Bu konuda en çok çaba sarf eden kişi Emîn el-Hûlî olmuştur. Fakat bu ekolün temsilcilerinin görüşleri sadece teoride kalmış, pratiğe dökülememiştir. Bir diğeri olan Klâsik-Gelenekçi ekolün temsilcilerinin amacı, belâgata yeni bir veçhe vermek olmadığı, daha çok belâgatı klâsik usûlden ayırmadan belâgat öğrenimini kolaylaştırma olduğu görülmüştür. Zira bu ekolün temsilcilerinin belâgatı yenileme düşüncülerinin olmadığı eserlerinden anlaşılmaktadır.

Klâsik ekolün temsillerinin te'lif ettikleri eserlere bakıldığında bu eserlerin hiçbirinde belâgat ilminde bir değişiklik yapılmadığı görülmüştür. Daha çok bu ekolün temsilcileri belâgat ilimlerini, basitleştirme ve sadeleştirme çabaları olduğu görülmüştür.

Cevâhîru'l-belâga eserinin müellifi Ahmed Hâşimî, her ne kadar günümüze yakın bir zaman diliminde yaşamış olsa da müellif hakkında yeterli bilgiye ulaşılammıştır. Müellifin hayatını ele alan eserlerin içerdiği bilgilerin birbirini tekrar mahiyetinde olduğu görülmüştür.

Modern Mısır döneminde kaleme alınmış olan *Cevâhîru'l-belâga* eserinin gerek belâgat ilimlerini sıralama yöntemi gerekse belâgatı işleyiş tarzı ve konu dizilimi, Kazvî'nin *Telhîs*'i ile *Telhîs* üzerine yazılan şerhlerle benzerlik arzettiği tespit edilmiştir.

Cevâhîru'l-belâga eserinin muhteva bakımından klâsik dönemde ve kendi döneminde yazılan eserlerle olan benzer ve farklı yönleri tezde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Cevâhîrî'l-belâga'nın kendisinden sonra kaleme alınan '*Ulûmu'l-belâga* ve *Belâgatü'l-vâzîha* gibi eserleri etkilediği görülmüştür.

Cevâhîrî'l-belâga'nın kaynakları bölümünde Hâşimî'nin hangi eserlerden hangi yönden etkilendiği ifade edilmiştir.

Eserin metin kısmında belâgat konuları daha çok öz şekilde ifade edilmiş, dipnotta ise konular genişçe anlatıldığı görülmüştür. Aynı zamanda metin kısmında geçen garîb kelimelerin açıklamalarına da dipnotta yer verilmiştir.

Hâşimî'nin eserinde belâgat ile ilgili tartışmalara çokça girmedeği saptanmıştır. Sadece belâgat ile ilgili birkaç meselenin tartışmalarına dipnotta yer vermiştir. Hâşimî, belâgat konuları ile ilgili çoğunlukla görüş beyân etmekten kaçınmış, sadece birkaç konu ile ilgili görüşünü ifade etmiştir. Söz konusu bu ihtilâf ve görüşlere tezimizde yer verilmiştir.

Hâşimî'nin eseri, genel olarak kendi döneminde belâgat ilmini sevdirmeye ve ona teşvik etme amacı olduğu bârızdır. Eserin, belâgat ile ilgili bütün meselelere girmeyişi, ders amacıyla yazıldığı kaygısı taşıdığı anlaşılmaktadır.

Eserin en önemli özelliği, belâgat alanında bir sözlük özelliği taşımasıdır. Zira belâgatta geçen kelimelerin dipnotta açıklamalarına yer verilmiş ve kavramların belâgatla hangi yönden ilişkili olduğuna dikkat çekilmiştir.

Birçok kez basılması, esere verilen değerin bir göstergesidir. Kendi döneminde yazılan *el-Belâgatü'l-vâzîha* eseri ile değerlendirecek olursak eserin *el-Belâgatü'l-vâzîha*'dan daha kapsamlı olduğu görülecektir. Zira *Cevâhîr*, belâgatın bütün konuları ele almayı hedeflemiştir. Aynı zamanda eser, *Telhîs*'in bir şerhi olarak düşünülebilir.

Son olarak belâgat alanında kendini geliştirmek isteyenler için belli bir belâgat temelinden sonra bu eseri okumaları gerektiğini düşünüyorum.

KAYNAKÇA

‘Abdulmecîd, Cemîl:	el-Bedi’ beyne’l-belâgati’l-Arabiyye ve’l-lisaniyyâti’l-nassiyye , İskenderiyye,1998
‘Abdulmuttalib, Muhammed:	el-Belâga ve’l-üslubiyye , ed.Muhammed Ali Mekkî, nşr. Mektebetü Lübnan,Dâru’n-nûbar, Kâhire,1994
‘Abdulmuttalib, Muhammed:	el-Belâgatü’l-Arabiyye kırâatü’n uhrâ , nşr.eş-Şerîketü’l-Mısriyyetü’l-Arabiyye, Dâru’n-nûbari Kâhire,2.bs,2007
Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî:	el-Müsned ,thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri, ed. Abdullah b.Abdulmuhsîn et-Turkî, nşr.Müessesetü’r-risâle, yy,2001
Akdemir, Hikmet:	Belâgat: Meânî-Beyân-Bedî’ , Nizamiye Akademi, 2016,Şanlıurfa
Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl:	Kitâbu’s-sinâ’ateyn , thk. Müfid Kamîha, Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, Beyrut,2008

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî:	Şerhu't-Telhîs , thk.Muhammed Mustafâ Ramadan Sûfiye, Trablus,1983
Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd:	Hizânetü'l-edeb , thk.Abdusselâm Muhammed Hârûn,1997,Kahire,4.bs
Benli, Ali:	“Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı”, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi , 2015, İstanbul, (183-195)
Betâhir, Ben İsa:	İşkâliyetü tecdîdi'l-belâgati'l-Arabiyye(Rü'yetü fi'l-menhec ve terâikî et-ta'lim: el-Mihverü'r-râbî ',ty,yy,(35-77)
Beyâtî, Senâe Hâmîdî:	Nahve menhecın cedîdin fi'l-belâga ve'n-nakdi: dirâsetun ve tatbîkun , Menşûrâtu câmiati Tunus, Bingâzi,1998
Bolelli, Nusrettin:	Belâgat(Beyân-Meânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı) , Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul,2017,12b.s
Bolelli, Nusrettin:	Belâgat Tarihi , Rağbet, İstanbul,2018,

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-Buhârî:	el-Câmi‘ u’s-sahîh , thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nâsir, Dâru tavkî’n-necât, yy, h.1422
Bulut, Ali:	Belâgat: Meânî-Beyân- Bedî‘ , İFAV Yayınları, İstanbul, 2017,7.bs
Bulut, Ali:	Belâgat Terimleri Sözlüğü , İFAV Yayınları, İstanbul, 2015
Cârîm, Alî – Emîn, Mustafa:	el-Belâğatü’l-vâzıha , el-Mektebetü’l-tevfikiyye, Kâhire,2015,3.bs
Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî:	es-Sıhâh , thk.Ahmed Abdu’l-Gaffâr Attâr,nşr.Dâru’l- ilim lil- melâyîn,Beyrut, 1987, 4.bs,IV
Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed:	Delâ’ilü’l-i‘ câz , Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Beyrut,1971
Çalışkan, Adem:	“Üslup ve Üslupbilim üzerine -1: İlk Belirlemeler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi VII, sayı:34, (29- 52)
Demirayak Kenan:	Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi , ed.Sultan Şimşek- İlknur Emekli, İstanbul, Aralık 2016

ed-Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe:	Hâşiye ‘alâ şerhi’t-Telhîs , Thk. Abdulhamîd el-Hindavî, el-Mektebetü’l-‘asriyye, Beyrut, ty
Durmuş, İsmail :	“Cârim, Ali”, DİA , İstanbul, 2016 EK-1. Cild, (250-252)
Durmuş, İsmail :	“İstişhâd”, DİA , İstanbul, 2001, XXIII, (396-397)
Fadl, Salâh:	İlmü’l-üslûb: mebâdiuhu ve icrâatuhu , Dâru’ş-şurûk, Kâhire, 1997
Fazlıoğlu, Şükran:	Zeyyât, Ahmed Hasan, DİA , İstanbul, 2013, XLIV (385-386)
Ferec, Alî:	Tekvînü’l-belâga: kırâetü’n uhrâ ve menhecün muktereh , Dâru’l-Mustafa lihyâi’t-turâs, İran, 1999
Fevzî, Salih, Eşref:	Şuyûhu’l-Ezher , eş-Şeriketü’l-Arabiyyetü li’n-neşri ve’t-tevzî’, yy, ty,
Halil İbrahim:	el-Üslûbiyye ve nazariyyetün-nas , el-Müessetü’l-Arabiyye Li’d-dirâsâtün ve’n-neşr, Beyrut, 1997

Hasan Taşdelen:	“Belâgat İlmi ve Tarihi”, İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler , ed. İsmail Güler, İsam Yayınları,2015,s.219
Haşimi, Ahmed:	İnşâü’l-mükâtebetü’l-‘asriyye ve’l murâselâtü’l-Arabiyye , yy,ty
Haşimi, Ahmed:	Muhtaru’l-ehadisi’n-Nebeviyye ve’l-hikemi’l-Muhammediyye , Daru’l Hazm, Beyrut, 2008
Haşimi, Ahmed:	es-Sihru’l-halâl fî’l-hikemi ve’l-emsâl , Beyrut, ty
Haşimi, Ahmed:	Üslûbu’l-hakîm fî menheci’l-inşâi’l-kavîm , yy, ty,2.bs
Haşimi, Ahmed:	Cevâhiru’l-belâga fî’l-meâni ve’l-beyân ve’l-bedî , thk: eş-Şirbînî Şerîde, Dâru’l-hadîs, Kahire, 2013
Haşimi, Ahmed:	Cevâhiru’l-edeb fî’s sînâati lugati’l-Arab , thk: Akademisyenlerden bir komisyon, Müessetü’l meârif, Beyrut, ty
Haşimi, Ahmed:	Cevâhiru’l-belâga fî’l-meâni ve’l-beyan ve’l-bedî , thk: Yûsuf esSumaylî, Mektebetü’l-‘asriyye, Beyrut, ty

Haşimi, Ahmed:	Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meâni ve'l-beyan ve'l-bedî' , Matbâatü's-saâde, Kahir3.bs, yy, ty
Haşimi, Ahmed:	el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lügati'l-Arabiyye , Dâru'l-kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, ty
Haşimi, Ahmed:	el-Müfredü'l-'alem fî resmi'l-kalem ,thk. Muhammed Ahmed Kasım, Mektebetü'l-'asriyye,Beyrut,2002
Haşimi, Ahmed:	es-Saâdetü'l-ebediyye fi'd-diyaneti'l-İslamiyye , Matbaâtü's- saâde, Mısır,1907
Haşimi, Ahmed:	Mizanü'z-zeheb fî snâati şî'ri'l arab , thk. Hüsna Abdulcelîl Yusuf, Mektebetü'l âdâb, Kahire, 1997
Haşimi, Ahmed:	Mîzânüz-zeheb fî snâati şî'ri'l-Arab , thk. 'Alâuddîn Atiyye, Mektebetü dâri'l-beyrûtî, 2006
Haşimi, Ahmed:	Sultanu'l-ğaram hubbun ve aşkun ve heyam , nşr.Daru'l- âfaki'l-Arabiyye, yy,2003

Hûlî, Emîn:	Fennu'l-kavl , Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire,1996
Hûlî, Emîn:	Menâhicü tecdîdin fi'n-nahvi ve'l-belâga ve't-tefsir ve'l-edeb , Dâru'l-mârifet, Kahire, 1961
İd, Muhammed:	Kadâyâ muâsıra fi'd-dirâsâti'l-lugâviyye ve'l-edebîyye , Âlumu'l-kutub, Kâhire,1989
İbn Bessâm eş-Şenterînî:	ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîre ,thk.İhsan Abbas, Dâru's-sekâfe, Beyrut,1997
İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî:	el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât ve'l-izâh fî'lhâ , nşr. Ali en-Necdî Nâsîf, Dâru Sezgîn, Kâhire, 1966-1969
İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî:	eş-Şi'r ve's-su'arâ , Dâru'l-hadis, Kahire,2002
İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî:	Lisânü'l- Arab , Dâru'l-fikir, Beyrut,2015

el-Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdulgaffâr	el-Fevâ'idü'l-ğıyâssiyye , Thk.Âşık Huseyn,Dâru'l-kutubi'l- Mısri, Kâhire,1991
İnce, Mustafa Mukadder:	"Ahmed el-Haşimi ve el-Kavaidü'l-esâsiyye li lugati'l- Arabiyye adlı eseri"(yayımlanmamış tez), Antalya,2015
İyâd,Şükrî Muhammed:	"İtticâhâtü'l-bahsi'l-üslûbî" , Asdîkâü'l-kitâb,Kâhire,1999,III
Karaman, Hayreddin:	"Efganî, Cemaleddin", DİA , İstanbul, 1994, X, (456-466)
Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el- Kazvînî eş-Şâfiî:	Telhîsu'l-Miftâh , thk.Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l- ilmiyye,Beyrut, 2009,2.bs
Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el- Kazvînî eş-Şâfiî:	el-Îzâh (li-muhtaşari Telhîşi'l-Miftâh) , thk Muhammed Abdulkadir el-Fâdilî, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut,2013

Kehhâle,Ömer b.Rıza b.Muhammed Ragıp b. Abdülganî:	Mu'cemü'l-mü'ellifin ,Mektebetü'l-müsenna, Beyrut, ty
Kılıç, Hulusi:	"Ahmed el-Hâşimî", DİA ; İstanbul, 1989, II, (89)

Kılıç, Hulusi:	“Belâgat”, DİA , İstanbul,1992,V, (380-383)
Kılıç, Hulusi:	“Hûlî, Emîn”, DİA , İstanbul,1998, XVIII, (339-340)
Kırkız, Mustafa:	Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları , Beyan Yayınları,2014
Kızıklı, Zafer:	“Sibeveyhi’nin “el-Kitâb”ında Belâgat İlminin Temelleri”, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi ,2006,VI, sayı:23 (49-60)
Maslûh, Sâ’d:	fi’l-Belâgati’l-Arabiyye ve’l-üslûbâtî’l-lisâniyye Âfâkun-Cedîdetün , nşr.Meclisü’n-Neşri’l-İlmî, Kuveyt, 2003
Matlûb, Ahmed:	el-Kazvînî ve şurûhu’t-Telhîs , Mektebetu’n-nahda, Bağdat,1976
Mâzîn el-Mübârek:	el-Mûcez fi târihi’l-belâga , Dâru’l-fikir, Beyrut,1999
Mersafî, Hüseyîn b.Ahmed:	el-Vesîletü’l-edebiyye , Kahire, h.1292 II, (tahkik edilmemiş)
	Mevsuâtü’l-a’lami’l-ûlema ve’l-ûdebai’l-Arabiyyi’l-Müslimin , Beyrut,2004

Muhammed, Neval Câsim:	“Cuhudü Üstâd Emîn el-Hûlî fî tecdîdî'l- belâgati'l-Arabiyye”, Mecelletü külliyyeti't-terbiyyeti'l esâsiyye , Irak,2013,sayı:14, (423-435)
Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî:	el-Câmi' u's-sahîh , Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y
Nedâ, Münîr Muhammed Halîl:	et-Tecdîd fî ûlûmu'l-belâga fî asri'l-hadîs , yy., ty
en-Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî:	Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb ,nşr.Dâru'l-kutub ve'l-vesâiki'l-kavmiyye, Kahire,h.1453, VII
Öz, Mustafa:	“Müeyyed-billâh, Yahyâ b. Hamza”, DİA , İstanbul, 2006, XXXI, (483-484)
Öz, Mustafa:	“Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, DİA , İstanbul,.2007,XXXIII, (304-306)
Özdoğan, Mehmet Akif:	“Klâsik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu”, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi ,2005, (65-106)
Özdoğan, Mehmet Akif:	“Belâgatın sistematize edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvinî'nin rolü”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II ,2012, say:4, (97-106)

Özel, Ahmet:	“Râfī Abdulkâdir b. Mustafa”, DİA , İstanbul, 2007, XXXIV, (394)
Özervarlı, Mehmet Sait:	“Muhammed Abduh”, DİA , İstanbul, 2005, XXX, (482-487)
Sadgrove, Philip Charles :	“Mersâfī”, DİA , XXIX, (211-212)
Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî:	Miftâhu’l- ‘ulûm , Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Dâru’l- kutubi’l-ilmiyye, Beyrut, 1971
Serkîs, Yûsuf el-Bân:	Mu‘cemü’l-matbûâtî’l-Arabiyyeti ve’l-muarrabeti , Matbaâtü’s-Serkîs, Mısır, 1928
Şâyib, Ahmed:	el-Üslûb: dirâse belâgiyye tahlîliyye li-üsûli’l-esâlîbi’l- edebiyye , Mektebetün li-nahdati’l-Misriyye, Kâhire, 1991, 8.bs
Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el- Herevî el-Horâsânî:	el-Muṭavvel fi’l-me‘ânî ve’l-beyân (Şerḥu Telḥîṣi’l-Miftâḥ, eş-Şerḥu’l-muṭavvel, el-Muṭavvel şerḥu Telḥîṣi Miftâḥi’l- ‘ulûm) , Thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, Beyrut, 2013, 3.bs

Ûmrî, Muhammed:	el-Belâgatü'l-Arabiyye: el-usûl ve'l-imtidât ,nşr.Muhammed Vakîdî, İfrikya eş-Şerk, Beyrut,1999
Yahyâ b. Hamza, Ebû İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî et-Tâlibî:	et-Tırâzü'l-mütezzammin li-esrâri'l-belâga ,el-mektebetü'l-‘unsuriyye, Beyrut, h.1423, III
Yaşaroğlu, Mehmet Kamil:	“Merâğî, Ahmed Mustafa”, DİA , İstanbul,2004 XXIX, (163-164)
Zeyyat, Ahmed Hassan:	ed-Difa‘ ‘ani’l-belâga , nşr.‘Alema’l-kutub, Kahire,1968,2.bs
Ziriklî, Hayruddîn:	el-‘Alâm: kâmûsu terâcim , Dâru’l-ilim li’l-melâyîn, Beyrut,2002, .15b.

İTERNET KAYNAKLARI

	(https://www.almasryalyoum.com/news/details/619217) 09.01.2019
--	---

	Ahmed Şâyib, Mu‘cemu’l-bâbitîn li’ş-şu‘arâi’l-Arabiyye, http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=555 (07.03.2019) 2
	Mustafa Emîn, http://alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=71486 (16.03.2019)